

ТЎРА СУЛАЙМОН

САЙҲОН

Шеърлар, достонлар

**«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 2003**

Сулаймон Тўра

Сайхон: Шеърлар, дostonлар. — Т.: «Шарқ», 2003. — 224б.

Тўра Сулаймон том маънода Халқ шоири. У доим халқ орасида юради, одамларнинг иссиқ-совуғини яхши билади.

«Сайхон» — шоирнинг сараланган тўплами, «тарихий» асарларидан иборат. Мавзу шартли равишда «тарихий» бўлса-да, лекин ҳали-бери эскирмайди, чунки мангуликка даҳлдор — яъни, аксарияти муҳаббат ҳақида... Ёши бир жойга бориб қолган шоирнинг янатагин ишқий мавзуларда қалам тебратиши андак эриш туюлиши мумкин. Бироқ, бири-биридан гўзал шеърлар, дostonлар мутолаа қилинганча, булар «куйган кўнгил фарёди» эканлиги маълум бўлади. Ҳа, куйгандан куй чиқади деб бекорга айтишмайди. Айниқса, «Гулжаҳон» дostonи ҳар қандай миллий адабиётнинг дурдонаси бўлиши турган гап. «Гулжаҳон» — кўп қаватли мураккаб шеърый роман, шу жанрнинг барча талабларига жавоб беради. Энг муҳими — «Гулжаҳон» муҳаббат мавзусидаги сўлим асар, уни ўқиган одамнинг кўнглида ёп-ёруғ нур пайдо бўлади.

Заҳматкаш шоирнинг сизу биз билан ғойибона учрашуви муборак бўлсин!

ББК 84(5У)

© «Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти 2003 й.

Шеърлар

Айланиб

I

Ин айланиб яшар майна, қарчиғай осмон айланиб,
Қузғун ўлжа илинжида, жиғалтой ўрмон айланиб.
Тустовуқ тўқай ичинда, қорақуш зиндон айланиб,
Қарқара изғир қонсираб тегрангда пинҳон айланиб.
Тун-оқшом кезар бойўғли ёмондин-ёмон айланиб.
Қон тўкилган ерга келмас андалиб бўстон айланиб.
Саъва чаман ичра, қумри настарин, райҳон айланиб.
Турна парвоз этиб кўкда, қирғовул ёбон айланиб.
Қалдирғоч келса эшик оч, юрмасин илон айланиб.
Хушхабар элтар кабутар эларо омон айланиб.
Бахт қуши топмиш қўналға шонли Туркистон
айланиб —
Ўз ҳолиға келмиш Турон замондин-замон айланиб.
Ҳазрати Хизр юрибди ҳур Ўзбекистон айланиб,
Тўғросига қўнмиш Хумо мустаҳкам Қўрғон айланиб,
Чор айтрофга зоғ йўлатмас Семурғ девон айланиб.
Амир Темур руҳи шодмон иззатли Султон айланиб.
Бу не бахтким, юрса Ҳуд-ҳуд Тўра Сулаймон
айланиб!

Илоҳим

Ўтган қиш қорли келди,
Баҳор ёмғирли келди,
Асад ҳавирли келди,
Кузин берсин илоҳим.

Ҳозир авжи иш вақти,
Тонг-саҳар туриш вақти.
Келса дам олиш вақти
Рўзин берсин илоҳим.

Бир кун ўтар ҳар ерда,
Бир бурда нон бор ерда.
Аҳвол тангу тор ерда
Ганжин берсин илоҳим.

Хизр дориб хирмонга,
Ўралар тўлсин донга.
Тиним билмас бу жонга,
Тўзим берсин илоҳим.

Қиз турибди бўй етиб,
Ўғил эса эр етиб —
Мени ғам асир этиб,
Ризқин берсин илоҳим.

Кушойиш ҳар кунига,
Хотиржамлик тунига.
Бирига ўн, ўнига
Юзин берсин илоҳим.

Қўрамиз қўйли бўлсин,
Уйимиз тўйли бўлсин.
Ҳар кент минг бойли бўлсин,
Арзим берсин илоҳим.

Тушгай

Ёр васлига етиш душвордин душвор,
Усиз бўлиб дунё кўзларимга тор.
Йиғлаб ўтар бўлсам Машрабдай зор-зор
Қайғуларим қадди доллара тушгай.

Ишқида бўлиб ман далли-девона,
Самандар мисоли ёна ва ёна,
Қайтиб келмас элга бўлсам равона
Мунг-мусибат мажнун толлара тушгай.

Етиб бўлмас Барчин, Кумушмидирсиз?
Ёхуд бошга қўнмас бир қўшмидирсиз?
Ё ўнгидан келмас бир тушмидирсиз
Кўзим қачон лаби лаълара тушгай?

Доварлик¹ ярашмиш бунчалар сизга,
Ошиқ аҳли музтар фармонингизга.
Муносиб бўлмасам даргоҳингизга
Қўлим кишан, бўйним ғуллара тушгай.

Сурат, сийратингиз тозадин, тоза,
Номингиз ҳар элда, тилда овоза,
Сиздан олар бўлса Қамар андоза
Канизаклик юзи олара тушгай.

Сизга шоҳлик, бизга қуллик муносиб,
Бизга гўллик, Сизга ҳурлик муносиб.
Бўлса яна бизга доллик² муносиб
Кўнгилни доғлари гуллара тушгай.

Сизни деб қай бирлар жунун бўлдилар,
Аҳволи кунба-кун забун бўлдилар,
Бирлари савдойи, беун бўлдилар,
Билмадим, қай бири тиллара тушгай.

¹ Подшолик.

² Гуноҳкор.

Ойни алишмасман жамолингизга,
Минглаб кент, шаҳарни бир холингизга,
Муносиб бўлсам аъмолингизга
Тангри меҳри Тўра-қуллара тушгай.

Тўшагим тикандин, тошдин болишим,
Поёнига етди куйиб-ёнишим,
Етиб борган бўлса сизга нолишим,
Меҳр-мурувват муҳри диллара тушгай.

Дийдорингиз менга гар насиб бўлса,
Бундай бахтдан хонлар бенасиб бўлса,
Пойингизга жоним муносиб бўлса,
Хизмат қилиш чеки бойлара тушгай.

Асрагай

Соҳибқирон бобомизнинг ҳайкали пойида битилган битик

Тақа туёқни асрагай,
Туёқ тулпорни асрагай.
Тулпор Темурни асрагай,
Темур Туронни асрагай.
Турон Қуръонни асрагай,
Қуръон имонни асрагай.
Имон инсонни асрагай,
Инсон оламни асрагай
Оламни Оллоҳ асрагай.

Дўрмон

Суянма

Тоққа суянсанг суян, ўзга тахтга суянма —
Ўз комига тортадир гирдибодга суянма.
Шамолдай тез келган бахт-саодатга суянма.
Қалқиб турган омонат салтанатга суянма.

Қаноатли-қанотли, суқлик келтирар хорлик,
Ўз қадрига етмаслик — аслида дилозорлик.
Йўлдошинг ножинс бўлса — борлиқ ишинг бадкорлик,
Ўзи тўйса ҳам кўзи тўймас зотга суянма.

Ниятинг мудом холис, қалбинг беқуроқ бўлсин,
Қилган ишинг хайрли, минганинг Буроқ бўлсин,
Сўнгги ётар жойинг ҳам ёмондин йироқ бўлсин,
Ҳаргиз таъна, тазйиқли ҳимоятга суянма.

Борар манзилинг олис: йўлларингда сароб бор,
Етти водийга етмай туриб қанча ҳубоб бор,
Арзинг мустажоб бўлса унда бир моҳитоб бор..
Шоҳсувор бўлсанг магар ёби отга суянма.

Тиниқ кунларинг қани? Беғубор кулнинг қани?
Покиза тупроқ, тоғинг, бошдаги бўркинг қани?
Ўз изминг, ихтиёринг: эътибор, эркинг қани?
Ризқи-рўзингга шерик очофатга суянма,
Мозори буткул бошқа етти ётга суянма.

Қисмат

Тоғларга суяндим таянч бўлсин деб,
Таянч бўлолмади улкан тоғлар ҳам.
Боғларда тунадим болли бўлай деб,
Болини аяди ўша боғлар ҳам.

Қуёшга топиндим қувонч бўлсин деб,
Дариф тутмиш меңдан, нетай, нуруни,
Бу бошим тегмаган тош ҳам қолмади,
Айтай энди сизга қайси бирини.

Бирларда илтижо қилдим фалакка
Қўлим самовотда муаллақ қолди.
Бора-бора ёлғиз-ёртилиқ дарди
Бўғзимга тиф-паррон бўлиб қадалди.

Сувлар ҳам тиниди сунбула келиб,
Тиниб-тиниқмади бу кўнглим, ҳайҳот.
На баҳор, на ёздан, на тўкин куздан
Ҳечам қониқмади бу кўнглим, ҳайҳот.

Мустажоб бўлмади ёлворишларим,
Кўнглим ўксик, хаста, кўзларимда ёш,
Не қора кунларда биронта зот ҳам
Бўла билмадилар менга қайғудош.

Ғариб, сиғиндиман ўзга элларда,
Сиғинар қадамжо, мозорим йўқдир.
Менга ўхшамасин дунёда ҳеч ким
Жон ачир, бағрига тортарим йўқдир.

Ойнинг ўн бешимас бари қоронғу,
Кўланкасиз, тиниқ кунларим камдир.
Хун бўлмиш жигарим, қон бўлмиш бағрим,
Оғзимда қаро қон — олдимда жомдир.

Ўз бешигинг туриб ўзга бешикка
Суқила билмаклик — қисматмасмидир?
Ўз қўшиғинг туриб ўзга қўшиққа
Жўр бўлмоқлик — номус, уятмасмидир?

Кимни орқа қилсам, олдимга ўтиб —
Тўғон бўла бошлаб, тўсди йўлимни.
Алҳол, бундай яшаб кун кечирмоқдан
Минг бора афзалроқ кўрдим ўлимни!

Осмон ўртасинда ўртанадир ой

Ўзбекистон халқ шоираси Ойдин Ҳожиевага

— Бу юлдузлар кимнинг канизаги деб,
Кимни айтар туннинг кўрк, безаги деб,
Қуёшнинг кўкдаги эгизаги деб,
Осмон ўртасинда нозланадир Ой.

— Ўйламанг бу Ҳулкар ҳамнафаси деб,
Самовотнинг танҳо маликаси деб,
Йўқ унинг ташвиши, таҳликаси деб,
Осмон ўртасинда армонланар Ой.

— Хатар борга ўхшар ер юзинда деб,
Шиддат йўқ бургутлар парвозинда деб,
Нолиш бор андалиб овозинда деб,
Осмон ўртасинда ҳорғин сузар Ой.

— Бир гул теграсинда илон кўрдим деб,
Шохинда булбулни нолон кўрдим деб,
Қаровсиз гулзорни хазон кўрдим деб,
Осмон ўртасинда безовтадир Ой.

— Шоҳлар нечун ҳудуд талашурлар деб,
Ҳаддидан ошиб ҳам адашурлар деб,
Адашиб оловга ёндашурлар деб,
Осмон ўртасинда тутилмишдир Ой.

— Дунё қалқиб турган солга ўхшар деб,
Донишманлар қадди долга ўхшар деб,
Кўргуликлар ҳали мўлга ўхшар деб,
Осмон ўртасинда тўлғанадир Ой.

— Нечун сойлар саёз тортиб борар деб,
Йўрға қолиб ёби йўртиб борар деб,
Эл гами йил сайин ортиб борар деб,
Осмон ўртасинда изтиробда Ой.

— Нега бешим ёруғ, бешим қора деб,
Бирлар тўқис, бирлар жигарпора деб,
Етолмасдин Ҳаққа ҳақ оввора деб,
Осмон ўртасинда тўхтаб қолар Ой.

— Бир насабдан бўлган башарият деб,
Магар бир-бирини қилса ғорат деб,
Охиратда кутар Кимдан нажот деб,
Осмон ўртасинда маъюсланар Ой.

— Бир-бирига тинмай отсалар тош деб,
Алҳол, пастга энар бўлса Қуёш деб,
Тирик жон бу ҳолга беролмас дош деб,
Осмон ўртасинда азобланар Ой.

— Бу фоний саройни бўлдим кезиб деб,
Бир тўлиб, бир тўлмай кун ўтказиб деб,
Чиқишмас ботишдан бўлдим бешиб деб,
Осмон ўртасинда тебранади Ой.

— То офтоб чиққунча ботмасам дея,
Зулумат қўйнида ётмасам дея,
Ётиб, бадном бўлиб қайтмасам дея,
Осмон ўртасинда ўртанади Ой.

— Зулуматда қолмасин рубъи маскун деб,
Йўқдир Яратгандин ўзга рукн деб,
Қаҳри келса ер-кўк кунфаякун деб,
Осмон ўртасинда қўрғонлайди Ой.

Чўлпон

*Эл назари тушган сингилларимиз:
Гулчеҳра ЖАМИЛОВАга Чўлпоннинг тиниқ-
лиги, Замира СУЮНОВАга Тонг маликасини
мангуликка дахлдорлиги, Юлгуз Усмоновага
Ёруғ Юлдузнинг тилдан тушмаслиги ер бир-
ла кўкгай пойдор ўлсин.*

Мўъжизадир Ой бирла Куюш,
Мен шунчаки Ёруғ Юлдузман.
Эшитгансиз ҳикоятимни
• Ердан кўкка чиққан бир қизман.

Забт этолмас манзил-маъвомни
Ҳоқонларнинг битмас давлати.
Ҳоқон надир, ҳатто ҳазрати
Сулаймоннинг куч-салтанати.

Ерда-Кўкда тенги топилмас
Коинотнинг маъбудасиман.
Севмоқликнинг, севилмоқликнинг
Ибтидоси, интиҳосиман.

Борлиқ юлдуз мендай мунаввар
Бўлганида ёрқин менчалик,
Ишқ тангриси саналиб минбаъд
Тилга тушмас эдим бунчалик.

Ойдан нари, кундан бериман,
Йироқмасман элдан унчалик,
Элас-элас кўзга кўринар
Ҳам кўринмас юлдузларчалик.

Майли ҳавас, ҳасад қилса ҳам
Саломларим бўлсин барига.
Етти иқлим, Тўққиз фалақда
Ўрни йўқ ҳам ўрни борига.

Ҳақ шаънига холис санолар
Ўқиганда тонг-саҳарлари,
Балки мендан минг бора юксак
Бўлар эрди эътиборлари.

Зулумотда адашганларни
Ўз йўлига солганда бари,
Балким, мендан баланд бўларди
Аларнинг ҳам мартабалари.

25. X, 1994 йил

Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор

Еру самоватда Наврўз нафаси,
Боғу бўстонларда андалиб саси,
Бу нафас, бу саснинг йўқ муқояси.
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Дастлаб тонг чоғинда кўргандим сени,
Сўнг Тангри тоғинда кўргандим сени,
Қизлар ёновинда кўргандим сени.
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Малак ҳолатинда кўргандим сени,
Қушлар қанотинда кўргандим сени,
Куйчи баётинда кўргандим сени.
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Ҳали айтилмаган таърифнинг қанча,
Сен то ўру қирни айланмагунча
Боғлар гулга кирмас, очилмас гунча.
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Қошлари ўсмалим, кўзи сурмалим,
Этак-этак гулли, бари бурмалим,
Сени дунёда ҳеч кима бермалим!
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Сен қайта яралиш, ёшлик тимсоли,
Ҳаёт бахш этгучи Масеҳ мисоли.
Сенсиз одамзоднинг не кечар ҳоли?
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Тўрт фаслнинг танҳо маликаси сен,
Тугал гўзалликнинг ниҳояси сен,
Ошиқ-маъшукларнинг таманноси сен!
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Ер бирла осмоннинг тиллақоши сен,
Айтар қўшиғимнинг аввал-боши сен,
Олтин бешигимнинг сафардоши сен!
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор?

Армон

*Эр йигит ўзи учун эмас,
эли учун яшайди.*

Мақол.

Бобомнинг орзулари амалга ошмас бўлса,
Юрган йўлимда ўлан, қўшиқ қалашмас бўлса,
Қўшиқларим боғлардан, тоғлардан ошмас бўлса,
Эл-юрт бахтини куйлаш менга ярашмас бўлса,
Кўнглимда армон ётар
Тура билмас нор мисол.

Хешларимнинг бемаврид кўзларида ёш кўрсам,
Бир мард билан нопокнинг тақдирин туташ кўрсам,
Қайси бир беғуноҳни кенг йўлда адаш кўрсам,
Бир бетайин кимсанинг оёғида бош кўрсам...
Кўнглимда армон ётар
Терскайдаги қор мисол.

Аро йўлда қолгудай бўлса бирор йўлдошим,
Манзилга етмай туриб қоқилса қайғудошим,
Муҳтож бўлса кимгадир жон аямас қурдошим,
Бадқор деган ном олса бирон-бир ватандошим,
Кўнглимда армон ётар,
Улаб бўлмас тор мисол.

Гулзорни алаф босса, зоғ босса боғбон туриб,
Муаллақ қолса кимдир ер туриб, осмон туриб,
Гар газанда топтаса тупроқни посбон туриб,
Бир йўртоқ йўл бошласа қудратли карвон туриб,
Кўнглимда армон ётар
Аҳволи афғор мисол.

Айрилар бўлса магар кимда ким ошиёнидан,
Муқаддас тош-туфроғи, серюлдуз осмонидан,
Карвон ўз сарбонидан, бола соябонидан,
Қумри ўз гулшанидан, қундуз Зарафшонидан,
Кўнглимда армон ётар
Бебахт, беназар мисол.

Созим

Сенинг тилакларинг бўлмас мустажоб,
Узилмас торларим, синмас созларим.
Нолам Биру Борга етса не ажаб,
Узилмас торларим, синмас созларим.

Сен айтгандай, эрмак, касб-кор эмас бу,
Кўплар ега билмас орзу-ҳавас бу.
Бобомлардан қолган ёлғиз мерос бу,
Узилмас торларим, синмас созларим.

То она табиат менга ёр экан,
Ҳар дами ванимат, бетакрор экан,
Диёнат бор экан, ялтоқ хор экан,
Узилмас торларим, синмас созларим.

Бирнинг тақдири — бу туман тақдири,
Сарбонга боғлидир карвон тақдири,
Созчининг қўлида камон тақдири,
Узилмас торларим, синмас созларим.

Тонг — талъат белгиси. Тун эса Танглик.
Ой — оқшом тангриси, қуёш — Мангулик.
Бадномга бўлмаса Ерда юргулик,
Узилмас торларим, синмас созларим.

Хоҳи рози бўлгил, хоҳи норизо,
Хоҳи Мотам тутиб, хоҳи оч аза,
Довруғлари бўлиб элга овоза,
Узилмас торларим, синмас созларим.

Сенга қолган куним, кунмас — қабоҳат.
Кошки сендан кутсам имдод, иноят!
Мени қўллай олур, қилур ҳимоят,
Узилмас торларим, синмас созларим!

Тавалло

*Бу йил 94 ёшни қоралаётган онам — Мукаррама уста
Нурмат полвон қизларининг шарофати билан
битилган машқим*

Нелардандир кўнгил бўлиб ғаш,
Ҳам эгилиб бу эгилмас бош,
Кўзларимда қалқиб турса ёш,
Бу ҳолимга беролмай бардош
Муштипар бир Онам йиғлайдир,
Қолганлари ёлғон йиғлайдир.

Қайтар бўлсам қуруқ қўл овдан,
Қора қозон қолса қайновдан,
Ҳам айрилиб ўлжа, уловдан,
Қарзга ботар бўлсам бировдан
Таскин бериб Онам йиғлайдир,
Қолганлари ёлғон йиғлайдир.

Бирда ҳақдин, бирда ноҳақдин,
Жабр кўрсам бир бетавфиқдин.
Ортада турсам қалби қуроқдин,
Қадрим хароб бўлса тупроқдин.
Оҳлар уриб Онам йиғлайдир,
Қолганлари ёлғон йиғлайдир.

Оға-ини ўртасида гап...
Алҳол, келиб чиқмиш ихтилоф:
Бири иззат, бири мулк талаб.
— Бу оқ сутим, меҳримга хилоф, —
Дея шўрлик Онам йиғлайдир,
Қолганлари ёлғон йиғлайдир.

Синалмоқнинг гали келганда,
Ноҳақ мағлуб бўлсам майдонда,
Номим қолмас бўлса жаҳонда,
Ким дўст-душман билинар онда
Аҳволимга Онам йиғлайдир,
Қолганлари ёлғон йиғлайдир.

Фаним бир ён, мен бир ён бўлсам,
У устивор, мен урён бўлсам,
Бу ҳам камдай ногирон бўлсам —
Оғоч отга ёнма-ён бўлсам
Ой тугилиб, Онам йиғлайдир,
Қолганлари ёлғон йиғлайдир.

Бўлсам гумроҳ, бўлса гуноҳим,
Вужудимга солмасдин ваҳм,
Қабул айлаб тавалло-оҳим,
Дариф тутмай меҳринг, илоҳим,
Йиғлатмагил мушфиқ Онамни,
Волидаи Муҳтарамамни.

24.XII.94.

Алҳазар

Тушди, тушди ўзбекнинг чекига пахта тушди,
Кўнглининг бўшлигидан қуръаи сохта тушди.
Келиб-келиб бошига кулфат, авахта тушди
Дони йўқ, сомони йўқ хирмонлардин алҳазар!

Мақоми ўзга зотга иқтидо қилмоқ — ўлим!
Ўз ерингда нон сўраб истидо қилмоқ — ўлим!
Сизу биз туриб элни афтода қилмоқ — ўлим!
Номи бору ўзи йўқ эҳсонлардин алҳазар!

Бу дунёга яшашмас, ишлаш учун келган халқ!
Зах уйларда дирдираб қишлаш учун келган халқ!
Қай бир элнинг кўнглини хушлаш учун келган халқ!
Ганж ўрнига берилган унвонлардин алҳазар!

Пахта деб поёни йўқ ердан айрилмадикми?
Тўқайдан, қирғовулдан, қирдан айрилмадикми?
Яйлов, қўра, қўй-қўзи, сурдан айрилмадикми?
Карнайдаги сафсата, суронлардин алҳазар!

Ғўза илдизи бунда, қайда ҳосил, толаси?
Тилло кўзаси қани, қайдадир корхонаси?
Жабр, заҳмати бунда, қай элда нонхонаси?
Юртга нафи йўқ қизил карвонлардин алҳазар!

Мусибат — эл бошида Маҳмуд Ялавоч турса,
Ўз тилини унутиб, ёнида тилмоч турса.
Қазноқ ичида туриб, эл оч, яланғоч турса,
Мозори кўпдан айри аъёнлардин алҳазар!

Тўзим берсин жонинга сабр-бардошли халқим,
Азал бошдин тупроғи, тоғи талошли халқим,
Ўз нонига шерикка қозони ошли халқим.
Шиорларда дўстлиги гумондардин алҳазар!

Минбарларда ваъзхонлик, кўп кўнгли вайрон асли!
Биз алпон деганларнинг жисми ногирон асли!
Самовотдин бирйўла келгандай қирон асли!
Фармон устига чиққан фармонлардин алҳазар!

Қайга қўйдилар?

Отам Сулаймон мулло Бойбек ўғлининг ўлмас хотирасига

Азалдан бир нарса мерос деган гап,
Йиғиб, йиғинарлар топганин мақтаб.
Сўнги кун бисотда борини атаб,
Отадан болага қолсин, дедилар,
Отамнинг ўзини қайга қўйдилар?

Қирқ куббали жуган, зарли ёлпўшлар,
Ёқут, олмос мисол «топилмас» тошлар,
Ичи неларгадир тўла болишлар
Отадан болага қолсин, дедилар,
Отамнинг ўзини қайга қўйдилар?

Кўммада, қўрада неки бор — бари,
Боғу чорбоғлари, лўкчаю нори,
Боболардан қолмиш қўлдаги тори
Отадан болага қолсин, дедилар,
Отамнинг ўзини қайга қўйдилар?

Ақиқ мисол мудом беғубор софлик,
Хешларга садоқат, душманга дафълик,
Гўрўғли султондай бир сўз, бир гаплик
Отадан болага қолсин, дедилар,
Отамнинг ўзини қайга қўйдилар?

Салкам бир таноб ер, қўш тут, қўш ҳўкиз,
Тилло қашов, олтин тўқмоғу мўгуз,
Симоби пўстин ҳам қирғизи кигиз
Отадан болага қолсин, дедилар,
Отамнинг ўзини қайга қўйдилар?

Емай-ичмадилар эртани ўйлаб,
Ўлмай туриб ўлим тўшагин бўйлаб...
Борлиқ топганларин асраб-авайлаб
Отадан болага қолсин, дедилар,
Отамнинг ўзини қайга қўйдилар?

Дунёсиз дунёни бекор дедилар,
Йўқсиллар ҳар қачон хор-зор дедилар,
Эндиги бор савдо, бозор дедилар,
Отадан болага қолсин, дедилар,
Отамнинг ўзини қайга қўйдилар?

Тугамас хазина, кетмас бир давлат,
Етар-етмас кунда сабру қаноат,
Баланд мартабаю улкан саодат
Отадан болага қолсин, дедилар,
Отамнинг ўзини қайга қўйдилар?

Чўлпон гўзаллиги, тонг тиниқлиги,
Офтоб азаллиги, тоғ буюклиги,
Дониш синиқлиги, қўл югруклиги
Отадан болага қолсин, дедилар,
Отамнинг ўзини қайга қўйдилар?

Ҳали ушалмаган не орзу-ўйлар,
Ҳали чалинмаган сеҳрли куйлар,
Хазонсиз чаманлар, муаттар бўйлар
Отадан болага қолсин, дедилар,
Отамнинг ўзини қайга қўйдилар?

Нордай бир бардошлик, тоғдай сабот ҳам,
Фаровон ризқи-рўз, барқарор бахт ҳам,
Шу боқий умр, шу порлоқ ҳаёт ҳам
Отадан болага қолсин, дедилар,
Отамнинг ўзини қайга қўйдилар?

Нола

*Ерга, элга, тилга, дилга яқин бўла келмиш
Абдулла қори ~~бун~~ Жалолиддин, ғўлакандозлик
Абдуқажом домла Олимзода, Рўзибек сахий
Рўзибой ўғли ҳамда Бобоҳўжа бобомизнинг
суюкли набираси Рустамбекларнинг мангу
маконларига «отланган» қайғули, қабоҳатли
кунда битилмишдир.*

Ер ёрилиб, осмон узила тушди,
Кўкнинг авзойи ҳам бузила тушди.
Тоғлар ҳам тебраниб, дарёлар тошиб,
Кўнгил вайрон бўлиб эзила тушди.

Юлдузлар кўз юмиб, ёмғир қуйилди,
Фалакнинг қабоғи-қоши уюлди.
Қиёмат қўпганга ўхшаб туюлди,
Мустаҳкам тўрт қалъа бузила тушди.

Садр ҳам бошланди бир нола билан,
Тангри таолога тавалло билан.
Ҳеч ким эшитмаган бир наво билан
Қабоҳатли давра тузила тушди.

Бўзлашнинг нелигин мен шунда туйдим,
Мунгли ун олдида музтар туюлдим,
Селга айланиб, сўнг сойга қуйилдим...
Менинг кимлигим ҳам сезила тушди.

Азал котибларин ажаб ишлари,
Кимга қайғу, кимга навозишлари,
Ижро этилиб тўрт фармойишлари
Самодин тўрт садо соз ила тушди.

Оғоч отга бир-бир минар бўлдилар,
Тақдирга тан бериб, кўнар бўлдилар,
Асл ўтовига қунар бўлдилар,
Қаро Ер бирма-бир қазила тушди.

Офтоб ҳам шу куни ботди бўзариб,
Қабристондин қайтди барча мунгайиб,
Одамзод Табиат олдида ғариб
Деган бир нома ҳам ёзила тушди.

Бизлар томонда

*«Ойдан-га гўзалдир, кундан-га гўзал,¹
Чўлпон деса Чўлпон — ундан-га гўзал.*

Раъно исми ҳамшира қизга

Сендай гул кўрмадим ҳеч бир чаманда,
Бир чаманмас, на Чин, на Хуросонда.
Таърифнинг эшитиб ақлдан озмиш
Бир паҳлавон йигит бизлар томонда.

Бу қошлар, бу кўзлар, бу олма юзлар,
Бу ифғат, бу ибо, бу ҳаё, нозлар.
Андоза оладир не сарвинозлар,
Сенга ишқи тушган қолмас омонда!

Кўринмасмиш кундуз кўзга сени деб,
Пайдо бўлди экан қай бир куни деб,
Қандай бахтли экан Қайс-Мажнуни деб,
Юлдузлар оҳ урар эрмиш осмонда.

Сени деб қанчалар ситам тортадир,
Шоирлар мадҳ этиб қалам тортадир,
Тун пардасин бирда Ой ҳам тортадир,
Бирда Шамс қолармиш лолу ҳайронда.

Не дилларга ғулу сола келдилар,
Не санамлар ортда қола келдилар.
Аямасдин ўчин ола келдилар,
Қасосим бор деб бир Т. Сулаймонда.

Сен ўсган бу бўстон, бу ошиёни,
Жаҳон кўчиб келган кавкабистонни,
Инс-жинс дорий билмас қутлуғ кўрғонни
Забт этолмас ҳатто соҳибқиронда.

¹ Чўлпондан.

Шартларинг овоза бўлса Туронда,
Мағрибда, машрикда, Мочин, Эронда,
Жарчилар десалар: «Майдон мардники,
Малика ҳамон ўз аҳд-қароринда!»

Майдонда шоҳлар ҳам бўлса шармисор,
Фолиб бўлмоқ бўлса душвордин-душвор.
Ўзинг ёрлақа деб ё парвардигор,
Қолган умрим кечсин доруломонда...

Алплар ҳам ноумид бўлсалар магар,
Устиворлик қилиб бирон-бир дигар,
Паёндоз тўшалса Ўш, Урганч қадар
Фуломи бўлгаймиз биз ўша онда...

Сарвиноз

Даричадан дала-даштга
Кўз тикадир Сарвиноз.
Бир ўзи бир уйга сиғмай
Энтикадир Сарвиноз.

Кашта тикар каштасида
Офтоб, Ойнинг акси бор.
Ҳар бирида муҳаббатнинг
Сирли ифодаси бор.

Сўнг чанқовуз чала бошлар
Узоқларга кўз тикиб.
От дупури эшитилса
Уйга кирар энтикиб.

Кўринмайди, яқин кунда
Келарман, деб кетгани,
Бир боқиши учун Ер, Кўк,
Жисму жонин тиккани.

Чалинади қулоғига
Узоқлардан най саси
Унингча, бу саснинг бордек
Эди оҳанрабоси.

От шарпаси чалинади,
Чалинади қулоққа.
Тоғ томондан бир суворий
Тушиб келар булоққа.

Оқшом тушиб тоғу тошга
Тун пардасин тортадир.
Ошиқ-маъшуқ паймонлари
Сиру синоатдадир.

Боғ сиртинда чўпон йигит,
Боғ ичинда қизгина
Бир-бирига талпинади
Шарпа-шамолсизгина.

Қиз қизариб лов-лов ёнар,
Йигит уқувсизгина.
Лекин бир куй яралганди
Савту садосизгина.

Ҳикмат

Сочга бир-бир оқ тушмоқдадир,
Бундан кўнгил ёришмоқдадир.
Қор бўларми пастқам тоғларда,
Бошим кўкка туташмоқдадир.

Улкан тоғда қор салтанати,
Теграсида сор салтанати.
Ойдин йўлга чиққан карвонсиз
Бўлармиди нор салтанати.

Чўнг чўққилар йил бўйи қорли,
Бағри мудом нурли, шунқорли,
Она ернинг сийнаси қорсиз,
Бўла билмас боғли, баҳорли.

Ҳикмат асли сочнинг оқлиги,
Эзгуликка эш, чанқоқлиги.
Шукронаким, қолган умрнинг
Тунмас, тонга ёвуқроқлиги.

Қор тамоми қўнмишдир бошга,
Қарамасдан кўнгилга, ёшга.
Буюк тоғлар мисоли бошим
Яқин бўлар энди қуёшга...

Гапирма

От кимники? Минганники. Тўн эса кийганники,
Ёглик жой қай бир каттанинг қизини суйганники.
Қора меҳнат, қора қозон — иши ўнлмаганники,
Али бўлсанг ҳам ўз ишингдан қониқишдан гапирма.

Авжи қайта қуриш вақти қайта бузиб, қуриб қол,
Шу баҳона ҳам хўрдадан, ҳам бурдадан уриб қол,
Кўпнинг мулки кўламсиздир аёвсиз совуриб қол,
Наф турганда номус, ордин айрилишдан гапирма.

Кундин кунга баттардир деб ўзи сенга ким айтди?
Мода норни тортадир деб ўзи сенга ким айтди?
Энди олди хатардир деб ўзи сенга ким айтди?
Энди карвон сафларини тўлдиришдан гапирма.

Капиратир бўлиб олиб у ён қараб тортинглар,
У ён қараб тортинглар-қо, бу ён қараб тортинглар.
Ановини ҳам қолдирмай ҳамён қараб тортинглар,
Дарё боши лойқа ўзи тиниқишдан гапирма.

Ошкоралик деймиз-у, айб йигитдами ё қизда?
Қопнинг ўзи йиртиқ бўлса не гуноҳ жуводдизда.
Аслинда фарқ қолмагандай орқа бирла оғизда,
Шарму ҳаё надир ўзи? Булғанишдан гапирма.

Сойлар саёз тортиб борар — сув навбати биландир,
Қанд-қурсингни қўятуртил ув навбати биландир.
Дўконларда туз, фермада чув навбати биландир,
Кўча-кўйда норозилик, намоийшдан гапирма.

Совун-повун дея берма, менга деса сасиб юр,
Борлиқ исқирт-писқиртингни гардонингга осиб юр,
Бундан номус қилар бўлсанг олд-ортингни тўсиб юр,
Очилмаган немиз қолди? Уялишдан гапирма.

Хирмон тугаб бўлди, энли сомони ҳам қолмасин,
Яхши молнинг ўзи қайда? Ёмони ҳам қолмасин.
Ялоқ ҳам бир кунга ярар, қасқони ҳам қолмасин,
Энди рўзгорни бут қилиб ўнгланишдан гапирма.

Заққумнинг ҳам нархи ошиб қайта баҳоланмоқда,
Лочин ерга кўниб, қарға кўкка ҳаволанмоқда.
Фойда бўлса қай бирлар ўз онасидин тонмоқда.
Минг ақлли бўлсанг ҳамки алданишдан гапирма.

Гап ҳам жонга тегиб бўлди, энди ишдан сўйлагил,
Тахту тожни ҳавас қилмай ақлу ҳушдан сўйлагил.
Минган отинг қирчанғидир қир ошишдан сўйлагил,
Шоҳинг тождор бўлса шердай чоғланишдан гапирма.

Шоҳсупада ўтирганлар ҳамён қараб тортадир,
У ён қараб тортадир-ҳо, бу ён қараб тортадир.
Шўринг қурғир меҳнат аҳли зиён қараб тортадир,
Кун-кунаро чиқиб турган фармойишдан гапирма.

17.01.1990 йил.

Булбул ноласи

*Азиз Носиров барпо этган боғ йилма-йил обод бўлиш ўрнига
барбоғ бўлиб боради. Илгарилари бу боғлардан булбул
овози аримас эди.*

(Газета хабаридан)

Боғлар барбод бўлди бир-бир, борарга бир ошиёним
йўқ,
Ошиён бўлган тақдирда ҳам энди жонга ишоним йўқ,
Алвон китоб, ғазалларда номим бор-у, нишоним йўқ,
Қайда қолди Булбул деган
Бир ғамхўр, меҳрибоним йўқ.

Биз сайраган боғ ўрнида фақат фарёд, доғлар қолди,
Гул қадрига ета билмас қарға, қузғун, зоғлар қолди,
Не боғбонлар ўрнида бир эс-хуши носоғлар қолди,
Тонг саҳарлар сайрамоққа
Руҳим бирла равоним йўқ.

Ўхшатарлар энди қумри, чуррак, зоғни андалибга,
Ўзин кўз-кўз қилган қай бир нодонни илми толибга,
Гулпарастлар-пулпарастлар қиё боқмас биз ғарибга.
Булбул базми битди энди,
Туман созли девоним йўқ.

Сизам мендин, менам сиздин жудо бўлганга
ўхшаймиз,
Чашма-булоқ, гулзорларга гадо бўлганга ўхшаймиз,
Бу оламдин олдинроқ биз адо бўлганга ўхшаймиз,
Бу фарёд, бу бедодликдин
Ўзга айтар афғоним йўқ.

«Олтин қафас», «қизил гул» ҳам орда қолди, тилда
қолди,
Хонишларим, нолишларим сўлиб бўлган гулда қолди,
Чангалзорга ҳам ўт тушди жисму жоним кулда қолди.
Арзи ҳол айтмоққа энди
Ақлу ҳушу забоним йўқ.

Инсонлардин нажот кутиб, нажот кутганча қолдим мен,
Гулзор эрмас, алаф ичра зардоб ютганча қолдим мен,
Айтинг нечун бойқуш эмас, булбул бўлиб яралдим мен,
Энди хайр-хўшлашмоқдин
Ўзга илож, имконим йўқ.

Туркийча

*Тилга тушган шифокор
Шокир оға Али ўғлига*

Туркийдир қавмим маним, атворим ҳам туркийча,
Дину имон, эътиқод, қарорим ҳам туркийча,
Лочин мисоли учиб, қўнарим ҳам туркийча,
Дўстга дўст, ғаним йўлин тўсарим ҳам туркийча.

Лек ўз маконим туриб ўзга маконда ўсдим,
Ўлан тўшагим туриб бир ломаконда ўсдим,
Ломакон десам бўлмас, кўҳна Туронда ўсдим,
Қул эмас, султон бўлиб Ўзбекистонда ўсдим.

Биз унда бола эрдик, қирқ тўртинчи йил эрди,
Давлат бошида турган бир кимса қотил эрди.
Қувгин қилинган бир эл ўлмоққа мойил эрди —
Ёшу кексаси бирдай жонсиз шамойил эрди.

Биз қўнган бу ошёнда туз-нон ўртада бўлди.
Қиз олиб, қизлар бердик — имон ўртада бўлди.
Тўю тамошо, орзу-армон ўртада бўлди.
Бизлардан Қора денгиз — уммон ўртада бўлди...

Аслинда ҳар кимнинг ўз эли бўлгани яхши,
Ўз мактаби, ўз она тили бўлгани яхши.
Ўз андалиб, чамани, гули бўлгани яхши.
Ўз боғи, ўз бўстони, боли бўлгани яхши.

Ўз катагидан чиқиб изғиб юрган ким асли?
Мачит, минораларни бузиб юрган ким асли?
Қардошлик ришталарин узиб юрган ким асли?
Ўзган, Ўшда... ғалаён қўзғаб юрган ким асли?

Хиссиётга салгина берилгандай бўлдим-ов!
Қайта бошдан туғилиб, яралгандай бўлдим-ов!
Борлиқ маломатлардин орилгандай бўлдим-ов!
Қаро тупроқмас, нурга йўғрилгандай бўлдим-ов!¹

Бари бир, қавмим туркий, атворим ҳам туркийча!
Дину имом, эътиқод, қарорим ҳам туркийча!
Бургут мисоли учиб, қўнорим ҳам туркийча!
Дўстга дўст, душман йўлин тўсарим ҳам туркийча!..

---

¹ Қирим татарларининг ўз ватанларига қайтиш бахтига муяссар бўлганликлари кўзда тутилмоқда.

Тополмасман

Излай-излай ҳориб бўлдим, сенсиз ёлғиз, ғариб бўлдим,
Энди босган изларингни тўрт томондин тополмасман.
Толиқиб ҳам толиб бўлдим, қирққа кирмай қариб
бўлдим,
Лайли наҳор сени излаб ер-осмондин тополмасман.

Ажаб тақдир, ажаб қисмат бу бошда борга ўхшайдир.
Ойдин бўла келган йўлим узилган торга ўхшайдир,
Сенсиз қошим қабоғимда қурилган дорга ўхшайдир,
Сенингдек бир гуландомни Гулистондин тополмасман.

Баҳор ўтиб ёз ҳам келди, ҳамон сендин хабар йўқдир.
Бесоҳиб боғ-роғларимда қумри, саъва, самар йўқдир.
Гар хаёлот дарёсига фарқ бўлсам бир канор йўқдир,
Нада саҳро, нада сайҳон, Кўҳистондин тополмасман.

Ҳали баргрез куз олдинда, не шўриш, не иш олдинда,
Ҳеч ким имдод бера билмас қаҳри қаттиқ қиш
олдинда.

Қарта-қарта қон ўрнида кўздин оқар ёш олдинда,
Ҳаргиз сени излаб Ҳўтон, Чин-Мочиндин
тополмасман.

Ҳазон фасли етиб келмай жудолик бу бошга тушмиш.
Йиғламоқдин ўзга чорам йўқдир оғу ошга тушмиш,
Мусибат бир бошга эрмас ер-кўк, тоғу тошга тушмиш,
Энди сендек дилкушони Шом, Болқондин
тополмасман.

Истиффор

Йўлдош Ҳожи уста Ҳаким ўқлига

Гапни недан бошласам экан:
Нада хушхон, на сухандонман.
Кўп қатори бир тўғри, бирда
Эгри йўлдан юрганларданман.

Бизлар Сенинг бандаларингмас,
Фуқароси эдик Савитнинг,
Муҳаммаднинг уммати эмас,
Қули эдик Каттакон Китнинг.

Ҳалол эмас, ҳаромга даҳл,
Эди борлиқ қилган ишимиз.
Савоб эмас, гуноҳга мойил
Эди шаклу шамойилимиз.

Бўла келди ошиғи олчи
Қўли эгри — нафсифорларнинг.
Фаршмас, Аршда эдилар ўрни
Бир беномус, бир беорларнинг.

Қочган худо дейдир, қувган ҳам,
Қай бири ҳақ, бу — Сенга маълум.
Бизлар эса сўзсиз қочгани
Ҳақдир дея олганмиз таълим.

Фахрланиб қўярдик бирда
Бизлар маймун зотиданмиз деб.
Шу важданким шаръий деб билдик
Урён ҳолда юрмоқликни эп.

Бир Ўзингга мадҳу санолар,
Ўз йўлингга бошладинг бизни
Қайтиб бериб Қуръони Карим,
Дини Ислом, имонимизни.

Кўп қатори шайтон домига
Илинган бир осий бандангман.
Шафқат қилиб, афв этмасанг
Охиратда аҳволи тангман.

Насиб қилди менга ҳам Ҳажга
Бориб Ҳожи бўлиб қайтмоқлик.
Шу кунларга етказганинг чун
Бир Ўзингга сано айтмоқлик.

Ҳаж сафари Сенинг изнингсиз
Ҳар кимга ҳам бўлмагай шоён.
Ва лек кимнинг қандай ниятда
Боргани ҳам Ўзингга аён.

Ҳожим қабул бўлса ҳам магар
Шарифликни қилмасман даъво.
Риё бўлсам қулинг бўлмоқлик
Менинг учун бўлсин нараво.

Ло-илоҳо иллоллоҳ, дея
У дунёга отланиш шараф.
Имон бирла кетмоқни муслим
Аҳли учун этгил мушарраф.

Қуш

(Иш вақтида фожеали ҳалок бўлган милиция полковниги Убайдулло Андаевнинг порлоқ хотираларига таъзим бажо келтириб)

Ўрмон ичинда бир қуш
Бир учиб, бир қўнадир.
Ўз инига сифмасдин
Чирқиллаб зорланадир.

Баланд парвоз этолмас
Ҳорфин, ҳолсизгинадир.
Қавми ҳам зағонларга
Сал даҳлсизгинадир.

Гар учар бўлса, қўнар
Жой тайинсизгина.
Қийналар қўниш билмай
Манзил, маконсизгина.

Тўп қуш ичинда бир қуш
Йўқолди номсизгина.
Кошқийди қўнган жой
Бўлса тиконсизгина...

Азозил

Яшай олмам фиску фасодсиз,
Ҳақгўйларни қораловчиман.
Бошига иш тушса қўшимнинг
Туйнугидан мўраловчиман.
Тотувликка ҳеч тоқатим йўқ,
Қўпга завол тилагувчиман.
Ёвга эмас, ўз-ўзингизга
Тош отсангиз қувонувчиман.
Қайда тўймас, таъзия бор деб,
Кўрингандан сўроқловчиман.
Аҳли Ислом жамулжам ерда
Фариштага айланувчиман.
Чаламулло, баднафс имомни
Ўз йўлимга бошлагувчиман.
Шароитга қараб бир онда
Турланиб ҳам тусланувчиман.
Тек юрсин деб суяк ташлашса
Бойтеватга айланувчиман.
Билгандирсиз, энди кимлигим:
Тиниқ сувни булғатувчиман...

ЁЛҒИЗ

Сенам ёлғиз, менам ёлғиз, мен қайдаю сен қайда.
Ўртамизда қулзум, тоғлар кўришар бир кун қайда.
Менам ёлғиз, сенам ёлғиз, мен ердаю сен кўқда.
Етти иқлим юки бордек муштеккина юракда.

Гуноҳимнинг поёни йўқ, поёни йўқ оҳимнинг,
Аҳволимга раҳми келар ёлғиз қиблагоҳимнинг,
Сенга фидо бўлсин жоним ҳам бахшида борлигим.
Шундан сенга тун-оқшомлар истигфор, иқрорлигим.

Толиб бўлган жисму жоним истар ором олмоқни,
Ёлвораман табиатдан қайтадан яралмоқни,
Менга насиб қилар бўлса гар васлингга етмоқлик,
Менинг учун бу иноят — боладай бегуноҳлик.

Кўзларимга зиё бергил, зиё бергил қалбимга,
Покланишни кўшиб бергил тоат, эътиқодимга.
Яна бағри бутунлик ҳам бардош, сабр-тоқат бер.
Қаро кунда қаноату ёруғ кунда қанот бер.

Менам ёлғиз, сенам ёлғиз, мен ерданам, сен кўқда.
Сенга етиш орзуси бор қафасдаги юракда,
Сенам ёлғиз, менам ёлғиз, Офтоб ёлғиз, Ой ёлғиз,
Менинг каби ибодатлар қилмиш сенга қай ёлғиз?

Бу элнинг ўғлонлари

Машҳур «Меҳнат аҳли» кўшиғининг ижросига ҳавасланиб

Ассалому алайкум, бу элнинг ўғлонлари,
Алпомиш, Мангуберди, Гўрўғли султонлари.

Жонажоң ўз халқининг суянган Асқар тоғи,
Елкаси ер кўрмаган не марди майдонлари.

Пойи қадамларингиз етган ер қутлуғ асли,
Ота-оналарининг дардига дармонлари.

Дили дилларингизга пайванд қорасочларнинг
Бу дунёда бормикин бирон-бир армонлари.

Гар ихтиёр этсангиз бўстонга айлангуси
Бу диёрнинг дашт-дала, чўллари, ёбонлари.

Сизлар улус таянчи, қувонч, кўрк, ифтихори,
Сарҳад, қалъаларини кўриқлар посбонлари.

Токи Сизлар бор экан хатар нелигин билмас
Мустақил бу ўлканинг мустаҳкам қўрғонлари.

Шаъни-шавқатингизга олқов битиш билан банд
Бахмал кентининг ўнлаб Тўра Сулаймонлари.

Билмас

Дардимни, дармонимни
Илми табобат билмас.
Орзумни, армонимни
Ҳақдин ўзга зот билмас.

Юртим, юпанчим қайда?
Тоғим, таянчим қайда?
Қайғу, қувончим қайда?
Бу танам тоқат билмас.

Суякка етмиш зорлик,
Элимга интизорлик.
Йўқ бирон дил ёзарлик,
Жон, жисмим нажот билмас.

Қаддим дол, сўроғ, дўстлар,
Сийнам тўла доғ, дўстлар.
Қисматим шундоғ, дўстлар.
Бу ҳолим элат билмас.

Ночор, армонли қулман,
Ошиёнсиз бубулман.
Бир бандаи ғофилман,
Умрим ҳаловат билмас.

Бойлигим бор, бахтим йўқ,
Ўз ерим, пойтахтим йўқ,
Туғро, тожим, тахтим йўқ,
Кўнглим тароват билмас.

Миннатли мазори ҳам,
Юрган йўл, гузарим ҳам,
Серғалва бозорим ҳам
Файзу баракот билмас.

Бирда йўқ, борлигимни,
Неларга зорлигимни,
Ё беқарорлигимни
Еру самовот билмас.

Кўчада қолса лошим,
Тоғ-тошга тегса бошим,
Ботар бўлса қуёшим
Руҳим шафоат билмас.

Эътиқод, имонимни,
Аҳдимни, паймонимни,
Зоримни, забонимни
Қуръону Таврот билмас.

Қолмиш

Амиркул Пўлканни эслаб

Жигарим, бунчалар шошмасанг эди,
Ўзансиз дарёдай тошмасанг эди,
Орага ўлимни қўшмасанг эди.
Кимда қолмиш кўклам,
Ёзларинг сени?

Баҳордай барқ уриб очилган чоғда,
Қолдириб кетдинг сен бизларни доғда.
Энди учрашгаймиз қайси бир боғда?..
Қайда қолмиш қутлуғ
Изларинг сени?

Сен билан қора ер тўярми эди?
Тўйиб, бу одатин қўярми эди?
Сенинг ҳам кўранинг тайёрма эди?
Келмай туриб тўйин
Кўзларинг сени?

Айтгил, бу чинингми, ҳазилингмидир?
Жудолик аталмиш ғазалингмидир?
Бу ғазал маконинг, манзилингмидир?
Кимга аён, айтгил,
Розларинг сени?

Ҳали куз келмасдан қишинг тушдими?
Хатарли қафасга қушинг тушдими?
Туйнуксиз қулбага ишинг тушдими?
Мўлмасмиди айтар
Сўзларинг сени?

Мунис шеъриятинг — ифбатли қиздай,
Ҳали қўл тегмаган янги қўбиздай,
Қори, қирови йўқ баҳордай, ёздай,
Қайга учмиш суқсур,
Фозларинг сени?

Орзуларинг фақат сўзингда қолмиш,
Изларинг далаю тузингда қолмиш,
Қолган борлиқ умринг назмингда қолмиш,
Қўлдан қўлга ўтгай
Созларинг сени.

Кўрдим

Кўрдим, кўрдим дунёни
Ҳамиша бир кам кўрдим.
Яхшини армон бирла
Ёмонни бекам кўрдим.

Бағри бутунларни бут,
Ёлғизни гариб кўрдим.
Бирда нодон, ножинсни
Майдонда ғолиб кўрдим.

Ҳақларни мудом бирдай
Ялқовни ёрти кўрдим.
Кўнгли очиқ зотларни
Ҳотамдан ортиқ кўрдим.

Бирларни аро йўлда,
Бирни армонли кўрдим.
Бирда мунофиқларни
Давру давронли кўрдим.

Бирларни дунёпараст,
Бирни имонли кўрдим.
Нопокни шод, донони
Юраги қонли кўрдим.

Бирларни безътиқод,
Бирларни риё кўрдим.
Бирларни ўз элига
Тамом маҳлиё кўрдим.

Бирда кўриб ўқиндим
Аёқни бош ўрнида.
Лаъл ўрнида сополни,
Гавҳарни тош ўрнида.

Воажаб, бирда кўрдим
Қулни ҳоқон ўрнида,
Бирда кўрдим лолани
Бир қатра қон ўрнида.

Бирда кўриб лол қолдим
Дарёни сой ўрнида.
Қуёш ўрнида юлдуз,
Юлдузни ой ўрнида.

Ўзи бир мамлакат мамлакатда сиз

*Ҳиндистоннинг оташин фарзанди Жавоҳар-
лал НЕРУ ҳамда Халқаро Нилуфар мукофоти
соҳибаси, Ўзбекистон халқ шоираси ЗУЛФИЯ-
ХОНИМГА*

Ой ҳам чиқмас эмиш, тонг отмас эмиш,
Офтоб ҳам нурини таратмас эмиш,
Гулзорлар кўнгилни яйратмас эмиш
Сиздай шоираси йўқ ватанларда.

Қизлари ой мисол тўлмас эмишлар,
Вафо нелигини билмас эмишлар.
Садоқатга сажда қилмас эмишлар
Сиздай шоирасиз ошиёнларда.

Қадр топмас эмиш Олия зоти,
Биби Марям зоти, Ҳурия зоти,
Момо Ҳаво зоти, Индира зоти
Сиздай шоираси йўқ ватанларда.

Йигитлар тонармиш ўз онасидан,
Келинчақлар борлиқ таманносидан.
Ошиқлар маъшуқа-парвонасидан
Сиздай шоираси йўқ ошиёнларда.

Шеърият илоҳий саналмас эмиш,
Буюк сиймолар тан олинмас эмиш,
Чарх ҳам меъёрида айланмас эмиш
Сиздай шоираси йўқ ватанларда.

Тўлиб оқмас эмиш дарёлар, сойлар,
Боғда таралмасмиш муаттар бўйлар.
Бахтин тополмасмиш не моҳирўйлар
Сиздай шоираси йўқ маконларда.

Бўлганлари билан ҳадсиз бисоти,
Сандиқ-сандиқ тилло, уюрлаб оти,
Қашшоқ саналармиш маънавияти
Сиздай шоираси йўқ ватанларда.

Ўзи бир мамлакат Мамлакатда Сиз,
Тахт-тоғдин устивор қаноатда Сиз,
Бирда Шамс буржида ҳимоятдасиз,
Бирда Ой, Чўлпонсиз бу ошёнларда.

Сизга топинурлар, ихлос қилурлар,
Ҳамнафас бўлмоқни ҳавас қилурлар,
Еттинчи фалакка қиёс қилурлар
Минглаб мухлисингиз биз томонларда.

Гул бир ён, чаман бир ён

Синглим Коммунага

Чаман ичинда бир гул, гул бир ён, чаман бир ён.
Сарви, санобармидир? — Соч бир ён, суман бир ён.
Саҳар, субҳи содиқда мушк бир ён, мушгон бир ён.
Тун пардасин тортса гар
ой бир ён, осмон бир ён.
Ўсган боғига олқов, ўстирган боғбонига,
Хавфу хатардан сақлай келган соябонига,
Андалиб қўнар, зоғлар қўнолмас бўстониға.
Мақтовига мен бир ён,
борлиқ сухандон бир ён.
Ҳақим зот бор ерда дард бир ён, дармон бир ён.
Ёринг жафокаш бўлса уй бир ён, зиндон бир ён.
Икки жон бир бўлмаса — шам бир ён, шамдон
бир ён.

Айри бўлса йўллари
туғ бир ён, туғён бир ён.
Қўриқчиси бўлардим боғимда унар бўлса,
Кузим келмай баҳорим қайта бошланар бўлса,
Солномачиси бўлай магар у Қамар бўлса,
Қасам ичиб айтаман:
намак бир ён, нон бир ён.
Қумри, саъва ошиён айлар бир гулафшон бу.
Бир кокили Сир бўлса, ул бири Зарафшон бу.
Илоҳий санамлардан бир зурёд, бир нишон бу.
Керак бўлса магар жон,
жон бир ён, жаҳон бир ён.
Бу оламда Ой танҳо, муборак Қуёш танҳо,
Бўй қизларнинг ичинда бир шу эгма қош танҳо.
Унингдек ҳеч ким менга бўлмаса сирдош танҳо,
Гўрўғли султон бир ён,
Тўра Сулаймон бир ён.

Айрилмас

Бўз ямоғи бўз биландир,
Санам алвондин айрилмас.
Боз ўйини боз биландир,
Булбул сумондин айрилмас.

Борнинг иши бор биландир,
Дилхун дилозор биландир.
Беор — беорлар биландир.
Сўқим сомондин айрилмас.

Йўлдош бўлсанг ёмон бирла,
Қилмиш беомон бирла.
Шаънина бешоён бирла,
Умринг пушмондин айрилмас.

Шу тупроқ — эл насибаси,
Меҳнатидан мартабаси.
Обод макон ҳам маъвоси,
Дехқон хирмондин айрилмас.

Бағри бутун бардошлининг,
Эл, улус, тоғу тошлининг,
Кўнглин ол кўзи ёшлининг,
Яхши ёрондин айрилмас.

Ким айрилмас бўлса ҳақдин,
Кела берар бахт ҳар ёқдин.
Ҳазар қил ҳаром томоқдин,
Ножинс армондин айрилмас.

Мардлар мудом бирдай бўлиб,
Теранликда Сирдай бўлиб,
Кўнгли ёз, баҳордай бўлиб,
Ҳаргиз имондин айрилмас.

Эргаш Жуманбулбул ўғли
эл кезади

Етолмадим

Хурриятдан олдинги йиллар бир туманбеги Эргаш Жуманбулбул ўқлига:

— Сиз эл кезган, кўпнинг назари тушган, донг қозонган оқинсиз. Сиз нималарга етиб, нималарга етолмадингиз? Сизнинг ҳам армонингиз борми? — дея берган саволига шоир шундай деб жавоб берган эканлар:

Мен бур улус армонининг поёнига етолмадим,
Осмон қадар хирмонининг поёнига етолмадим.
Бундан келган зиёнининг поёнига етолмадим,
Ранги-рўйи сомонининг поёнига етолмадим.

Йигитлари қирққа кирмай қариб бўлганга ўхшайдир,
Ўз гупроқ, ўз ошёнида ғариб бўлганга ўхшайдир.
Бўй қизлари келин бўлмай ҳориб бўлганга ўхшайдир,
Хазон бўлган гулшанининг поёнига етолмадим.

Итнинг боши олтин тосда, оёқлар устивор бунда,
Қай бир ёқдин келган нонхўр, саёқлар устивор
бунда.
Покдомонлар хор-зор, қалби қуроқлар устивор
бунда,
Сарсони, саргардонининг поёнига етолмадим.

Тоши бирла тарозуси қай бир эгри қўллардадир,
Хазинасини қулф-калити ўзга нафси ғорлардадир.
Мулк эгаси кимлар ўзи? Билмам улар қайлардадир?
Хайрсиз хайр-эхсонининг поёнига етолмадим.

Ўзлигин билмас бу элнинг тайғоғи кўп, айғоғи кўп,
Ўз ичидан ўт чиқарар сайроғи кўп, қайроғи кўп.
Бош-бошига қози-калон, олақуроқ байроғи кўп,
Ҳайронининг, вайронининг поёнига етолмадим.

Ғайр эл дўстга айланса иззат-эҳтиром бошланур,
Ҳакам бўлмоққа шайланса урон, интиқом бошланур.
Ғар туйнугингдин бўйласа... элда қатли ом бошланур,
Қадрсиз қабристонининг поёнига етолмадим.

Кўронин¹ ерда қолдирмас норлари борми бу элнинг?!
Боғларга калхат қўндирмас сорлари борми бу элнинг?!
Азобли халқни олдинга чорлари борми бу элнинг!
Юрак-бағри гирёнининг поёнига етолмадим.

---

¹ Кўрон — кўч-кўрон. «Қаторда норинг бўлса, юкинг ерда қолмай-ди» мақолига ишора.

Тангрига тавалло

ЙИФЛАР I

Эргаш бобонинг бирга ўсиб, бирга униб, бир-бирларини сенсирашиб гаплашадиган узанги йўлдошларидан бири — Эшқобил оға бир куни ўзаро гаплашиб ўтириб дебди:

— Эргаш дейман?

— Нима дейсан?

— Сен, айтмаган гап қолмади. Энди шу эналар ҳақида ҳам бир нарса десанг.

— Сенда ўзи калла борми? Эна ҳақида нима ҳам деб бўлар эди, эна эна-да.

— Сени ким айтади шоир деб, эна ҳақида бир байту ғазал битолмасанг?

— Айтсам айтарман, дерсам дерман. Бироқ каштасини келтиролмай қолиб гуноҳқор бўлиб қолишдан қўрқаман.

— Қўрқма. Сенинг гуноҳингни мен мўйнима¹ оламан.

— Сенинг қайсарлигинг қолмади қолмади-да. Ахир тушунсанг-чи, эна ҳақида байту банд битиш Момо Ҳаво ҳақида байт битишминан баробар.

Оқиннинг жўраси ҳам унча-бунчага жон бермас, ўз сўзидан қайтмас бир бало экан. Яна дебди:

— Сенам қизиқ экансан. Сени ким айтади уламо деб, шоир деб. Бу журган хотинларнинг ҳаммасини Момо Ҳавога тенглаштириб нима қиласан. Ўзингни ўзинг осий қилиб. Бу дунёда ким кўп — кўчабоп хотин кўп, тўшакбопи ундан кўп. Ёри туриб ёр талаби, ори туриб арман талаби ундан кўп. Мен сенга чинакам эналар ҳақида бирон нарса айт деб жатиппан.

— Вой баччағар-ей, ҳали шундай чақа хотинларни ҳам биламан дегин. Жаманнинг айбини биргина жер жаширади. Сен айтган хотинларнинг ҳам. Гўрўғли Сул-

¹ Мўйнима — бўйнимга.

тон, Алпомишга ўхшаган жигитларни туққан айёллар туврисиди қанча мадҳу сано битса арзийди.

— Сен мени эси жўқ жигитлар қаторига қўшма. Мен ҳам ана шундай эналар ҳақида бирон нарса де деб эдим-да.

Шунда Эргаш бобо, бу бошқа гап, деб таҳорат олиб, тоат-ибодат қилиб бўлганидан сўнг она ҳақида шундай деган эканлар:

*Неларгандир кўнгил бўлиб гап,
Ҳам эгилиб бу эгилмас бош,
Кўзларимга қалқиб турса ёш,
Бу ҳолимга беролай бардош
Муштирап бир онам йиғлайдир,
Қолганлари ёлғон йиғлайдир...*

ЙИҒЛАР II

Назарқарда оқиннинг она ҳақидаги «Тангрига тавалло»сини эшитиб бўлган ҳалиги Эшқобил деган жон аямас тобуткаш дўстининг кўзларидан шашқатор ёшлар оқиб, ҳар сўз, ҳар банди ёққандан ёқиб, шоирнинг юзига ўзгача бир меҳр-муҳаббат билан боқиб дебди:

— Олманинг тагига олма тушади. Эшқобил ҳам тушмайди, Бошқобил ҳам тушмайди. Қумрининг боласи — Қумри, Умрининг боласи — Умри. Шернинг боласи ҳам шер. Бойқушнинг боласи қора жер. Нима бўлганда ҳам Жуманбулбулнинг улисан-да. Ота боласисан-да. Одамнинг журак-бовруни эзиб жубардинг. Энди сендан яна бир илтимосим бор, жўра.

— Яна қандай илтимос экан у?

— Отангнинг булбул лақабини қандай олганини айтиб берсанг.

— Эшитмаганмидинг?

— Ўлай агар, эшитган бўлсам.

Жуман бобо мўйинсасига ҳазиллашиб дебди:

— Йўқ, сен ўлмайсан. Эшитмаганмидинг «яхши»га ўлим йўқ, деб.

Эшқобил оға ҳам бўш келмабди:

— Ҳали-бери ўладиган аҳмоқнинг ўзи жўқ. Яхши-си қўй, шу ўлимни гапирма. Мен ўлганминан қаро жер тўйиб қоларми эди. Гапни айлантирмай ҳалиги саволимга жавоб бер.

Эргаш бобо, энди айтмасам бўлмайди, бу бало ҳоли-жонимга қўймайди, деб отасининг булбул лақабини қандай олганини қисқагина қилиб айтиб берибди:

— Музаффархон отамни саройига чақиртирибди. Отам раҳматлик не ўй, не хаёлларминан борибди. Хон бобойди иззат-икромминан кутиб олибди. Оқшом хон саройида базм бўлибди. Овозали ҳофизлар, бир қошиқ сувминан жутиб жубаргулик, жон олиб, жон бергулик барно санамлар даврадагиларни жунбушга келтиргулик даражада ўз хунарларини намоёиш этибдилар. Навбат отамга келибди. Отам эса тунни тонга улабди. Эрталаб нонушта қилажатган пайтларида хоннинг эшик оғаси отамга:

— Сизнинг таърифингизни эшитиб юрар эдик. Сиздай шоири бор эл ҳар бир мамлакатда ҳам бўла бермайдир. Энди хон ҳазратларининг соя салтанатлари ҳақида ҳам бир нарса десангиз.

Шу пайт (чошгоҳ)да Моҳи хоссанинг атрофидаги жуварига чумчуқлар ёпирилиб қўниб, уларни бешолти киши нағара уриб қўриб жатқан экан. Отам чумчуқларни ёв, қўрувчиларни ўз элини ҳимоя қилувчи саллот, жуваризорни жанггоҳ ўрнида кўриб пешингача янги бир дoston айтиб берган эканлар. Шунда хон отамнинг гўяндалигига тан бериб, тасаннолар айтиб отамга бошдин-оёқ сарупо кийдириб, белларига кумуш камар боғлатиб, араби аргумоқ миндириб, булбул лақабини берган эканлар. Шу-шу отам элда Жуман шоир эмас Жуманбулбул лақабиминан донг қозониб кетганлар.

— Оққан дарё оқади, деб шуни айтади, — дея Эшқобил оға гапида давом этибди:

— Жўра, сен ҳам отангдан кам эмассан. Фақат, эшиқдан оққан сувнинг қадри жўқ, дегандай ҳали сенинг кимлигингни бу беклар, бу тўралар, бу журган одамлар жахши билмайди. Энди гап бундай, дўстим, элимизнинг ҳозирги аҳволини кўриб турибсан. Уч хоннинг боши бирикмай учави ҳам уч мозорга, мамлакат мол бозорга айланди. Самарқанднинг муҳташам миноралари ўрис саркардалари томонидан тўпга тутилди. Мачиг-мадрасалардан одам аёғи узилди. Бухоройи шариф ғариб ҳолига келди. Қўқон қўлдан кетди. Хева бева бўлиб қолди. Эрлар ер, аёллар шер бўлиб бора-

---

¹ Жувару — оқ жўхори.

жатар. Энг жамани қай бир жер, қай бир шаҳарларда ўзимиздинг эски мактаблар, мадрасалар жабилиб, ўрнига ўрис тузум¹ мактаблари очилиб жатқан эмиш. Ҳали бу кунларимиз ҳам кам бўлиб қолар-ов, деб қўрқажатиппан. Бир байтингда ўзинг ҳам шундай деганинг эсимда қолган:

*Боши бирикмаган элнинг айғоғи кўп, тайғоғи кўп,
Ўз ичдан ўт чиқарар қайроғи кўп, сайроғи кўп,
Бош бошига қози калон — олақуроқ байроғи кўп.*

Уёғи эсимда жўқ. Бу кўргуликларнинг ҳаммаси ўз қилмишимиздан. Ўзинг айтгандай, ҳозир юрт жаловсиз², эл эгасиз. Этик ўкчалари чегасиз. Туркистон чегарасиз. Эшак отдан, безот зотдан устивор. Боз устига, босқинчилар олқовда, орли, норли босмачилар — жигитларимиздинг сатта шакаманлари қарғовда. Эндиги ҳолимиз не кечади?

Шулар ҳақида ҳам бир нарса де.

Эргаш бобо бир муддат ўйга толиб, гапни нимадан бошлашни билмай хаёлланиб, бу баччағар оғир гапларни айтди, деб бир айтар-бир айтмас бўлиб тайсалланиб, сўнгра оҳ уриб, ўзини ўнглай туриб, айтар гапларини армон билан қолипга солиб, бир ёниб, бир товланиб, қалби жўш уриб оловланиб иккинчи «Йиғлар»ини бошлабди:

*Бир Олоҳга илтижо қиб бошласам байтимни,
Ўзинг хору зор этма деб бу эл-элатимни,
Этти иқлимда тенги кам мулк-мамлакатимни,
Магар қабул этмаса Тангри ибодатимни,
Менингдек бир бандаси қусиб қора қон йиғлар,
Мушкул бир кунга қолган буткул мусулмон йиғлар.*

*Қишлоқма-қишлоқ кезиб афтода эли кўрдим,
Меҳр-оқибатга ташна оғриган дилни кўрдим.
Мачитсиз, мадрасасиз айниган тилни кўрдим,
Она туриб қиз сўйлар, бепадар улни кўрдим.
Ўз элига ўзи ёт эл-юрт беомон йиғлар.
Кундин-кунга баттар деб ёмондин ёмон йиғлар.*

¹ Ўрис тузум — рус-тузем.

² Жалов — байроқ.

Оқпошонинг ишлари кетма-кет келиб турса,
Олдига нени қўйсанг... суриштирмай еб турса,
Ит теккан бу ўлкада гаврини суриб турса,
Мулкни эгаллаб олиб ганжни совуриб турса,
Тўлиб бориб бўш қайтар туманлаб вагон йиғлар,
Фоз, лаълигин айрилиб қўл йиғлар, уммон йиғлар.

Ҳалол надира? Ҳаром не? Бунинг фарқи йўқ ерга,
Увол надира? Савоб не? Бунинг нархи йўқ ерга,
Тўрт томони ҳам бирдай — қибла, шарқи йўқ ерга
Ўз уй-ўлан тўшаги, тартиб, тархи йўқ ерга.
Одамзоддин айрилиб эътиқод, имон йиғлар,
Қайга оқарин билмай Сайхун, Зарафшон йиғлар.

Ўзгалар арғумоқда, ўзимиз юрсак яёв,
Ўз уй, ўтовимизга эгаллик қилса биров,
Қизларга ҳам кўз тикиб, хўрласалар беаёв,
Боз устига, бу ўзбек эмас, қул десалар-ов,
Бу хорликка чидолмай борлиқ тирик жон йиғлар,
Не дейишин билолмай шоир безабон йиғлар.

Эшон, хўжа ҳалолмас, ҳаромга ройиш қилса,
Бирда-бирда хонимлар қўйнига бориш қилса,
Сахий ўз сахийлигин элга намоиш қилса,
Беклар йўқсиллар туриб борга навозиш қилса,
Оч арвоҳдай чирқиллаб йўқ, ёқавайрон йиғлар,
Ҳақ йўлини тутганлар йиллаб беомон йиғлар.

Саидлар осий бўлиб саидлигин унутса,
Пайғамбар авлодига оидлигин унутса,
Муслим аҳли исломдин тониб, ўзга йўл тутса,
Оллоҳнинг қаҳри келиб одамзодни ер ютса,
Арши Аълога қайта бориб бир Қуръон йиғлар,
Ой, Офтоб терс айланиб Ер йиғлар, осмон йиғлар.

Дўстлар тарқалиб, душман йиғилиб турган ерга,
Шердан шер эмас, тулки туғилиб турган ерга,
Ҳакам ҳаром бўлиб, марг бўғилиб турган ерга,
Эшак ўзиб, тулпорлар қоқилиб турган ерга,
Қайга бориб, қўнарин билолмай сарбон йиғлар,
Кўзларидан ёшмас қон оқиб оломон йиғлар.

Юзман¹ деганнинг юзи оқ бўлмай, қора бўлса,
Ўзгаларни тўйдириб, ўзи бечора бўлса,
Ранги-рўйи сарғайиб, бағри сағпора бўлса,
Тахти-тожини топтаб ёт кас умаро бўлса,
Орли-номусли ҳар бир қиз йиғлар, ўғлон йиғлар.
Оқ уриб, фарёд чекиб зоти Кўрагон йиғлар

Ўз нонини дўкондин навбат кутиб об² турса,
Кандик, ўралар донсиз, бўм-бўш бўлиб қоп турса,
Хирмон бошига қўли эгри ноинсоф турса,
Ис чиққан ер, мўридин итгай мўралаб турса,
Уйга келган меҳмонни кутолмай мезбон йиғлар,
Етти номуси ерга кириб қадрдон йиғлар.

Босмачини душман деб, босқинчини дўст дедик,
Босқинчига эрк бериб, босмачини ос дедик, —
Суюнган тоғимизни баланг эмас, паст дедик,
Губирнатир не деса ёлғон эмас, рост дедик,
Оқ — қора, қоралар — оқ бўлди деб қўтон йиғлар,
Қундуз, қулунсиз қолган сой йиғлар, сайҳон йиғлар.

Шоир шу ерга келганда Эшқобил оға оқинга деб-
ди:

— Эргаш, ўзи сен нималар деб жотибсан. Бу гап-
ларинг губирнатирдинг қулоғига жетиб борса, катта
холангди Учқўрғондин кўрсатиб қўймасин яна.

Улкан санновчи ҳам:

— Сенинг катта холанг ҳам қуруқ қолмаса кера-
гов, бундан кўнглинг тўқ бўлсин, — деб «йиғлар»ни
«йиғлар»га улаб кетибди:

Туркий элар бирлашиб, уюшмас бўлса магар,
Ўзлари қўй бўлурлар, ёғий — қўйчибон, сардор,
Сўнгра хорлик кўргуси даври қиёмат қагар,
У ёғин не бўлишин билур бир парвардигор,
Унгача кўҳна Турон, қадим Туркистон йиғлар,
Тоғи-тоши, қалъаси, бойлиги талон йиғлар.

¹ Юзман — қарияларнинг айтишича, қозоқлар улуғ юз, қирғиз-
лар ўрта юз, ўзбеклар кичик юз саналади (Аслида, булар оға-ини
дегани). Қозоқия ўзи ҳам уч юз — улуғ юз, ўрта юз, кичик юзга
бўлинади. Тўқсон тўққиз бовли ўзбекларда юз уруғи ҳам бор.

² Об — олиб.

Энди тақво тазъиқда, бийлар урён бўлар-ов,
Туркийман геганларнинг ҳоли ёмон бўлар-ов,
Ит эгасин танимай ажаб замон бўлар-ов,
Ер усти-остидаги маъдан талон бўлар-ов.
Ўз ери, хирмонидин айрилиб деҳқон йиғлар,
Боғ йиғлар, боғбон йиғлар, яйловсиз чўпон йиғлар.

Исми Исо бўлсаю асли нафсиғор бўлса,
Теги, туби наҳс босган, беномус, беор бўлса,
Боз устига, бек бўлиб элни бошқарар бўлса,
Шаҳарлар бедарвоза, кентлар молбозор бўлса,
Додин кимга айтолмай улус беармон йиғлар,
Ҳар қадамга алданиб, ҳайрондин ҳайрон йиғлар.

Ўғри туриб тўғрини жазолар замондир бу,
«Ер, сув — деҳқонларники!» — сохта бир фармондир бу¹.
Шердан қуён устивор — ўт кетган ўрмондир бу.
Дарё боши бўтана — аймоққа армондир бу.
Ногонларга бари бир... гонишлар пинҳон йиғлар,
Насл-насаби тоза аҳли Алдашмон² йиғлар.

Элинг айрилиб турса ўз урф, алифбосидин,
Ҳар ким қўрқиб яшаса ўз шарпа, соясидин³,
Йигитлар рўзғоридин, қизлар таманносидин,
Қозоқ, қирғиз, турк, туркман ўз манзил, маъвосидин⁴,
Бир-биридан айрилган беҳисоб туман йиғлар,
Уйлар қоронғу тортиб шам йиғлар, шамдон йиғлар.

Энди бўлғай бу элнинг мағҳу саноси сохта,
Абди, Фаниларининг ваъзи, ваъдаси сохта,
Тахту тожидан чиққан фармон, имзоси сохта,
Навозандаларининг савти, сагоси сохта,
Сенга қолган куннинг... деб бир Соҳибқирон⁵ йиғлар,
Тонглар тунга айланиб субҳидам Чўпон йиғлар.

¹ Ер-сув ислоҳоти кўзда тутилиб, ер-сув деҳқонларники бўлмай, ўрис князларининг катта холасиники бўларми эди, демоқчи.

² Қишлоқнинг номи.

³ Қатағон йиллари.

⁴ Маъвосидин — Туркистон ҳамда Ўрта Осиёнинг парча-парча қилиниб, чегараланиши назарда тутиляпти, шекилли.

⁵ Амир Темур.

Ҳар элнинг ўз муфтийси, қози калони бўлсин,
Оқинларининг ҳам ўз айтар ўлани бўлсин,
Майдон талаб эрлари, алп, паҳлавони бўлсин,
Қарға, қузғун қўнолмас қўшин, қўрғони бўлсин,
Магар қўрғонсиз қолса тунқатор нолон йиғлар,
Аёқ ости қилинган харобат макон йиғлар.

Амир Темурдай улуғ зот дунёга келмаса,
Туғ, тузуги, ўрони¹ қайтагин тикланмаса,
Қирқилган қизлар сочи қайта кокиланмаса,
Ор талашиб йигитлар майдонга шайланмаса,
Шоҳ ўрнида Бойўғли ўтирган қўрғон йиғлар,
Руҳи кўкда чирқираб Гўрўғли Султон йиғлар.

Шунда Эшқобил оға шоир дўстига:

— Эргаш дейман, сен ўзи одаммисан, ё бўлмаса
тўлиб-тошиб оқиб жатқан бир дарёи азиммисан? Сен
отангдан ҳам ўтказиб жубординг-ов. Агар мен тахли-
тожли хон бўлганимда сенга булбули гўё деган лақаб-
ни берган бўлар эдим. Бой-бадавлат бўлганимда эди,
сенга хондин ҳам, султондин ҳам ошириб-тошириб
сарупо берган, Бойчибардан қолишмас дулдул мин-
дирган бўлар эдим. Аёқларингни остига олтинлар сеп-
ган бўлар эдим. Эгнимдаги тўнимни желканга ёпай
десам ўзим чопансиз қоламан. Энди ўзинг айт, нима
қилай? — дебди.

Шунда Эргаш бобо ҳамдард, ҳамнафас, тенгқур
деса тенгқур, ёвқур деса ёвқур жўрасига ҳазиллашиб
дебди:

— Ўзингни ўзинг ос!

---

¹ Ўрони — ялов, қонун, фахрия (давлат қўшиғи).

Сохтагин сохта

Мамлакатда «Бирлашма»¹ тузуми аёққа тургунича бир ширкат тузилиб, бир бузилиб, бир Артель ташкил топиб, бир барбод бўлиб; эл-улус не қиларини билмай гангиб қолган йиллари қўш ҳўкизи ё қирчанғи чўвири бор кишиларнинг пешонасига бой тамғаси босилиб, мударрис тугил, «Хафтияк»ни ўқиб-ўқий олмайдиган «саводхон»ларнинг бўйнига лаънат тамғаси осилиб турган кезлари шоир бўйинбоғ таққан бир қизил аёқдан² сўрабди:

— Мен тушуна олмай туриббан. Нима бўлажатири ўзи?

— Яхши бўлаяпти, шоир бобо. Бойларни синф сифатида тугатмоқчимиз.

— Бу нима деганинг?

— Бойман деганининг мол-мулки талон қилиниб, ўзи...

— Ҳа, ҳаммани бирдай камбағал қилмоқчимиз дегинг?

— Худди шундай.

— Ўқимишли кишиларнинг қисмати нима бўлади?

— Уларнинг ҳам калласини салла-палласи билан қўшиб...

— Нима қилмоқчисизлар?

— Қамаймиз. Сибирга сургун қиламиз.

— Мени ҳамми? (Шоирнинг ўзи ҳам уламо бўлган.)

— Йўқ. Сиз шоирсиз. Ҳали бизга, шоирлар ҳам қатли ом қилинсин, деган буйруқ келганича йўқ.

— Муллосиз, мударриссиз мамлакатнинг ҳайвонат олаmidан нима фарқи бор?

— Унисини билмадим, шоир бобо.

— Биласан, биласан. Ҳаммасини биласан. Ундан кўра, барчани бирдай кўр-саводсиз қилмоқчимиз, деганг-чи?

---

¹ Колхоз.

² Актив.

— Албатта шундай қиламиз.

— ...

Шоирнинг нафаси ичига тушгандан-тушиб, тана-тўшида қонлари уюшиб, ўзини хўрлангандай, ҳақоратлангандай сезиб, бу безкалтак билан гаплашишдан безиб қочгани жой тополмай қолибди. Сўнгра:

— Айтгандай, мен сендан яна бир нарсани сўрамоқчи эдим.

— Энди чипорон қилиш ҳам қатағон қилинади деб эшитдим. Шу туврима?

— Тўғри, шоир бобо, тўғри.

— Нимаси тўғри?

— Болакайларнинг қўлини ҳалоллаш ҳам диндорларнинг иши.

— Иштоннинг ичидаги нарсага аралашган сиёсатни биринчи бор эшитиб, биринчи бор кўриб турганимиз. Бу сиёсат — сиёсат эмас. Бу — сатанг хотинларнинг иши. Сатанг хотинлар эса биргина ўсма-сурмаминан, ясама ясан-тусанминан, сохталик-минан тирик.

Куйгандан кулли бало чиқади, деганларидай раиятнинг қийиндан-қийин, мушкулдан-мушкул бир аҳволда қолганидан, мамлакатдан қут-бараканинг кўтарилигидан дилтанг бўлган шоирнинг сохта сиёсатга тил тегизиби, тупуриби тургани:

*Не учундирким бу элда
саодат сохтадин сохта,
Хиёнат авжуда, ёраб,
диёнат сохтадин сохта.
Иzzат-икром, ҳаё, меҳру
оқибат сохтадин сохта.
Илтижолар ижобатсиз
убодат сохтадин сохта.
Сўфийлари сўғон ерлар
тариқат сохтадин сохта.
Табиб риё, ҳаким багнафс
табобат сохтадин сохта.
Ўзин билмас хотин-қизда
назокат сохтадин сохта.
Ҳалол — афғор, ҳаром — ғолиб
тароват сохтадин сохта.
Онани пулдир, отани пулдир
тижорат сохтадин сохта.*

Фазил ҳам таъмагир бандга ..
китобат сохтадин сохта.
Қалам аҳли риёзатда
ҳикоят сохтадин сохта.
Жафокаш деҳқондин ўзга
тумонот сохтадин сохта.
Қози фатвоси, шоҳ ҳукми
ниҳоят сохтадин сохта.
Тахтию тожи, туғроси,
салтанат сохтадин сохта.

Ҳолинда I

(Башорат)

Қизил қўшин саркардалари бошлиқ савит салот-лари томонидан «Самарқанд сайқали рўйи замин аст, Бидонки жаннати рузвон ҳамин аст»нинг муқаддас тупроқлари топталиб, минорайи суборақларининг тўпга тугилишини эшитган Эргаш Жуманбулбул ўғлининг:

— Қизил ялов кўтариб келган бу қонхўрлар шаҳарни вайрон қилганлари минан Ўзбекиянинг, ўзига бек бўла келган элнинг беқлигини ола олар эдими! Булардан катта-катта Итлар ҳам бошларини эгдира олмаган бу улуснинг бошларини эгиб, кўнгишларига фулу сола олар эдими! Бу энаси байтол Қўйбошип¹ минан Пурунза² деган итларнинг қадамлари жетган жерга Шер қадами жетмас эканми? — дея фалақдан нолиб, яратганга илтижо қилиб турган ери.

— Не гуноҳим бор билолмам мен букун хазон
ҳолинда.

Инсон қавмининг қадри ҳам тупроқдин арзон
ҳолинда.

Эртамиз ҳам белгилидур орзулар армон ҳолинда.
Кўкнинг авзойи нечундир зулматдин нишон ҳолинда.

Қизил Қўшин маъмурларин босган ери қон ҳолинда,
Тоғу тошни қопламишдир ёввойи ҳайвон ҳолинда.

Ризқи-рўзимизга шерик ошимиз ёвғон ҳолинда.
Энди зинҳор бўла билмас ноз-неъмат дархон
ҳолинда.

Тоялар бошинда қор турмас, сор, марол сарсон
ҳолинда.

Эл-улуснинг аҳволи ҳам ёмондин-ёмон ҳолинда.

¹ Қўйбошип — Куйбишев.

² Пурунза — Фрунзе.

*Тахт томондин келган борлиқ ваъдалар ёлғон ҳолинда.
Кўрсам армоним қолмасди бу элни омон ҳолинда.
Ҳар овул, қишлоқ, музофот, кентни фаровон ҳолинда.
Ўз туғи, туғроси бирла мустақил макон ҳолинда.*

94.6—7, IX.

Ҳолинда II

Бир тўп ғоз ёлғиз учиб келаётган тозга:

— Ҳа, йўл бўлсин, — дебди. Ёлғиз ғоз:

— Бу томондаги уям ҳидланиб кетди. Энди шу томонга бориб янги уя қурмоқчиман, — деб жавоб берибди. Бир гала ғоз бир оғиздан:

— У томонни-ку ҳидлантириб бўбсан, энди бу томонни ҳам саситмоқчимисан? Қайт орқанга, ҳе ўша сендақанги таъби нозик ҳамжинсимизни... — деб орқасига қайтариб юборган экан.

Шунга ўхшаб айғоқлик қилиб, тайғоқлик қилиб ўз аймоғига аралашолмай, ўз қишлоғидан бадном бўлиб чиқиб, Қўрғон қишлоғига келиб, унинг-бунинг пинжигига кириб ўлмас бир кунини кўриб юрган Чинмирза (ёмон итнинг оти Бўрибосар бўлармиш, дегандай яна бу ножинсининг исмини қаранг) деган бир тарки жамоат Галлаоролдаги темир йўл бекатининг назоратчиси, Оқпошонинг тевадан ҳам вафодор тўраларидан бири Милутиннинг қулоғига Эргаш бобонинг

Не гуноҳим бор билолмам мен букун хазон ҳолинда деб бошланадиган тизмаларининг мазмун-моҳиятини қулоғига қўрғошиндай қуйиб қўйибди. Бундан дарғазаб бўлган тўра шу куннинг ўзидаёқ тенгсиз, тимсолсиз санновчини чақиртириб келтирибди.

Бундан ранжиган дostonнавоз:

— Бу энафар мени энасига эр қилмоқчимидир, ё қаро ер қилмоқчидир? Ё подшо саройидан менга муносиб бир иш бермоқчимидир, — деб йўлга тушибди.

Тўранинг тилмочи узоқни кўзлайдиган, диёнатли, тадбиркор мулла Мухтор Мухаммадраҳим ўғли ҳам шу ерда ҳозир у нозир бўлибди. Тўра Эргаш бобони сўроққа тутибди. Бошда бобо сал довдираб, тили калимага келмагандай бўлиб қолибди. Гапнинг нима ҳақида бораётганини билиб қолганидан сўнг бир қадар ўзини тутиб олибди. Тилмоч ҳам: «Ўзингизни йўқот-

манг. Бу жон бериб, жон олгувчимиз эмас. Бу ёғини менга кўйиб бера берингиз», — деган гапни шоирга имо-ишоралар билан билдириб кўйиберди. Тўра: «Неужели мы: «Чор ҳукумат маъмурларин босган ери қон ҳолинда»ги кишиларданмиз? Айтинг, шоирга шу гапни изоҳлаб берсин», — дебди тилмочга. Тилмоч Эргаш бобога Тўранинг гапини ўгириб берибди. Эргаш бобо:

— Ҳа, тўғри. Боз устига: «Тоғу тошни қошламишдир ёввойи ҳайвон ҳолинда», деб жавоб қайтарибди. Хулласи, савол-жавоб бир-бирига мос келмаган ҳолда кечибди. Тилмоч эса шоир тизмаларининг маъносини тескари ўгириб бериб турибди. Мисол учун «қон» сўзининг маъниси яхшиликка, ёруғликка тобин эканлигини, айрим қалтис сатрларида эса шоир кўпроқ ўз қисматининг оғирлигидан нолиётганлигини Тўрага тушунтириб турибди. Шунда тўра тилмочига айтибди:

— Шоирга айтинг, чинакам шоир бўлса шу ерда туриб янги бир шеър тўқисин.

Мухтор Муҳаммадраҳим ўғли Эргаш бобога тўранинг талабини айтибди. Тўлиб-тошиб турган шоир сўзни сўзга улай кетибди:

*Аҳволимиз бўлиб борар ёмондин ёмон ҳолинда,
Бир мен эмас, борлиқ улус хазондин хазон ҳолинда.
Ер топталмиш, осмонимиз тўзандин тўзон ҳолинда.
Бу қисматдин ёшу кекса ҳайрондин ҳайрон ҳолинда.
Тўрамларнинг дўстлиги ҳам гумондин гумон ҳолинда,
Ҳар бир босган қадамлари зиёндин зиён ҳолинда.
Бу мулк энди бўлғусидур вайрондин вайрон ҳолинда,
Маъданлари қўл-қўл бўлиб талондин талон ҳолинда.
Қағди-қавмат, бўй-бастимиз камондин камон ҳолинда,
Кунларимиз кечгай энди армондин армон ҳолинда.
Ранги-рўйимиз заъфарон, сомондин сомон ҳолинда,
Шўрлик халқим ўз элинда ултондин ултон ҳолинда,
Қачон бўлғай, билолмасмен султондин султон ҳолинда?
Ўз ҳолича яшагайлар омондин омон ҳолинда?*

Назаркарда оқиннинг тутилмай-нетмай, рўпарасида ўтирган кишиларни писанд этмай тизмаларни тегириб ташлаганига маҳдиё бўлган бекат назоратчиси:

— Вот это настоящий окың! Рожденный певец. Молодец, — деб юборганини ўзи ҳам билмай қолибди. Унинг бундай кўйга тушгани тилмочга ҳам қўл келиб, ортиқча гапга ўрин қолмабди. Шоир билан яхшиликча хайр-хўшлашиб, Чинмирзанинг ҳибсга олинишини ёрдамчисига тайинлабди.

Айланиб II

Эргаш бобонинг Бухорийи шарифга келганлиги хон мулозимларининг қулоғига чалиниб, оқинни Ўрдага чакиртирибдилар. Гўянда бир борар, бир бормас бўлиб охири:

— Хон ўз номи билан — хон. Унинг ўзидан кўра Сарой атрофида изғиб журувчи жугурдаклари жаман бўлади. Мен, мен бор-жўғи бир гўянда бўлсам. Улар қайда-ю, мен қайда. Бормасам яна бошима бир балони жабиштириб ташламасинлар. Қолаберса, эр сийлаган жерига азиз, — деб борибди.

Оқинни сийи-сифати билан кутиб олибдилар. Дастурхондаги ноз-неъматларни кўриб, бева-бечораларнинг, етим-есирларнинг бир бурда нонга зор бўлиб кун кечираётганликлари кўз ўнгига келиб, шоирнинг кайфияти бузилибди. Ўша йиллари бир қурғоқчилик, бир сурғоқчилик бўлиб элдан файз-барака кўтарилган чоғлари экан. Афсунсоз ичида:

— Қовуннинг жахшисини ит жийди, деганлари ҳақ рост экан. Камбағалнинг ули бўлгунча бойнинг қули бўлган жахши, деб шуни айтадилар, — дея иззат-нафси оғрибди.

Бунинг устига, ҳадемай шароббозлик бошланибди. Кимлар сархуш, кимлар беҳуш бўла бошлаши билан пойга томонда мардош қуриниб ўтирганлардан бири дебди:

— Биз ҳар куни биргамиз. Энди гап навбатини бадикка берсак.

Шу биргина бадик сўзи оқиннинг дилини вайрон қилибди. Ҳақоратланибди. Даврадаги эс-ҳуши жойидагилардан бири ҳалиги оғзига кучи етмаган касни жеркиб, афсунсозга таскин-тасалли берган бўлибди:

— Бунинг топиб гапирганиям шу, қопиб гапирганиям шу, акун. Ўз номи, ўз лақаби билан - Қодирқул Ғажир. Илинса бас ғажийди, илинмаса алжийди, уккағорди боласи. Сиз эл одамисиз. Бу эса бор-йўғи бир тунқатор — тунги соқчи. Бой ошини Бойтеват қизганибди, деб эшитгандирсиз. Булам шунинг бири, ман сизга айтсам. Кейин, Сизни чорлаган у эмас, биз эдук. Энди Сиздан эштайлук.

Қафасга тушган қушдай, бу давра ўнги эмас, тушдай бўлиб ўтирган Эргаш бобо қўлига отамерос, бобо-

мерос созини олиб тўлиб-тошиб ҳуйлашга, куйлашга тушибди:

*Уй айланиб яшар хугбин, паҳлавон майдон айланиб,
Эр йигит қайтмас сўзидин кетса-да замон айланиб.
Умр ҳам ўтиб борадир қора ер томон айланиб,
Кундин-кунга еру осмон ёмондин-ёмон айланиб.
Бирлар яшар ҳаром ҳариш, чин туриб ёлгон айланиб.
Юқа-йўқсил, етим-есир бир умр армон айланиб.
Ажал келса фарёд қилма, танга кирмас жон айланиб,
Ким ўлимдин қутилмишдир тахти Сулаймон айланиб.
Аркони давлат яшарлар қон ютиб ҳоқон айланиб,
Диндин кечиб бўлса ҳамки фармойиш, фармон айланиб.
Элнимас, Аркни кўриқлар тунқатор кўрғон айланиб.
Ўрда атрофи хатарли, юрибди шайтон айланиб.
Бу манзилга қайта келмас бу келган Меҳмон айланиб.
Бир кунини кўрар энди эл-улус, Турон айланиб.
Яшар терма, дostonларим бу ёруғ жаҳон айланиб.
Байту бангим қадрин топгай Лаъли Бадахшон айланиб.*

Бу бўлиб ўтган ҳангома тилдан-тилга кўчиб хоннинг қулоғига етиб борибди. Дарғазаб бўлган хон Девонбегини чақиртириб бор тафсилотни аниқ-тиник билиб олгандан сўнг ҳалиги тунқаторнинг тўқол энасини Учқўрғондан кўрсатиб, Қалъага, миршабхонага қайта қадамини босмайдиган қилиб қўйган экан.

Бўлди

Николай пошшонинг муҳри билан ўн олтинчи йили чиқазилган мол солиғи, жон солиғи ҳақидаги қатор-қатор фармойишлар етимларни ерлаштирди, бева-бечораларни тупроқ билан тенглаштирди. Не бир эр-азамат йигитларнинг қад-қомати дол бўлиб, қариялар ҳардам-хаёл бўлиб, эл-улуснинг сабр косаси тошиб, охи-афғонлари кўкка тутошиб Турон аҳли аёққа турди. Шунда Эргаш Жуманбулбул ўғлидан узанги йўлдошлари сўради:

— Бу кўргуликлар тушимизмидир, ўнгимизмидир? Тошу тупроғимизни, тахту тугромизни топтаб бўлган бу энағар яна нима қилмоқчи?

Бу ҳолат, бу фалокатдан тўлиб-тошиб юрган оқин

табуткаш, тенгқурларининг саволларига, ўйлаб-нетиб ўтирмай, шундай деб жавоб берган экан:

— Нима қилмоқчи эди? Қора ер қилмоқчи. Пешонамизни шўр қилмоқчи. Таламоқчи, топтамоқчи. Бут эгни-бошимизни қирқ ямоқ қилмоқчи. Қип-яланғоч қилиб олди-ортимизни яламоқчи. Алҳосил:

*Аё дўстлар, биродарлар, бу қандай бир замон бўлди?
Фуқаронинг ҳол-аҳволи ёмондин ҳам ёмон бўлди.
Этим бирла есирларнинг қисмати беомон бўлди.
Йўқсил боши ҳам, ёзлари тумандин ҳам туман бўлди.
Каззоб-қози, ўғри-ҳоким, тўралар беимон бўлди.
Биз инониб юрган не бир бўлуслар ясуман бўлди.
Кут' томондин келган яжуж-маъжужлар соябон бўлди.
Барча ночор бўлсин учун бойлар моли талон бўлди.
Тоғу тош топталиб бир-бир гулзорлар биёбон бўлди.
Ўсмир зоти калта иштон, қизлар маймунсимон бўлди.
Губернатири сиёсати элга келган қирон бўлди.
Мардикорлик мардумларнинг кўксига бир армон бўлди.
Бу кунлар ҳам қаниматдур, келгиндилар калон бўлди...
Тилдан, диндан айрилмишимиз, чечанлар безабон бўлди.
Амир Темурнинг юртига бир ит² соҳибқирон бўлди.
Турон энди бедарвоза, Турон энди вайрон бўлди.
Николайнинг фармонига бош кўтарар замон бўлди.
Тувёнсиз эл тугли бўлмас, бу сир менга аён бўлди.*

Кўрсатма

Тиниб оқа келган дарёларнинг лойқаланиб, кўҳна Турон осмонида ғажир-қузғунлар тинимсиз айланиб, қуламас қўрғонлар ҳам бир-бир қулай тушиб, ўзини бек санай келган йигитларнинг йўқсилликдан юрак-бағри уюшиб; мамлакат тўзиб-тугаб лочинлар лачакка, арғумоқлар хачир-эшакка, силовсинлар пишакка айлана тушган — қоронғи қолган юртга алакка пошшо бўлиб мол-мулклар тарож қилиниб, юқа йўқсиллар сони саноқсиз бўла бошлаган йиллари экан. Эл дастурхонидан файз-барака кўтарилиб, тўйлар қўноқсиз, кўпқарилар улоқсиз ўта бошлаган кунларнинг бирида бошига қаро кунлар тушиб, дарбадар деса дарбадарга,

¹ Шимол.

² Оқпошшо.

қаландар деса қаландарга ўхшаб юрган шоир бир ўзи бир уйга сиғмай сафарга отланибди. Қайга бориб, қайга қўнари белгисиз. Киндик қони тўкилган Қўрғон қишлоғидан чиқар-чиқмас қўйинди¹ ёнидан ўта туриб, ҳали тупроғи совиб улгурмаган жигарбақдлари бирма-бир ўнгидан ўтиб кўнгли бузилиб, кўкайи кесилиб, қўлигидан² тушиб тиловат қилибди. Сўнг йўл-йўлакай кўзлари жиққа ёшга тўлиб, кўнгли вайрон, бағри гирён бўлиб шу айтувни айта йўлда давом этибди:

*Ер юзига сиғмадим мен, еру кўк торлик қилди,
Мард худодан кўрар, лекин бир бек³ хунхорлик қилди.
Баёзларга номини ҳам қарғаб ёзарлик қилди.
Жон тўла уй-рўзғоримни ўлим-тўзарлик қилди.*

*Дунёда ҳеч ким менингдек тириклай хор бўлмасин,
Бир уйда бир ўзи қолиб сарсон, афғор бўлмасин.
Сўнги қўнар «оқ ўтови» ангушдек тор бўлмасин,
Беҳишт туриб дўзахингда, ёраб, ёнар бўлмасин.*

*Келар жойим менинг ҳам шу туйнуксиз бир ўтовдир.
Бу қаро қисматларим ҳам балким менга синовдир,
Ётар жойим нур тўла ё бешафқат, беаёвдир.
У дунём ҳам бу дунёмдек ёниб ётган оловдир.*

*Бу оламнинг ибтидосин, интиҳосин ким билар?
Ҳар бир бошга тушар савдо ё ғавғосин ким билар?
Марҳумларнинг аҳволини ё нидосин ким билар?
Бир ўзидан ўзга азоб ё сафосин ким билар?*

*Бу эшиксиз қаро қўрғон асл дорулфанодур,
Шоҳу шайхларга баробар беҳашам кошонадир.
Мағфират қилган қулига нурафшон бир хонадир,
Охиратгача тангрига тилларига санодир.*

*Гуноҳларим бўлса кечир, сендин ўзга илоҳ йўқ,
Даври қиёматда эса сендин бошқа паноҳ йўқ,
Ким бегуноҳ ким осийдир? — Сендин бўлак гувоҳ йўқ,
Ким не ишлар бирла машғул? — Сендин ўзга огоҳ йўқ.*

¹ Қабристон.

² Эшагидан.

³ Тоғайбек исми Хатирчи беги оқиннинг иниси Абдулхалилни қароргоҳига чақиртириб тун бўйи дoston айтдиради. Шу тунда юқангил кийинган Абдухалил шамоллаб, орадан олти ой ўтар-ўтмас қайтиш қилади. Бу Эргаш бобонинг бошига тушган қаро кунларнинг бошламаси эди.

*Илоҳи, бу кунларимни кўп кўрмасдан қарам қил,
Аросатга қўймай мени Машрабгай муҳтарам қил.
Даргоҳингга қабул айлаб салоҳингни инъом қил.
Гуноҳларим афв этиб бир ўзингга ғулом қил.*

Ана-мана дегунча бўлмай шоир Боғажот қишлоғига етиб келиб, неча йиллардан бери қатнашиб юрган Тиловберди исми тегирмончи инисининг уйига тушибди. Уй бекаси неча бор келиб-кетиб, шунда қўниб, шунда тунаб юрган Эргаш бобони бошда танимабди:

— Келинг.

— Келдим.

— Ким керагийди?

— Бўлса, уй эгаси. Бўлмаса, биз ўз йўлимиздан қолмай кетаси.

Келинчак желақдан бундай сифалаб қараса: эшик олдада турган Эргаш Жуманбулбул ўғли. Дарҳол ўзини ўнглаб:

— Вой, ўлағайин, мен сизди танимашпан. Уйга киринг. Укангиз ҳозир келиб қолади, — дея оқин атрофида парвона бўлиб қолибди.

Гўянда ҳам сир бермай дебди:

— Тўра қишлоғига бора туриб сизларди бир нав кўриб ўтай деб эдим. Тиловберди қаёқда?

— Укангизди кеча пинатдил чақиртирган эди. Шу бўйи келганича жўқ.

— Тинчликма?

— Тегирманини тўхтатиб бир жигитдинг хунидан ҳам ошиб тушадиган налик солибди. Тўламаса... Уйга кириб дамингизни олинг, оғажон. Келиб қолади. Ўзингиздинг келиб-кетиб журган жойингиз.

Навозанда мулзам, музтар бир ҳолга, қийиндан-қийин бир аҳволга тушиб, балонинг бу янги уй, янги рўзворга ҳам дориганини англаб келинчакка таскин-тасалли берган бўлибди:

— Кўзгуга дам берсанг юзингни кўролмайсан. Бу шўро деганларида на кўзгу бор, на юз бор. Бўз ўғрисидан кўрқма, сўз ўғрисидан кўрқ, деганлар. Булар¹ ҳам бўз ўғриси, ҳам сўз ўғриси. Буларнинг қозонини тўлдириб, қорнини тўйдириб бўлмайди. Ҳа, энди нима қиламиз? Пешонада бори-да. Бу — кўпга келган тўй. Бош омон бўлса бас. Майли, кеч кирмай мен манзи-

¹ Болшовойлар демоқчи, шекилли.

лимга етиб олай. Тиловбердини сўраб қўй. Иложи бўлса, қайтишда биррав хабар олиб ўтарман.

Эрталаб бўлар-бўлмас нонушта қилиб чиққан шоир толиққандай, толгандай, ўзининг бу юриб-бу турганидан хорлангандай, назарида еру кўк бирдай айлангандай, йўли ҳам боғлангандай бўлиб бир булоқ қошига қўнибди. Таҳорат қилиб, пешин намозини ўқиб, бир дам ҳордиқ олиб, Тўра қишлоқ қайдасан деб...

Шоир қишлоқ оралаб ўзига таниш бўлган уй эшигини тақиллатибди:

— Ҳў, Эгамназар деганда Эгамназар,

Эшигинги тезроқ оч, кўнгил озар!

Ҳали шом хуфтонга даҳлдор бўлмай туриб уй эгалари етиб қолган экан. Икки-уч товущдан сўнг тўшақда қандай ётган бўлса шундай иштончан чиқа келган киши кўча эшигига келар-келмас дебди:

— Ким-ў?

— Ким бўлар эди! Мени кута бериб, кўзлари учиб турган бўлса керак деб келиб эдим.

Оқиннинг овозини таниган уй эгаси ўқдай учиб келиб эшикнинг зулфини тушира солиб, азиз меҳмони билан кучоқ очиб кўришиб уйга бошлабди:

— Ўлиб қоппиз, Эргаш ака. Қулингизди бир қошиқ қонидан кечинг. Куни кеча уйдагиларминан сизди эслаган эдик.

Дарҳол қора чироқ ёқилиб, жойлар қайта йиғиштирилиб, қайта солиниб, ўчоққа ўтлар ёқилиб, қумфонлар қўйилиб, сурпалар ёзилиб, кўни-қўшнилари чақирилиб...

— Ўзинг жахшимисан? Бола-чақанг тинчма? Қавму қариндошлар омонма?

— Шукур, Эргаш ака, шукур. Ўзингиз қалайсиз?

— Кўриб турибсан, қалайдан олтинга айланганимни. Бир эшиқдинг эгаси, ўкчасиз этиқдинг чегаси бўлиб турганимди.

Эгамназар зимдан оқинга назар ослиб хомсиқибди.¹ Шоир озиб-тўзган, эгни-боши юпун, салласининг дастори пешворидан кир, пешвори дасторидан. Шунинг учун Эгамназар гапни бошқа ёққа бурибди:

— Мен ҳам Жўш шўросига кеча бориб-келиб эдим.

— Тинчликма, ахир?

— Тинчлик, Эргаш ака. Шу фақат эплаб-сеплаб

¹ Хўрлиги келибди.

ишлатиб турган жувозимизди ҳам худо кўп кўрди. Тўхтатиб ташладилар. Сал налик солгандай ҳам бўлишди. Мен гўё шахсий мулк эгасимишман. Отни одам ўрнидан ишлатадиган раҳмсиз платитир¹ эканимни ўзим ҳам билмас эканман. Савит² сувидан фойдаланиб жатқан ёт унсур ҳам эмишман.

Эргаш бобо мийиғида кулиб деди:

— Оқ бадан, қора бадан — сувга тушганда маълум. Қизиллардинг эса сувга тушган-тушмаганини билиб бўлмайди. Пишак ўзи ўйнаш орттириб, ўзи жалойирга жар солгани каби булар ўзлари ўйнаш бўлиб, ўзлари этагингдан олар экан. Қапагон ит ҳам бир марта талайди. Булар на талаб тўяди, на ялаб.

— Қозоқияда, пойафзал аёғингни қисиб турганидан сўнг дунёнинг кенглигининг шешесини... деган гапни бир вақтлари ўзингиздан эшитган эдим. Шу шекилли, кенг дунё кунба-кун торлик қилиб боражатар. Ахири нима бўлади, билмадим. Қишлоғимизминан кўшни қишлоқ одамларини жувоз мойиминан баҳоли қудрат таъминлаб туриб эдим. Буни ҳам кўп кўрдилар. Энди зигирни эслаб суягим сирқирайди. Кунжут кўз ўнгимга келиб кўзларим тиниб кетади. Индов ёдимга тушгудай бўлса, индамай уйга кириб кетаман. Писта эсимга тушса этагимни...

— Нимасини айтасан. Боғажотдаги Тиловбердининг ҳам сув тегирмонини тўхтатиб, қишлоқ аҳлининг ноини яримта қилиб қўйибдилар.

— Сиз уни айтасиз, Эргаш ака. Қишлоғимиздаги Бийтўра тақачининг таърифини эшитганмисиз ё йўқми, билмадим. Юлдузни кўзлайдиган арғумоқлариминан ҳали қитиғи босилмаган тўланларди тақалашни ўша кишига чиқазган эди. Унинг ҳам дову дастгоҳини йиғиштириб, дўконига муҳр уриб, ўзини олиб кетдилар.

— Йўғ-е, нималар деб жатибсан ўзи?!

— Эргаш ака, мен бирон марта сизга ўтирик гап айтиб эдимма?

Гап шу ерга келганда шойир кепти-шойир кепти, деб қўни-қўшнилари бири оби, бири ёвғони билан, бири филминди, бири гўжа палови билан кириб, даврага файз дориб, ўрталари қовурдоқ бўлмаса ҳам қайлали уврага,

¹ Эксплуататор.

² Совет.

бовурсоқ бўлмаса ҳам зоғора нонга тўлиб жувозкашнинг хонадони обод, ўзи шод бўлгандай бўлибди.

Эргаш бобо кўргани, кўришгани келган барча билан бирма-бир ҳол-аҳвол сўрашиб, хира тортиб турган кўнгли ёришиб, қадди-қовматини сал ростлаб, кайфиятни яхши қилмасак энди бўлмасов, деб созининг торларини таранг тортиб гапни шу кечаю кундузда бўлаётган ажабдан-ажаб ҳангомалардан, қонсиз, қиличсиз, қалқон-дубулғасиз бўлаётган жангномалардан сўзлаб, мухлисларининг кўнглини олишга тайёр эканлигини билдириб қўйибди.

Оқиннинг катта-катта давраларни истаса кулдириб, истаса йиғлатишини эшитиб юрган кекса-ёш ўртасида шивир-шивир бошланибди:

— Шойир бовамиз олдириб қўйгандай кўринама?

— Бу кишининг бошига тушган кулфатларни ўмровли фил, ўркачли туя ҳам кўтаролмайди. Эшитмаган мисан?

— Жўқ.

— Бўлмаса, жим ўтир. Қулоғига чалиниб қолгудай бўлса...

— Бўпти.

Барибир, эгни-бошининг юпун, кирлигини... Қозони бошқанинг қайғуси бошқа. Ичдан ўтганини иштон билар дегандай, қолаберса, бу ерга бу оқшом чақирилмаган кўноқ — йўнилмаган таёқ, бир кечалик мусофирлигини кўнглидан ўтказиб ўтирган гўянданинг ҳалиги гаплар қулоғига чалингандай бўлиб, бевақт кетган ўғилқиз, инилари, ёстикдош, сингиллари бирма-бир ёдига тушиб ўпкаси тўлиб, ўлимнинг дастидан қишлоқмақишлоқ, кўрғонма-кўрғон кезиб юрган кунлари, даладашда мажнун мисол ўтказган не тунлари ёдига тушиб, шу кўрсатган кунларингга ҳам шукур, деб гапнинг қораламасини сараламасига улабди:

— Ҳамма иш Оллоҳнинг изн-ихтиёри, амри-фармони билан бўлади. Ким айтиб эди мени овулма-овул, қишлоқма-қишлоқ, туманма-туман кезиб, кунини ўтказиб журади, деб. Ота-боболаримнинг ҳам манглайларига, ҳам танглайларига берган эгам менга манглайдан бермади. Танглайдан берди. Туннинг узун-қисқалигини бемор бўлгандан сўра, деганлар. Айрилиқ дардини эса мендан сўранг. Уй тўла жонни ажал фариштаси селдай олди-кетди. Шунда ҳам қаро ер тўймади. Мен эса жондан тўйдим. Жаҳондин тўйдим. Шуйтиб:

*Ғам-ситаһ енгди мани, айрилиқ, армон енгди,
Жигарбандларим доғи бевақт, бегумон енгди.
Қағ-қовматим дол айлаб ул барғи суман¹ енгди,
Қуролсиз, аслаҳасиз ёмондин ёмон енгди.*

*Бир сурунсанг учгача геганлари рост экан,
Иқболим Асқар эмас, Кентовдин ҳам паст экан,
Ғам-алам бир-бирига ҳамиша пайваст экан,
Ўлимнинг доғи, ўти мени беомон енгди.*

*«Ё вағуғ ва Маъбудғи вожибул-вужуғ»², асли
Бир келару сўнг қайтиб келмас йигитлик фасли,
Энди охиратимни ўзинг қилғил оросли,
Бу дунёда мени бир миршабсиз кўрғон³ енгди.*

*Тўрвасиз девонамен, кашкулсиз қаландармен,
На ерда, на кўкдамен — ху ўша самандармен.
Не бўларим билмасмен ҳазорул-мавф⁴ қағар мен
— Сўнгги нафасда шайтон енгди.*

Демасам бўлди.

Оқиннинг бу кунги авзойи тўғоннинг талқонини чиқариб ўз ўзанига тушиб олган дарёни эслатар эди. Қора терга тушиб куйлади. Оҳанглари ҳам мунгли, ҳам турли-турли эди. Авжлари суронли, нолалари гирёнли эди. Бу гал оқин ўзининг меҳр-муҳаббат билан куйлагувчи «Гўрўғли», «Далли», «Равшан» дostonлари ҳақида гап юритмай, тўғридан-тўғри ўз бошига тушган мусибатли кунларни бўямай-сўямай айта солди. Шу тахлит кўнглининг чигили бир қадар ёзилиб, гапни шу кечаю кундузга буриб, ҳамхоналарига эрк берди.

Ўз булбулигўёларининг бошига тушган мушкулдан мушкул кунларни эшитган, бироқ донг қозонган оқинни ўз кўзлари билан кўриб, суҳбатидан баҳраманд бўлмаган бирда-ярим кишилар Эргаш бобога таъзим, тавозе қилибдилар. Сабаби — даврадагилар сеҳрланган қушдай қилт этмас, қимирамас, катта бошини кичик қилиб ўз қишлоқларига ўз аёғи билан келган созанда деса созанда, навозанда деса навозандадан бўлак ҳеч кимнинг ҳангомасини эшитишни истамас эдилар.

¹ Оқин бу ерда умр йўлдоши Зийнатой Утамурод қизини на-зарда тутяпти.

² Шонинг олий, эҳсонинг умумий, ўзингдан ўзга Маъбуд йўқ.

³ Қабристон.

⁴ Ўлим олди тўшағи.

Буни сезган уй эгаси шоирга юзланиб деди:

— Менинг кўп оқибатли овуллошларим бор-да, Эргаш ака. Булар муллавачча бўлганларида, биласизми, нима қилган бўлар эди?

— Нима қилган бўлар эди?

— Мулланинг ҳам айтганини, ҳам қилганини қилган бўлар эдилар.

Элнинг назари тушган бахши:

— Бўлмасам, менинг шу қишлоққа мулла бўлиб келганим бўлсин, — деб бир муддат амри маъруф қилган бўлди. Ўтган-кетганлардан, ниятига етиб-етмаганлардан, авлиё-анбиёлардан, мунофиқ-риёлардан, эл бошига тушиб турган савдолардан, касб-кор эгаларининг бўйнига илондай ўралиб олган бедаво-лардан сўзлади.

Нонушта пайти қозонида мой қайнай келган Эгамназарнинг кун кечиришини кўриб, кузатиб ўтирган шоир дастурхонга дуо қилиш олдидан мезбондан сўради:

— Эгамназар дейман, энди буёғи нима бўлар экан?

— Нима бўлишига кўзим етмайди, Эргаш ака. Бошга тушса кўз тортар, дегандай пешонага ёзганини кўра берамиз-да.

— Мард йигитнинг садағаси кетсанг арзийди. Минг қилса ҳам ота боласисан-да, Эгамназар, овзингдаги ошингни олиб ўтирибдилар. Шунда ҳам нолимайсан-а. Вой-войламайсан-а. Бир ҳисобдан тўғри гапни айтдинг. Пешонага ёзгани бўлади, деб. Минг қилганда ҳам иш, шўриш бу йўсинда кетмас. Ой бир ердан кўриниш бериб қолар. Майли, энди мен турай.

— Эргаш ака, бугун қолинг. Кеча кеч келдингиз. Қон ҳам чиқазолмадик. Кеча бизникига қўнганингизди кўпчилик ҳамсоя, ҳамқишлоқларим билганларича жўқ. Хайр-хўшни насия қилиб жўнаб қолсангиз кўпчилик мухлисларингиздан балога қоламан.

Оқин:

— Энди мулло Эгамназар, ҳозир қиш пайти. Қиш ўчоғи тор — тур уйингга бор, унингсиз ҳам бир кунлик меҳмон — меҳмон, икки кунлик меҳмон — жетимнан жамон, уч кунлик меҳмон — душман, деган гаплар бор. Қолаберса, ўзинг ўйинда бўлсанг ҳам ўйинг уйингда бўлсин деган гап ҳам жўқ эмас. Насиб қилса, ҳали кўп курашамиз, — деб уйларига қайтибди. Келатуриб ўз-ўзича фикр қилибди: ё Парвардигор, бу қандай бир за-

мон бўлди — қўш ҳўкизи бор қулоқ, қўра қўйлиларнинг аҳволи чатоқ, икки хотинлик хотинбоз; касб-корлилар қатағон, сахархезлар ётағон бўлиб турса. Оқлар қора, беклар зоти бечора, лайчалар този, тозилар қози... Элда ким кўп — бева-бечора кўп, етим-есир кўп, ғарибу ғура-бо кўп. Шуларнинг раҳмини е, ё сарвари олам.

Ўша йили қиш кеч тушиб, қор ўрнини қора совуқ қоплаб ақраб қавста, қавс жаддига айланиб кетган экан. Эргаш бобонинг борган ерларидан ичи чиқмай, кўпнинг хизматини қилиб келаётган қўли хайрли, ҳожатбарор кишиларнинг чор-ночор бир аҳволга тушиб қолганини ўз кўзи билан кўриб, ўрга чиқсам ўр куйди, қирга чиқсам қир куйди, деб йўл-йўлакай шу байту абётларни айта келибди:

*Бу тоғлар қандай тоғлар ўр-қирюда қори йўқ,
Осмонюда чарх урар лочини йўқ, сори йўқ,
Қоялари тумансиз — силовсин, олқори йўқ,
Илоҳи, бунгай ҳолни қайта такрор этмагил.*

*Қирга чиқсам қир куяр, ўрга чиқсам ўр куяр,
Тоққа чиқсам тош куяр, пастга энсам ер куяр.
Фарёғ қилсам оҳимга музлар эриб, қор куяр,
Илоҳи, мени аро йўлда афгор этмагил.*

*Ўн саккиз минг оламда сенингдай муҳтарам йўқ,
Сенинг ниятингсиз ҳеч кимсага карам йўқ,
Сени зикр этишдан ўзга олий мақом йўқ,
Илоҳи, муслим аҳлин муширик, мурдор этмагил.*

*Ёрлақаган қулинга Расул ҳамдамлик қилур,
Бир гуноҳ кўплик қилиб, минг савоб камлик қилур.
Сўнгги борар жойини мунаввар-шамлик қилур,
Файридинни бу юртга фармонбардор этмагил.*

Қўрғон қишлоғининг қораси кўринганидан сўнг овул-аймоқларнинг кунба-кун, ойма-ой хароб, эшигини эл, туйнутини ел оча келган кишиларнинг эрта куни сароб, ҳақларнинг ноҳақ, қораларнинг ҳақ, фуқароларнинг аҳволи чатоқ бўла борганидан, бу элнинг айби нимада экан, дея Тангрига:

*Дўстни ёв, ёвни, ёраб, ёрон ҳолинга кўрсатма,
Етимларнинг юз-кўзларини гирён ҳолинга кўрсатма.
Аймоқ, овлудошларимни урён ҳолинга кўрсатма,
Бекларни қул, ножинсларни уғон ҳолинга кўрсатма.*

*Илоҳи, кўрмайин энди борларни йўқсил ҳолинда,
Тоат-ибодатлиларни имонсиз жоҳил ҳолинда,
Ҳотамтойларни, ҳақларни, бойларни бахил ҳолинда,
Бу шавкатли Туронимни вайрон ҳолинда кўрсатма.*

*Мачит, мактаб, маграсали бу бир тақводорли элни,
Не майдонларда синалган сарварли, сардорли элни,
Ўрни келса жон аямас, дастурхонли, орли элни,
Ўз ҳоли, ўз аҳволига ҳайрон ҳолинда кўрсатма.*

*Боғли, боқчали бу элни тутқинликдан озод қил,
Қонли ялов тикилган ёт, ёв ўрдасин барбоғ қил.
Вайрон бўлган мамлакатни қайта бошдин обод қил,
Не кент, не бир шаҳарларни қирон ҳолинда кўрсатма.*

*Барча нозу неъматингдин барчани баҳраманд этгил,
Дийдорингга етмоқликка умидвор, орзуманд этгил.
Даргоҳингга мўмин, муслим аҳлини аржуманд этгил,
Рўзи маҳшарда рўйини сомон ҳолинда кўрсатма.*

*Ҳешу акроболарининг кўрсатмагил кўзёшларин,
Ризқи-рўзин бутун, ошин ёвфон ҳолинда ошларин,
Сорбон бирла сарварларин эгма эгилмас бошларин,
Илоҳи, эр йигитларин нолон ҳолинда кўрсатма.*

*Илоҳи, марҳаматингдин мени ҳам бенасиб этма.
Дўзах эмас, жаннат, ҳавзи кавсардин бенасиб этма.
Иноятинг дариғ тутмай икки дунём хароб этма,
Имону эътиқодимни гумон ҳолинда кўрсатма, —*

деб тавалло қила-қила кулбайи вайронасига ҳориб-толиб етиб келиб, яна бир уйда бир ўзлари...

Сафин абзий

Музаффархонни танг қолдириб, меҳрини қозониб, булбул лақабини олган оқиннинг болалиги Қўшработда бирга кечган, шу ерда уйлик-жойлик бўлиб, шу ерда униб-ўсган Сафин исмли татар тенгқури бир куни оқинникига авзойи бузилиб, бўзариб, созариб келибди. Эргаш бобо:

— Ҳа, нима гап, Сафин абзий? Турқи-тароватингдан тупроқ ёғилиб қопти, тинчликми ўзи? — деб ҳолаҳвол сўрабди. Шунда Сафин абзий:

— Оч бола билан тўқ бола ўйнамий, туқ бола ҳич нарсани ўйламай, диганлари ростга ўхшаб туюла. Шафирмин диб сен журусинг, устамин деб мин журум.

— Бир элга бергусиз булутдай қизимизни бериб қўйибмиз. Қиздан қизинг бор, улдан улинг бор. Ҳамёнинг тўла пулинг бор. Тағин нима кирак ўзи сенга? Бошда, татар бор ерда хатар бор, деб Тошбувининг ота-онаси қизи тугил, унинг босқан изини ҳам сенга раво кўрмаб эди. Тошбувини сенга олиб бергунча она сугларимиз оғзимизга келажазди. Яна нима демоқчисан? Сендан қутиламизми-йўқми ўзи? — деб ҳазиллашибди Эргаш бобо.

— Қуйса шундий гапларингни. Ўтган ишга саловат. Мин бошқа турисенда суйлай диб эдим. Син эса, — деб Сафин абзийнинг фиғони фалакка чиқибди.

— Нима, ер ўйилиб, осмон узилиб тушдимми? Тинчликми ўзи?

— Кошки шундий булса. Ҳазир ундан-да баттар, тундан-да баттар, хундан-да баттар. Бу элда қулоқ булмаган одамнинг узи қолмади. Қулоқ булганларнинг ичи улоғи тугил қ... қолмади. Кўрпа-тўшакларин-да, тузлик, туршакларин-да олиб китиб бўлдилар. Сибирга сургун бўлганларнинг эса саноғига житеб бўлмай. Сулаймон абзийни-да қулоқ қилибдилар.

— Бўлмаса, иккимиз қолибмиз-да қулоқ бўлмаган?

— Шулай, шулай.

Оқин бир муддат сукут сақлаб, не деб жавоб берарини билмабди. Сиёсатга тил тегизай деса... Тегизмай деса, унинг чораси йўқ. Сўнг яна абзийнинг ўзини гапга солибди:

— Савит сиёсатини меңдан кўра ўзинг жуз пойиз жахши тушунасан. Давлат дегани — қонсираган қилич, дегани. Боз устига, баттарин тўқ бўлса — мусулмон тинч, деган гап ҳам бор. Бор тоғанимизни ўшалар ташиб, ўшалар тўйиб бўлсин. Кейин бир гап бўлар.

— Ер тўйса тўя, улар тўймий. Тўйсалар-да бу одатларин қўймий.

— Бизнинг қўлимиздан нима ҳам келар эди? Даъвогаринг қози бўлса, дардингни оллоҳга айт, дебдилар. Энди биргина яратганнинг ўзидан нажот.

Сафин абзий шоир табиатли, сухани ширин, назмгўйликдан ҳам сал хабари бор, ҳожатбарор, қўли гул, унингсиз давралар ҳам қизимас, борган ерини баҳорга айлантириб ўтирадиган, афтодаҳол одамни

кўрса юрак-бағри эзиладиган оқ кўнгил, қўли очик киши экан. Қолаберса, қўшработликларга куёв бўлгани учун...

Ҳоди Тоқтош, Абдулла Тўқай, Муҳаммад Ҳодиларнинг ҳали ҳеч ким эшитиб, ҳеч ким ўқимаган:

*Мунаввар осмон остинда зулумат жонли инсонлар,
Чечакли ерлар устинда хазон виждонли инсонлар.
Бирга оташ, тўпли, бирга қилич, қалқонли инсонлар,
Не учунким бу тупроғин кучоғи қонли инсонлар.*

Ёхуғ:

*Бу тупроғни ҳеч кўрмадим равзаи ризвон ҳолинга,
Ер юзин кўрдим мудом бошдин-боша қон ҳолинга,*

сингари байту абётларидан айтиб ҳам ўзини, ҳам ўзгаларни овутиб юриши барчага ёққандин-ёқиб юрар экан.

— Ул тута от қуйриғиндин бул узун соч, деб куя,
Текинига бошда тугил танқидга муҳтож, деб куя...
Хулласи, Эргаш бобо дебди:

— Сафин абзий, айтар гапингни айтиб бўлдинг.
Энди муддаога ўт.

Сафин абзий:

— Син ё қози, ё муфтий бўлсанг эди, ё орзу-ҳол айтгани, ё фатво сўрғали келсам. Син эл-улуснинг дарди-ҳасратини шиғирга солиб айтувчи оқинсин. Ўзбагингни ҳорлиғин-зорлиғин, озғанин, тўзганин кўриб мин куям. Сен ничек чидаб турасин?! Мин синдин шуни сўрамоқчи эдим, — дебди.

Эргаш бобо:

— Сен бир қизиқ одамсан! Бунинг нимасига куяиб, нимасига жонасан? Сен айтган бало биргина бу элга эмас, шўроларнинг қадами қаерга жетган бўлса ўша кент, ўша шаҳар, ўша ўлкаларга бирдай дориган. Бундан сенинг хабаринг жўққа ўхшайди чоғи, — дебди.

— Бор, Эргаш абзий, бор. Мин синга шул тўринда бир нича саволлар биреб, фикрингни билмақчи идем.

— Бўлмаса, берадиган саволингни, ўзингнинг тилинг билан айтганда, шиғирга солиб берасинг. Килештикмиз?

— Килештик.

— Бошла бўлмаса.

— Бошлийим:

*Бу ничек тузум ўзе? Тушунмай ҳайрондабиз,
Гап бошқа, яшаш бошқа — ёлонғоч ҳолиндабиз,
Маймундин фарқибиз йўқ, шармисор, шармандабиз,
Ўзе яшамокдабиз қандай биз замондабиз?*

*Тапталишга яралган шўр қистан бир бандабиз,
Дарбадардин баттарбиз — на ер, на осмондабиз.*

*Шўроми ё Эгамга, қай бирина бандабиз?
Қай бирина сиғиниб қилачақбиз сажда биз?
Фирқа саждагоҳ бўлса — эгнибизда жандабиз,
Итобдами, турмада — биз ўзи қаёндабиз?*

*Билмасанг билиб олгил аросатда қолганбиз,
На биҳишту, на дўзах, на еру осмондабиз.*

*Ер юзинда эмасбиз, қабр ичинда турабиз.
...Изм-измларини¹ бунда қандай қурабиз?
Устухон ташласалар итдан олдин урабиз,
Ничик кунларга қолдик, ўзе қаён юрабиз?*

*Амалда эмас, тилда давру даврон сурабиз,
Билмам бу қандай изм, на ер, на осмондабиз.*

*Урён ҳолинда юлда юргани уялабиз,
Ўнни олиб бирини бирсалар суюнабиз.
Минемча, ҳадемай биз дарвишга айланабиз.
Қўйдан-да қўйчибон кўп, биза кимга суюнабиз?*

*Ҳадемай Учқўрғондин кўринади аммабиз,
Сафин абзий, сўнгра биз на еру осмондабиз.*

*Кундан-кунга танг бўлиб борадир аҳволибиз.
Қуруқ шиғорлар била тўлмий хуржун, халтабиз.
«Фаровон яшайбиз!» деб кўчада толтаябиз,
Гадойдин баттар бўлғач биз кимга осилабиз?*

*Олиниб бўлди чоғи борлиқ яйлов, далабиз,
Уй-жойдин ҳам айрилгач — на ер, на осмондабиз.*

---

¹ Феодализм, социализм, коммунизм, дарвинизм-маймунизм деганларидан бирини айтмоқчи бўлади, шекилли.

Йил-йилдан қуриб борир булоқ, гарёларибиз,
Иркаклардин қолишмай борар аёлларибиз.
Паришондин паришон ўю хаёлларибиз,
Ни қилабиз, бўлмаса салқин-сояларибиз?

Неки бор бўлса энди баридин айрилабиз,
Эндиги қисматимиз - на еру осмондабиз.

Ҳукумат биз учун ё биз у учун ишлайбиз?
Ёз бўйи ишлаб сўнгра уйсиз-жойсиз қишлайбиз.
Шунинг учунми инде биз уни олқишлайбиз?
Қаҳатчилик бошланди, энди қандий яшайбиз?

Нон билан эт¹ ўрнига энди кесак тишлайбиз,
Тирик мурда бўлиб сўнг на ер, на осмондабиз.

Ўзи қочан тўядир большовой диганибиз,
Одамни қўй ўрнинда сўяр инонғанибиз.
Ош ўрнига тош бира шул иярганибиз.²
Қайға бошлаб борадир суйиб, суянғанибиз?

Ўзи³ ҳам билмас чоғи қайға кетиб борабиз,
Тушган кимабиз хавфли — на еру осмондабиз.

Эргаш бобо Сафин абзийнинг барча саволларига
жавоб бериб бўлгач, абзий дебди:

— Ёрий!

— Нима ёрий! — сўрабди шоир.

— Минем бирган саволларимга бирган жавобла-
ринг ёрий, — дебди абзий.

— Одам оласи ичида. Яна бирон ерга бориб...

— Нонни, Каломи шарифни ўртага қўйиб айтим,
мининг бирган саволим-да, сенинг қайтарган жаво-
бинг-да шу жирда қола!

6—7.04. 1991 йил.

---

¹ Гўшт.

² Эргашганимиз.

³ Ҳукумат демокчи бўлса кераг-ов.

Устивор

Эргаш бобо бир тенгқури билан Жўш бозорига кетатуриб (камбағалга кўчган эрмак, дегандай) аршдин, фаршдин, арқдин, тарқдин, ҳабашдин, бебошдин гаплаша кетибдилар. Сўз келиб-келиб Жўшнинг юзбошисига келиб тўхтаганда суханворнинг сафардоши дебди:

— Эргаш, арз ҳам, фарз ҳам, қиёматлик қарз ҳам, ҳақ ҳам, қалби қуроқ ҳам қолмади. Барини бирмабир тилга олиб ўтдик. Энди осмондан келмай жерга тушсак. Бўладиган гаплардан гаплашсак.

— Яна қандай гапдан?

— Қандай гап бўлар эди. Қишлоғимизнинг жузбошиси жемаган тезак... қолмади. Ўзингам эшитган бўлсанг керак. У ҳароми анавининг (отини айтмайман) келиниминан гап-сўз бўлганини. Мингбошига қўшмачилик қилиб журганиям қулоғингга чалинган бўлиши керак. Ҳамма орқаворотдан гапиришга гапиради-ю, сен-менга келганда у итминан майдонга тушиб беллашадиган эр-азаматдинг ўзи жўқ.

— Шунга нима қилиш керак дийсан?

— Шуни мен сеннан сўраб жатипбонда.

— Ҳадиси шарифни ўқиғон бўлсанг, бундайчақа зинкорларди тошбўрон қилиб ўлдириш керак, дейилади.

— Ким тошбўрон қилади у энағарди?

— Сенга ўхшаганлар.

— Фатвони ким беради?

— Қози. Қози бўлмаса, муфтий.

— Қозининг ўзи жузбошининг қози-қартасини жиб журган бўлсачи?

— Даъвогаринг қози бўлса, дардингди оллоҳга айт, демоқчисан, шекилли?

— Шундай.

— Тагин нима дийсан?

— Нима дер эдим. Шойирлар шоҳдан улуғ деб эшитганим бор. Ким айтади сени шойир деб. Боз устига, булбулдинг боласи деб. Биргина Жўш эмас, бутун нуроталиқлардинг кўзга тушган шойирисан. Қишлоғимиздинг одамлари номидан ё қозига, ё ўша муфтийсига шу гапди жетгизиб бир жузбошининг бошига етиш қўлингнан келмаса, нима қилиб журибсан бош кўтариб?

Гаплари шу ерга келганда сухонвор сал мулзам бўлгандай, кўра-била туриб сувга ановидақанги... қилгандай бўлиб дебди:

— Тўғри гапирасан. Бироқ, ҳамма замонларда сўз ўрнига бўз берган устиворлик қила келган. Эшитмаганмисан, берган худога ҳам жағибди, деб. Жон дўстан мол дўст устиворлик қила келган. Қолаберса, жузбошимиздинг мингбошиминан божа эканлигини билмайсанма?

— Биламан. Бироқ божа божани кўрса кети қичийди, дегувчи эдилар-ку?

Жўқ. Булар бир-бирини кўрса қўли қичийди. Қолаберса, мингбошининг думи хон саройига бориб туташади. Қарға қарғанинг кўзини чўқимайди. Шуниям билмайсанма? Сенинг отингди ким қўйгон ўзи, Бекназар — бек назар қилган деб?

— Эргаш дийман?

— Нима дийсан?

— Ўша туяни тукиминан жутиб жубарадиган нафсифор қозига ҳам, истаса ҳалолди ҳаром деб, ҳаромни ҳалол деб фатво беришдан қайтмайдиган муфтига ҳам бориб арз қилиб ўтирмасдан, қишлоқ аҳли бир бўлиб — бир жағадан бош чигориб, ўша иймонсиз жузбошини тошбўрон қилса бўлмайма?

— Жуда жахши бўлади-да. Унингсиз ҳам, ким қилмагай — топмагай, ё бўлмасам, ал қасосул минал ҳақ, деган гаплар ҳам бор. Кўрасан, бу жузбошининг вақти келиб итдай хор бўлиб ўлишини. Ахир, бизнинг борлиқ ишимизди кўриб, кузатиб тургувчимиз, хайрли иш қилганларни мукофотлаб, ҳаром журганларни жазолагувчимиз бор.

Икки жўра — Бекназар оға билан оқин гап билан бўлиб бозорга қандай етиб қолганликларини билмай қолишибди. Бу кишилар бозор оралаганларида бозорнинг авжи қизиган (Ҳизр оралаган) кези экан. Жондин бўлак ҳамма нарса бор. Боз устига, сотувчида инсоф бор, олувчида ризолик. (Ҳозиргига ўхшаб сотувчи нарсасининг устига катта холасининг нархини қўйиб сотмас, олувчининг эса дили оғримас экан. Харидор бозор ораласа худди мозор бошига боргандай ранжимас экан...)

Филжумла, икковлари ҳам оладиган нарсаларини олиб, хуржин-қулоқлари тўлиб-тошиб уйларига қайтишибди.

— Эргаш дийман, — дебди Бекназар оға дostonна-
возликда донг қозонган жўрасига.

— Нима дийсан?

— Бояги гапимиз чала қолди.

— Қандай гап?

— Анови синглифор тўврисидаги гап.

— У ҳақида бор гапди гапириб бўлдик шекилли.

— Жўқ.

— Нима жўқ?

— Шойир шойирлигини, кўнчи кўнчилигини (Бек-
назар офанинг касби кўнчилик экан), энчи энчилигини
қилиши керак. Ўша айтган гапларимизди байтга солиб
айтолмайсанма?

— Айтаман.

— Айт, бўлмаса.

Шундан сўнг оқин бир муддат жим қолиб, тин
олиб, айтар сўзларини бир қолишга солиб, йўл-йўла-
кай шу тизмаларни айта келган эканлар:

*Азал бдишдин бўла келмиш йўқсилдин бор устивор,
Ҳақдин ноҳақ, покдин нопок, шайхдин беор устивор,
Хокисор ақли расодин мушрик, мурдор устивор,
Бирда-бирда тожу тахтдин бир афсунгар устивор.*

*Меҳр-оқибат, ҳамиятни бир оқжолдин¹ кутмагил,
Ичи қародин қаро, лек тили болдин кутмагил.
Гар қоқилсанг ҳимоятни қадди долдин кутмагил,
Қаро йўли арғумоқдин хачир ё хар устивор.*

*Бу замонда эшак отдин ўзмишдир деб ўксима,
Туркий халқлар бирлашмасдан тўзмишдир деб ўксима.
Ўз эркидин энди умид узмишдир деб ўксима,
Айтмишларким, тарқоқ элда бўлгай бадкор устивор.*

*Минг ҳаловат бир аламга арзимас асли, дерлар,
Бузилган қўрғон қайтадин бўлмас оросли, дераар.
Шер тулкима²н тил топишса... бузилгай насли, дерлар,
Шайтон озғирган уламо, бекдин ағёр устивор.*

*Келмагай қайтиб кишига йигитлик қайта бошдин,
Кутмагил имдог, иноят худбин бир қариндошдин,
Айб ўзингдин ўтиб сўнгра айрилсанг бовурдошдин,
Султон бўлсанг ҳамки энди сендин пойкор устивор.*

¹ «Жўқ»ловчилар имонсиз, инсофсиз қарияни оқжол-оқёл
(қобон)га менгзайдилар.

² Тулки билан.

Ҳалол ошга теват теккан — бузилган бир ўлка бу.
Одамлари ўз элига ўзи асир ўлка бу.
Эрлари қул, хотунлари тирик есир ўлка бу,
Энди ернинг юзасиндин очик мозор устивор.¹

Фоний гунё қалқиб турган кема, солга ўхшайдир,
Бирга умри тугаб бўлган мажнун толга ўхшайдир.
Бирга соҳибжамол қизга, бир... аёлга ўхшайдир
Наҳс босган элда бўлолмас моядин нор устивор.

Алҳол, бир эр йиғлагунча бир беимон йиғласин,
Юзбошига ўхшаганлар қон қусиб, қон йиғласин.
Яхши етиб муродига, густоҳ-ёмон йиғласин,
Барча бирдай йиғлаб турган юртга хунхор устивор.

Бирни бирдан устивор, деб осий бўлдим шекилли,
Бирни ногон, нафсиғор, деб осий бўлдим шекилли.
У ночор, бу зўровор, деб осий бўлдим шекилли.
Ўн саккиз минг оламда бир парвардигор устивор.

Эргаш боболар қишлоққа яқинлашишлари билан
қулоқларига:

- Отам-ў-отам-ў!
- Оғам-ў-оғам-ў!
- Жигарим-жигарим!
- Энди қайдан топаман-топаман, эгнима қора ёпа-

ман-ёпаман...

— Борарда оти жўрғалиб-жўрғалиб, келарда қони
шўрғалиб-шўрғалиб!.. — деган нохуш овозлар чали-
нибди. Ҳайрон бўлишибди. Қишлоққа кириб келиш-
лари билан бир отлиқ кўчама-кўча юриб:

— Юзбошиникига пешинда савоби жонозага-а! —
деб барчани бошларига мусибат тушган хонадонга чор-
лаб юрган экан.

— Нима бўлибди, нима қилибди? — деган саволга
барча шундай жавобни олади:

— Шу ўтган саҳар-субҳи содиқда кайф бўлиб То-
ғайтўпи қишлоғидан келажатқан кезларида жузбоши-
мизди кимдир чаваглаб, қора қонга белаб кетибди.

Ҳадемай, қишлоқ аҳли, узоқ-яқиндаги қавми-қарин-

¹ Шоир янги тузумнинг — ... изм-измининг туркий халқлар бо-
шига битган бир бало эканлигини, энди бундан қочиб ҳам, тониб
ҳам қутилишларининг чораси йўқлигини назарда тутяпти, чоғи.

дошлар, таниш-билишлар йиғилибди. Майитга тегишли борлиқ расм-русумлар тугаб, гал жоназо ўқишга келганда мулламан, уламоман деганлар ўртасида тортишув бошланибди. Бирлари, маст ҳолда ўлган, ўлдирилган кишига жоназо ўқиш шариатга шак келтириш билан баробар, десалар бирлари, муслим аҳлини жонозасиз кўмиш исломда йўқ гал дебдилар. Ҳатто бирлари шаҳидга чиқазсалар, бирлари шаҳиди аълога чиқазибдилар. Ахири, жоназо ўқишни лозим топишиб, қора ўтовига қўйиб келибдилар.

Жоназодан қайтаётиб Бекназар оға назаркарда оқинга дебди:

— Эргаш, сендан қўрққулик.

— Нега ундай дийсан? Денинг совма ўзи?

— Бозордан келажатиб қилган нафасинг...

— Ундай деб ўзингни осий қима. Ҳар кимнинг қайси куни, қандай туғилиб, қачон, қай йўсинда ўлиши азал котиблари томонидан пешонасига битилган бўлади.

✓ *Имтиҳон*

Ҳуфтон номозидан сўнг кўпчилик мўйсафидлар ўз уй-ўлан тўшақларига тарқалишиб, гаплари бир-бирига қовушадиган ўн-ўн беш тенгқур-тенгдошлар мачитда қолишиб, оқдан-қорадан, бева-бечорадан, оқибат, охиратдан, хиёнат, диёнатдан; ўткинчи бу беш кунлик дунёнинг ташвиш-ғамларидан; қувонч-аламларидан гап кетибди. Гап келиб-келиб мачитга, мактабга, мадрасага бориб тўхтаганда бир мударрис Эргаш бобога ярим ҳазил, ярим чин тариқасида шундай деб савол берибди:

— Имтиҳон бошланиши билан шўрлик муллавачалар қалтираб-қақшаб туришади. Шундай кўйга тушганларича ҳам бор. Сабаби — ўз кунини зўрға ўтказиб, кези келганда бир тўғрам нонга зор бўлиб ўқиганлари бизни ҳам лол қолдириб... Бой-бойвачча, қози калонга ўхшаш кишиларнинг «тухумлари»га келганда биз уларга лол қолгандай бўлиб... Сўфи сўгон ер, топилса йўгон ер, қолаберса, еган оғиз уялар, деганларидай... Бу — ўз йўлига. Биздан ким имтиҳон олади? Қай йўсинда олади? Ё ўша имтиҳон олувчи ҳам бизга ўхшаб?..

Мударриснинг берган бу саволига бошда Хушхон оқиннинг жаҳли чиқибди. Сўнг ичида:

— Бу баччагарнинг ўзи буни билади. Бу мени си-
наяпти шекилли, — дея мударриснинг саволига:

*Имтиҳон, авваламбор, икки жондин¹ бошланур,
Имонсиз ё имонли — тиниқ тандин бошланур.
Луқмаи ҳалол, яъни тоза қондин бошланур,
Норасида таваллуд толган ондин бошланур.*

*Қизмигир, ўғилмигир тили чиққан чоғуноқ,
Эс-ақли кириб билгач: савоб не, негир гуноҳ,
Яратган ким? Она ким? Ким бузрук? Ким қиблагоҳ?
Энди унинг аъмоли шу замондин бошланур.*

*Ким талаба, ким толиб, ким эса мударрисгур,
Ким шодумор, ким эса умр бўйи маъюсгур.
Ким шоҳсувор, суворий, ким даъюс, ким сайисгур.
Ким билсин сўнгги йўли қай-қайендин бошланур?*

*Кўёв Авазхон мисол, келин ҳаёли бўлса,
Бир жонфидо, хуштаъб, бири зиёли бўлса,
Мевали оғоч мисол самар, сояли бўлса,
Охиратда йўллари хиёбондин бошланур.*

*Тили арабаст дебди, форсий шакараст дебди,
Қай бир ногонлар эса туркий бекораст дебди.
Тўралар эшонлардин ҳаминқадар паст дебди.
Энди тамошо қилинг: иш зиёндин бошланур.*

*Шоҳ кимдир, гадо кимдир, телба ким, дониш кимдир,
Ким золиму ким олим, ким эса муаллимдир,
У дунёлиги эса бир Ўзига маълумдир.
Алҳол, кимнинг кимлиги шабистондин бошланур.*

*Қийнамай жонинг олса, бу — саодат белгиси,
Мушкул бир кунга қолсанг, бу — синоат белгиси.
Аёл эрдун устивор, бу — талофат белгиси,
Гулдин алаф кўп бўлса,² давр қирондин бошланур.*

¹ Эр-хотин.

² Яхшилардан ёмон кўп бўлса.

*Шарму ҳаё, аслида, хонадондин бошланур,
Аговат ё бир нопок, ё ёмондин бошланур.
Эл орасинда фитна ясумандин бошланур.
Хон магар бадкор бўлса, ўт қўрғондин бошланур.*

*Гуноҳ қилган — гуноҳкор, ширк келтирган кофирдир,
Туз еб тузликқа андоқ... қилган осий, куфрдир.
Бу гуноҳ карвонсарой — барчамиз мусофирдир,
Бориб қўнар жойимиз чин макондин бошланур.*

*Шаръий ҳукм — ҳукмдир. Наҳс босса истиффор эт,
Қуръони Карим бирла ҳамиша ифтихор эт.
Раҳмон шаънига сано айтмоқни ихтиёр эт,
Ҳақ васлига етмоқлик гул, забондин бошланур.*

*Дехқон ўз иши билан — хирмон қараб тортадир,
Қонсираган миршаблар кармон қараб тортадир.
Хушхон аҳли улусни чаман қараб тортадир.
Ишнинг тушса имомга¹ иш ҳамёндин бошланур.*

*Гар етишмоқ истасанг Шариатдин сўйлагил,
Тариқатга туташиб, Маърифатдин сўйлагил.
Етти водийдан ўтиб Ҳақиқатдин сўйлагил,
Энди етган манзилинг бир Ўғондин² бошланур.*

*Имтиҳоннинг каттаси Қиёматга бўлгуси,
Белгилари неча ўн аломатга бўлгуси,
Жаннатга дахлдорлар тиловатга бўлгуси,
Ким у ёну ким бу ён... Бир Фармондин бошланур,*

деб жавоб берган эканлар.

---

¹ Гап баъзи мачитларнинг таъмагир, баднафс имомлари ҳақида кетяпти.

² Худо.

Бирн Сирдарё бўлса, ул бирн Зарафшондир!

Қаҳатчиликдан эл-улуснинг энка-тинкаси қуриб, индовни каъбайи буғдой ўрнида, сулини сурмайи Сулаймон ўрнида кўриб дастурхонларидан қут-барака, кўра-кўрфонларидан тўрт тўлик тутил қўй-қўзининг кумалофи кўриниш бермай қўйган йиллари Эргаш бобонинг йўли Булунғур даҳасига тушиб:

— Бахши халқининг кўнгли нозик, ўзи орқали бўлади. Унингсиз ҳам Фозил худо берган шоир. Истаса Сирдарё тиниб, истаса Зарафшондай тўполон-тўс бўлиб оқишда тенги кам оқин. «Алпомиш»ни айтишда у билан ҳеч бир гўянда беллаша билмас. Қолаберса, ўз ҳамкасбининг қадрига жетмаган банданинг бандалиги нимаю банди бўлган жилқининг гандалиги нима? Шундай жўлим тушиб қолганида бир жўқлаб кетмасам бўлмас, шундай қилмасам ўзимнинг ҳам кўнглим жойига тушиб-тўлмас, — деб отининг жиловини Фозил ота томонга қараб бурибди.

Нон авлиё бўлдиё, ош авлиё бўлдиё, дегандай Фозил ота йўқсилликдан тинка-модори қуриб, хуноб-хит бўлганидан кўкнорининг нимкоса сиқмасини уриб, кунчувоқда хаёл суриб ўтирган эканлар. Бир маҳал, мусофирга жой борм-а, деб ҳовлисига бир отлиқ тушиб, ҳе йўқ, бе йўқ кўлигини якка қозиққа боғлай берибди, Фозил ота кўкнорнинг кайфи билан:

— Бемаҳал келган бу баччағар бекмидир, тентакмидир? Ўтириб эдим ғамсиз, ҳамсоям келди иштонсиз дегандай, жўлидан адашган жўқловчимидир, ё бўлмас, қайга бош урарини билмай журган совчимидир? Не бўлса ҳам такаллуф билан, хуш келибсиз, сафо келибсиз, деб олдиға пешвоз чиқиб кутиб олай, арздод билан келган бўлса арзига қулоқ солай, — деб ўрнидан, ё пирим, деб туриб, елиб-югуриб меҳмоннинг олдиға пешвоз чиқибди.

Қараса, Эргаш Жуманбулбул ўғли. Отаси тирлиб келган етим боладай шод бўлиб, хижил бўлиб

ўтирган кўкайи куртак отиб, борлиқ ғам-андухлари барбод бўлиб донғи Доғистонга кетган довруғли достоннавозни кучоқ очиб кутиб олибди. Кулбаи хоналарига кириб ҳол-аҳволдин, мол-жондин, теварактуздин, зонгдин-замондин, яхши-ёмондин сўрашиб бир-бирларининг дийдорларига тўйиб, уй соҳиби Эргаш бобонинг ўз оёғи билан келганини яхшиликка йўйиб бўлганларидан сўнг, гал дастурхон ёзишга келибди. Мезбон сўяй деса кўрада қўй тугил, кўзининг қумалоғи ҳам, товуқ, туволоқдин тортиб ширроқи эчки-улоғи ҳам йўқ. Дастурхоннинг биринчи зеби-зийнати, файзи-баракоти эса нон. Энди шундай кунда қани ўша нон! Отанинг бойбичаси дастурхон ёзиб нон қўйиш тугил, жонини поёндоз қилса арзигулик меҳмон қошида ер ёрилиб, ерга киргудай бўлиб, тириклай ўлса ўлгудай бўлиб саросимага тушиб қолибди. Ахири бориға барака қилиб дастурхонга икки заранг косада қатиқ қўйибди. Мезбонларнинг бу ҳол-ҳолатини ич-ичидан сезиб, ҳозир бутун эл-улус чорночор бир тарзда яшаётганини кўнглидан ўтказиб ўтирган назаркарда чечан уй эгаларини бу оғир вазиятдан қутқозиш учун бир қут, бир беқут бўлиб турган замондин, яхши-ёмондин, урондин-сурондин, шаҳар-кентда, бутун мамлакатда юз бераётган қирғин-қирондин сўз очиб гапни улаб, соқол-мўйловини силаб, бева-бечораларга сабру қаноат тилаб, бекор ўтиргандин кўра бекорга ишла, дегандай, ўтган-кетган гаплардан гапириб ўтирибди. Эргаш бобо:

— Ўзга эл пошшосининг тупроқ-тошингни, авлодаждодларинг жатган хокипок жерларингни топтаб, бос-тириб келиб қилган марҳамат-мурувватининг ортида маломатминан мусибат жотар эмиш. Ундан кўра, ўз хон, ўз султонингни сўккани сўк оши, ургани ун оши эмиш. Ит тумшуғи теккан жерга сув ичгали шер келмас, деган гап гап-да.

Фозил ота:

— Николай пошшонинг Искабилиб, Касофаткин, Қоплон¹ деган қўллари қонли, жўллари қиронли искабтопар итлари қишлоқ-шаҳарларни тўпга тутиб бос-тириб келганларидан сўнг овул-аймоқлардин қут-барака кўтарилгандин кўтарилиб, ҳалол ошимиз ҳаромга айланди. Қулф кўрмаган дарвозаларга қулф тушиб,

¹ Скобелев. Куропаткин, Кауфман.

зулф нелигин билмаган эшик-даричаларга зулф тушди. Энди бу эл озгандин озиб, тўзгандин тўзмаса эди. Ўзимники озмиди, туйнукдан тушди бир хўжа, деганлари шекилли, бу синглифорларни қайси шамол учириб келди экан ўзи?

— Фозил дейман?

— Лаббай, ҳазратим.

— Сўфининг уйдан чўчқанинг калласи чиқибди, деган гапни эшитганмисан?

— Эшитганман.

— Ана ўша сўфининг уйдан чўчқанинг калласи чиқибди, деган замонлар энди келди. Илгарилари тўнғиз тўқайда бўлгучи эди. Кўрасан, энди бу оққулоқ қишлоғимизга, қўрамизга кириб келиб, тумшугини тикмаган жери қолмайди. Энди кунба-кун ҳалолминан ҳаромнинг, уволминан савобнинг, гуноҳминан салоҳнинг фарқига бормамай борамиз.

— Ё алҳазар, ҳали олдимизда шундай қаро кунлар ҳам бор денг!

— Ёв босган элни ҳам босар, деб бекорга айтмаган ўтган машойиҳлар. Бўлмаса, оғаминан ини, тоғаминан жиян, отаминан бола, уруғминан аймақ ўртасидан меҳру оқибат шунчалик кўтарилганини ким эшитиб, ким кўрган?

Туман ўзбекнинг туби бир. Шундай бўлгандин сўнг ёвга қарши бирлашиб, от суриш ўрнига бир-бирининг эт-бетини жеб жатқандан сўнг додингни қайси додҳога айтгасан?

Хонминан хоннинг, бекминан бекнинг, бўлисминан бўлиснинг жер талашиб, сув талашиб, жесир хотин талашиб жатқани-чи? Ўрис тўралариминан ўрис саркардалари эса бундан фойдаланиб мўримиздан бўйлаб жатир.

Фозил ота:

— Қимматчилик — қабоҳат. Қаҳатчилик — қирғин. Қурғоқчилик — қиёмат қойим. Сурғоқчилик — сурункали суриниш. Вабо — мазорот. Ўз туғдорингни бахти қайтиб, тахтдан қулаши — қалъа-қўрғонингни нураши. Бу олти очафотнинг қай бири қай жерга дориса, қолган беши ҳам бир-бирига эш бўлиб ўша манзилга жапирилиб келар эмиш. Иноқлик, иттифоқлик бўлмаган жойга жетиб борар эмиш. Тўзаман деган тузга този туманбегилик қилар экан. Узаман деган элга эса ўзлик ўзи бийлик қилар экан, дегани шу. Мен бир гапни эшитганим бор: ўрис қўшинлари Тош-

кентга бостириб кирган жиллари шаҳарнинг ҳоким-тўралари, беклари, ашрафу аёнлари хушомад қилиб ўрис гиниралларининг қошига мадҳу сано ўқиб чиқиб, нон-туз билан кутиб олган экан. Бу ўзбек дегани бекмидир, тентакмидир ўзи? Мен шунга тушунмай келаман.

Аввал таом дегандай, дастурхон ҳам ҳадегандан ёзилабермай, Фозил ота ўзини қўярга жой топалмай, бора-бора гаплари ҳам сал қовушмагандай бўла бошлабди. Буни ич-ичидан сезиб ўтирган назаркарда суханвор:

— Бемаҳал-бемаврид келиб буларни ҳам хижолатга қўядиган бўлдим-ов, энди ўртадаги ноқулайликни орадан кўтармасам бўлмас-ов, бор борича, йўқ ҳолича, битта сассиқ қорин қаерларда тўймас, — деб Эргаш бобо ярим ҳазил, ярим чин дебди:

— Бу замон қандай замон?

Қўйгай қатикни нонсиз?

Фозил ота ҳам ўйлаб-негиб ўтирмай жавоб берибди:

— Арпа пишганда келингиз,

Тўғраб берай армонсиз.

Ички касалнинг сиртқа тепгани беморнинг касалликни енгани, дегандай Эргаш бобонинг ўртадаги ғуборликни бир байт билан мутойибага йўйиб юборганидан Фозил отанинг ҳам чиройи очилиб, кўнгли жойига тушиб, ўзини ростлаб ўчоқ бошида не қиларини билмай ўралашиб юрган бойбичасини чақириб-чорлаб ўтирмасдан ўзи тахмондаги ҳали оҳори тўкилмаган лўла-болиш, кўрпачалардан қадами кут қурдошини қайта бошдин қўзғаб қат-қат қилиб тўшаб-дурустлаб бир парвона бўлгандин ўн парвона бўлиб, ўз даврида дарёи азим деб ном олган меҳмонининг кўнглини туз билан ололмаса ҳам бўз билан, ё сўз билан олишга тутинишга тушибди.

Шу орада уй бекаси қўни-қўшниларникига чиқиб бир қадоқча ун топиб келиб лачира (ҳам нон, ҳам овқат ўрнини босиши учун) тайёрлашга ҳозирлик кўра бошлабди.

Биласиз, Эргаш бобо уламо, сипо, кам гапириб, кам куладиган; Фозил ота эса чапани табиатли, барча-бош, каттазангликни билмайдиган, борга ҳавас қилиб, йўқдан кулмайдиган киши бўлганлар.

Бояги бадиҳадан сўнг гаплари гапларига, байтлари байтларига уланиб кетибди. Икки дарё қўшилиб, қалққандин қалқиб, сўз билан сознинг сеҳридан нор туя-

дай маст бўлиб, кўнгиллари пайваст бўлиб, тоғ билан тоғ бирлашса Сулаймон пайғамбарни арши аълода кўр, деганлари рост бўлиб, кўкнорининг кайфи билан Фозил ота жунбушга келиб, меҳмон туриб ўзи байт айтмоқликни беодобчиликка йўйиб дебди:

— Ўқиган ўғил отадан улуғ, дебдилар. Шу шекилли Сиз ҳам бош жиҳатдин, ҳам жаш жиҳатдин биздан устиворсиз. Қулингиз эса оми бир одам. Сиз турган ерда бизнинг меҳробга чиқишимиз — гуноҳи азим.

Шундай қилиб, айтишувни Қўрғон мактабининг мударриси бошлаб берибди. Фозил ота ҳам бўш келмабди:

— *Нон топилар, ош топилар, эл бўлмаса хирмонсиз,
Хирмонга ҳам қирон келса — унда басти камонсиз.*

— *Нонсиз яшаш мушкул ҳолдир, яшаш мумкин султонсиз,
Султон аҳли ўзин осгай муштак, ушр, ўлпонсиз.*

— *Яшай билмас бу жонажон зурёдимиз меҳмонсиз,
Ер-кўк забун бўлганидай Шамсу Қамар, Чўлпонсиз.*

— *Токайгача бўлгай бўм-бўш кандик, ўралар донсиз,
Ризқимизга итлар¹ шерик — бўлмасайдиқ имонсиз.*

— *Бу эл нонсиз бўлса бўлсин, лек бўлмасин субҳонсиз,
Бу кунлар ҳам ўтар-кетар, бўлмаса бас урфонсиз.*

— *Пошшо иши фармон бирла, борлиқ бийлар армонсиз,
Ҳеч кўрмадим меҳнат аҳли ғам чекмаган замонсиз.*

— *Бу кунлар ҳам ғаниматдур, келгусимиз имконсиз,
Қолмасайдиқ ўз юртимиз туриб манзил, маконсиз.*

— *Элу юртда ювиқсизнинг сон-саноғи мезонсиз,
Бу касблардин қутилмасмиз ғалаёнсиз, тугёнсиз.*

— *Дардман фориғ бўлмагандай даргдин дори-дармонсиз,
Қутилмасмиз бу итлардин қирғинбарот, қурбонсиз.*

— *Майдон кўра келган халқмиз, яшалмасмиз майдонсиз.
Алпон мисол эр бўлмаса — Турон қолар боғбонсиз.¹*

¹ Босқинчилар.

² Раҳнамосиз демоқчи.

— Ўзи маъдан ичингамиз, лек яшармиз маъдансиз.
Эл бошига турган беклар ёв олдида забонсиз.

— Сайёг сайёг саналгайми, магар бўлса сопқонсиз,
Бу Туркистон тугаб бўлгай бир-бир арксиз, арконсиз.

— Ўзбек ўзлигин тополмас ҳеч қачон ғалаёнсиз,
Қалъа, қўрғонлари нураб бўлгай қўшин, посбонсиз.

— Тўқсон икки бовли ўзбек қолгай имдог, имконсиз,
Бир ёқадин бош чиқармас экан соҳибқиронсиз.

Тарки жамоа

— Туманни тумандин, баргни сумандин, овулни аймоқдин, аймоқни ҳар ёқдин; ўзбекни қозоқдин, қирғизни қорақалпоқдин ажратиб, бу менинг ерим, бу сенинг элинг, бу томони туркманларнинг юрти, у томони Чоржўй чегараси, деб эчкини улоқдин, дарёни булоқдин, танни жондин, жонни ватандин айириб бўлганларидан сўнг финатдил, жинатдил, уратдил, давринг келди суратдил деган адиллар қовуннинг уруғидай кўпайгандин кўпайиб кетибди. Ҳар кенг, ҳар даҳа, ҳар музофотда бўлгани сингари азалбошдин бозорлари ҳам, авлод-аждодларининг мазорлари ҳам бир бўла келган Қорақишлоқ туманини ҳам иккига бўлибдилар: Сангзор дарёсининг Амир Темур дарвозасигача оқа келган ҳудуд Бахмал, Қут томони эса Ғаллаорол тумани. Вой десанг ҳам шу, дод десанг ҳам шу.

Бу ҳол, бу кўргулик кўпчиликка малол келиб, Гулбулоқ қишлоғида ғавғо кўтарилибди:

— Бу энани боладин, дийқонни даладин, қўзини қўйдин, бияни тойдин ажратгандай бир гап эмасма?

Ҳукумат вакилларида бири ғавғо куптирганларнинг бу саволига қисқагина қилиб жавоб бериб қўя қолибди:

— Бу менинг чиқазган фармоним эмас. Бу янги ҳукуматнинг янги қонун-қоидаси. Бу Ҳукумат Николай подшодан ҳам зўр. Демак, подшо фармони — амри вожиб. Гап тамом, вассалом. Подшонинг фармойишига қарши бориш — оқимга қарши бориш дегани. Оқимга қарши борган киши эса ғарқ бўлади. Тушунарлими?

Ниҳоят, янги ҳукимат қад-қовматини ростлаб олиб, қизил яловини ҳар маҳкама, ҳар ҳибсхона; телба-тентаклар даволанадиган шифохона, ҳатто қабристон пештоқларига ҳам «Ленин ҳамиша биз билан!», «Хуш келибсиз!», «Ҳокимият шўроларга!», «Ерсув — деҳқонларники!» деган шиорлар осилмаган ер қолмай, янги тузумга эт-бети билан берилган кишилар шўролардан беизн-берухсат эмин-эркин ёзилиб... келолмай, юқорида айтилган турли-туман «отдил»лар бел боғлаб ишга тушиб кетибди. Қўйдан ҳам қўйчибонлар кўпайиб, қўра-қўтонлардан қут-барака кўтарилиб, тиниб-тиниқиб оқа келган дарёллар лойқаланиб, ҳалол ҳаромга, ҳаром ихтишомга¹ айлана борибди.

Янги очилган мактабларнинг бебисмиллоҳ битилган янги китоблари увол нимаю савоб нима? Гуноҳ нимаю гумроҳлик нима? деган сўзлардан ҳоли бўлиб, така сасиб қолган йигитчалар билан, эр-хотинликнинг маънисига элас-элас тушуниб қолган қизалоқлар жуфт-жуфт бўлиб бир партада ўтиришиб, сонлари сонларига тегиб — «шарму ҳаёли» бўлиб... Бетайинлар беклашиб, бек бўла келганлар бетайинлашиб, бойтеватлар бўрига, лайчалар ундан ҳам зўрига, тўғрилар ўғрига, эгрилар отасининг гўрига айлана борибди. Қўйинг-чи, бояги айтган финатдил деган отдилнинг солиқчилари янги тузумнинг янги тузуқларини амалга оширишда, бойнинг ўзидан унинг бойтевати хавфли дегандай, жонини жабборга бериб... Боринки, наликчининг нопок қадами етган ер азага, муҳр босилган патталари меҳнат аҳли учун жазога айлана борибди.

Ишнинг нима билан бошланиб, нима билан тугашига кўзи етмаган одамлар кимга бориб, кимга арз қилишини билмай бир-бирини саволга тутган бўлади:

— Бу ҳукимат дегани, Савит дегани, Шўра дегани нима ўзи? Очкаласми, олимми, золимми, арбобми ё оч арвоҳми? Ё берганингни қолдирмай урадиган ёлмоғизми?

— Илгарилари подшолик эл-улусга раҳнамолик қилади деб эшитар эдик. Буниси илигимизни ёғини ҳам қоқиб олади, шекилли. Бора-бора қўйнимиздаги хотинларимизни ҳам олиб қўймаса бўлгани!

— Йўғ-е!

---

¹ Ҳашамат

— Мана, кўрасан.

— Олиб нима қилади?

— Нима қилар эди, Сибирда ўрмон кесиб журган саноқсиз мардикорларга элтиб беради.

— Жўғ-е!

— Ҳа, де.

— Бир ҳисобдан туври айтасан. Ўзи олмаган нар-саси қолмади. Жеримизди олди. Тўрт тулигимизди олди. Энди навбат эгни-бошимизди ҳам ечиб олиб, ҳавони ҳам қоплаб-қанорлаб...

— Ҳамма балони биласан экан-ку. Нима қилар эдинг мени лақиллатиб...

Эл-улус сел урган балиқдай гангиб қолган шу йиллари Абдуғони исмли Тангатопди қишлоғининг қўйчибони қариндош-уруғларини йиғиб маслаҳат солибди:

— Бу жил кенжа улимни уйлантириб, небараларимди қўлларини ҳалоллатиб қўйсам деб эдим. Неча жиллардан бери бир жеб-жемай, бир кийиб-киймай жийиб журганларим бор. Дастурхон жазиб, мен ҳам элга ош берсам. Шунга нима дейсизлар?

Чўпоннинг қавми-қариндошлари бир оғиздан депти:

— Нима дер эдик, жаҳши ниятинг жўлдошинг бўлсин. Жетти жил мол боққанга дўзах ўти ҳаром эмиш. Сен эса қарийб ўттиз жилдан бери чўпонлик қилиб келажатибсан. Тўй кунини белгилаб олсак бўлди. Шу вақтгача сен бизнинг хизматимизди қилиб келдинг. Энди биз ҳам қараб турмасмиз.

— Оқилбек ота ҳақ гапди айтди. Хайрли ишга юйибидан, деган гап ҳам бор. Унингсиз ҳам мамлакатда қимматчиликминан очарчиликдинг, қабоҳатминан қаҳатчиликдинг шарпа-шамоли кезиб турибди. Тўйди қанча тез қилсанг, шунча жаҳши.

Қўйчибоннинг узанги йўлдошлари гапни гапга улаб кетибди:

— Бунинг жийган дунёси кўп. Тўй баҳонасида отасидан қолган туя сандиқларди ҳам очса керагов. Топган-тутганимизди пинагинтларга қўш-қўллаб бергандан кўра қўйиндан тўкилса қўнжиға қилганимиз жаҳши эмасма? Сен ҳам одам бўлиб бир эригин. Бир битимиз тўкилсин.

— Эрийди. Бизлардан жийиб олганининг ўндан бирини ўртага ташлаганда ҳам, сен же, мен же, бўлиши тайин. Ўзи ҳам кўпдан бери айтиб журган эди, тўйим

улоқли бўлади, қора ўчоққа осадиган қозоним қирқ қулоқли бўлади деб.

— Ўзиям Абдуғони қўйларимизни боққанидан бери бир совлиғимизни эгиз туққанини кўрмадик. Нуқул ёлқи туғади. Ўша эгизлари сегизлаб кетган бўлса керак. Бирон марта қозон осганини ҳам кўрмадик. Нуқул оши ҳалолнинг кетидан кун кўриб келди. Бунинг дунёси кўп. Ҳаммасини бир қилиб элга бир ош берса берибди-да.

Тўй эгаси ҳам бўш келмабди:

— Қари қиз жеганини билмайди деганлари рост экан. Ҳар жили эгизлаб қўзи берган совлиқларинг бўлмай ўзини тош ойнадан олиб, тош ойнага солган бойбичаларинг эдими? Ундан кўра, биримиз чори, биримиз шишак, жуда бўлмаганда тўхли, тусоқ, ҳиммат қилганимиз ё қўзили қўй, ё тўпичоқ олиб келамиз десанглар-чи! Биров айтган экан: тўй қилишдан мақсадим — сочилган дунёларимни йиғиб олиш деб. Шу шекилли...

Маслаҳат маслаҳатга, маслаҳат оши ҳамиятга ула-ниб тўй ҳам бошланибди. Чавандозман деганининг бири у жилгадан, бири бу жанадин чиқиб кела берибди. От ундан, одам бундан кўп. Тўй оқсоқоллари, дуганбеги-лари, майдонбеги¹ солимни белгилабдилар, улоқни пок-ка ташлаганга — гилам, зулқурс, такиямат, той, тайлоқ. Майдон — Мирзақари билан Қўштут тепалигининг оралиғи. Ораси тўрт чақирим.

Ўртага серка ташланибди. «От ўйини» бошланибди. Солим — оти югурикники! Майдон мардниги! Фирромлик қилган — бадном. Тарафкашлик қилингудай бўлса уруғ-аймоқлар орасида — қатли ом! Қор қолин — қора сондан! Майдонда беш юз арғумоқ. Қор тўзонга, отлар нафаси туманга айланибди. Майдонда отангни аяма деган гап-гап. Унингсиз ҳам чавандоз халқи қизишганидан сўнг пирини ҳам танимайди. Қолаберса, ўртада — орийат. Ҳамма олсам дейди. Солим катта қўйилгандан қўйилиб боради. Ўйин ҳам қизиб боради. Сўнгги энг катта солим — бориши — тайлоқ, келиши — ҳоли гилам билан тана. Бу солим тўй эгасининг қайниси Ўрол йилқичининг жиянларига бўлган тоғалик улгуси. Энди отлар ҳам ҳориб, қора терга тушиб сараси сарага, ночори ночорга айрилиб, навбат

¹ Чавандозларни изма-из кузатиб борувчи ҳақам.

номи Бахмал даҳасида тилга тушган хоназотларга келибди. Кейинги солим алдашмонлик Жўра полвон билан Қирғиз қишлоқлик Жуман чўянда кетгандан сўнг кўпқари ниҳоясига етибди.

Тўй тарқаб, энди тўйнинг отовнари¹ бошланибди.

Қўйчибон тўй қилиб, борлиқ топган-тутганимни ўртага ташлаб, эл-улус олдига дастурхон ёзадиган бўлсам, насиб қилса, Эргаш Жуманбулбул ўғлини олиб келаман деб ният қилиб қўйган экан. Унинг бу тилаги тўй дуганбегиларига ҳам маъқул тушиб, донғи-довруғи Турон-Туркистон мулк-мамлакатга маълум-машҳур бўлган оқинга қувса етадиган, қочса қутиладиган арғумоқ юборибдилар. Эргаш бобо ҳам:

— Айтган жердан қолиш жўқ, айтмаган жерга бориш жўқ. Суймаганга суйканиш жўқ, султон бўлса ҳам суяниш жўқ. Эр — сийлаган жерга азиз, — деб ўз иззат-ўз икромлари билан келган эканлар. Қўйчибон тўйининг тўймисан тўйдаи ўтгани бир ён бўлибди-ю, шойир келганининг ўзи бир ён бўлибди. Ҳамма ёқда дув-дув гап:

— Ол, нима дейсан, Абдугони аканинг тўйига Эргаш Жуманбулбул келибди!

— Манаман деган бой-бойваччаларнинг тўй-томошаларига не тавалло-тазаррулар билан борадиган шойирдинг кебанagini судраб журган бир одамнинг тўйига келганига ишонмай туришпан.

— Гаров ўйнамайсанма?

— Бу биргина қўй боқиб, қумалоқ босиб журганиминан бало экан. Агар шойирдинг келгани рост бўлса.

Отовнар-зиёфат бошланибди. Ширбозлар сўйилган. Қора қозонлар қайта бошдин осилган. Дастурхонлар шоҳона. Қимиз кетидан қимрон, қази кетидан қарга. Бўза билан шароб деганингиз серобдан сероб. Бешбармоқ билан ёнма-ён тандиркабоб.

Ўша йиллари маржаларга² уйланиш амалдорман деганларга катта гап саналиб, шу билан «Баланд учма эй кўнгил куши монанди анқодек, баланд учган билан зоғу зағон оламда боз ўлмас», деганларидай ҳовлиқиб-ҳаволаниб, ароқ ичганлар арғумоқ, уни оғзига олишдан ҳазар қилганлар эса қолоқ саналиб, ҳалолдин ҳаром устивор келган кезлари экан.

¹ Тўй қилган кишининг тўйда бел боғлаб хизмат қилган дўсту қадрдонларига берадиган зиёфати.

² Ўрис хотунларга.

Меҳмонхона тўла одам. Ҳар ким ёшига (амал-тамалига қараб эмас), гапларининг қовушиб-қовушмаслигига қараб жойлашибди. Фаллаороллик Ҳазратқул МАДИЁРИП деган налогчи¹ Эргаш бобонинг рўпарасига дўниб олибди (андалибнинг ёнига олақарға қўнгандай). Унинг тўқимтабиат эканлигини, ўтирган ерини хира, ён-атрофидагиларининг кўнглини сиёҳ қилишини билганлар орасида шивир-шивир бошланибди:

— Ўлди.

— Нима ўлди? Ким ўлди? Гапларинг бунча совуқ.

— Булбулдинг жониға қора қўнғиз қўнди.

— Тушунмадим.

— Ҳадемай тушунасан.

— Энди нима бўлади?

— Қора жер, қора мозор бўлади.

— Жўғ-е?

— Мана кўрасан.

Зиёфат авжига чиқиб, гап гапга уланиб шароббозлик ҳам бошлангандан бошланиб, қўйчибон қўли очикликда олқишланиб (берган худога ёқибди, дегандай), кимлар эса шароб тугул, гулобни ҳам оғзига олмаслик учун турли баҳона қидиришга тушиб...

Қанча жигаргўшаларидан, нори-норчаларидан, боғу боғчаларидан, гули-гулшанларидан айрилиб, бир уйда бир ўзи қолиб, жудолик ўтига қоврилиб — толиб-толиқиб, боз устига, тақводорлиги, уламолиги сабабли ҳаром-ҳариш аралашган ердан ўзини тортиб, мавриди келиб қолса маърака-маросимларда бирда барчани бирдай кулдириб, бирда йиғлатиб — ҳаммани оғзига қаратиб юрган назаркарда оқиннинг чўғ устида ўтиргандай тоқатсизланиб ўтирганини кўриб, кузатиб турган, кайфи ошишдан тошишга ўта бошлаган МАМАДИЁРИП хушхонга гап отибди:

— Илгар-рилар-ри кем-мага, ҳиқ, туш-шганнинг, ҳиқ, жони бирр, деб эшши-таррдик. ё сиз-знинг туш-шган, ҳиқ, кемманг-из-знинг эшкаги... дан-нма?!

Бунингсиз ҳам кўнгли хаста, дили шикаста бўлиб юрган оқин қафасга тушган қушдай бўлиб, қайга учиб, қайга қўнарини билолмай тоқати тоқ бўлиб, баттар бетоқат бўла бошлабди.

Пойгаҳ томонда мардош қуриб ўтирган алп йигитлардан бири, шиддат билан ўрнидан туриб ҳалиги қора

¹ Солиқчи.

қўнғизни (тўнғиз деб бўлмайди, албатта) оёғини ерга тегизмасдан ташқарига олиб чиқиб кетишга чоғланган экан, ёнидаги шериги унинг ўнгиридан тутиб қулоғига шивирлабди:

— Бундай қилсанг оқиннинг қўнгли баттар оврийди. Жахшиси, анови қўлансанинг гапини эшитиб-эшитмасликка олганимиз маъқул. Бу гап шу хонада қолиб, шу жерда қолгани жахши.

Жўрасининг бу ўйи ҳалиги чапани йигитга маъқул туюлибди.

Ҳушёр, хушхулқ, хушзабон косагул йигит ҳам қора қўнғизнинг гапини эшитса ҳам эшитмасликка олиб гапни бошқа ёққа қараб бурибди:

— Катта кўприклардан маст ҳам ўтади, наҳс ҳам ўтади, эсипаст ҳам ўтади. Кўприк эса кўприклигича елка тутиб тура беради. Тўй эгаси ҳам шу мисоли. Манаман деган бойлар ҳам қирқ кечаю қирқ кундуз элга ош бериб кўпни қойил қолдира олган эмас. Қолаберса, тўйга айтилган ҳам келади, бирда-ярим бетайин, бепадар ҳам келади. Хайрият, бугун Абдуғони аканинг тўйига тамоми тайинли кишилар келишибди. Тўйни гап-сўзсиз, эсон-омон ўтказиб олдик. Бу — қўйчибон бобомизнинг нияти холислигидан. Энг муҳими, ўлкамизда донг қозонган оқинимиз, дилимизга яқинимиз бўлмиш Эргаш бобомизнинг катта бошларини кичик қилиб қишлоғимизга келгани. Бу ҳаммамизнинг обрўйимиз. Энди жўн гапимизга чек қўйиб, гапни ўз дарёи азимимиздан эшитсак.

Бу гап барчага бирдай маъқул тушиб, ҳамма бирдай депти:

— Шойиримиздинг таърифини жуда кўп эшитиб журганмиз. Бугун ўзлари билан кўришиб, ўзларини ўз кўзимизминан кўриб ўтирганимиз айта-айта жургулик гап бўлди.

Бу пайтда солиқчининг кайфи ошиб, алмайи-жилмайи бўлиб, яхши-ёмон гапнинг маънисига тушунмайдиган бир ҳолга келиб, тўрт оёқли итдан фарқи қолмай қолган экан.

Унингсиз ҳам Эргаш бобо кўпни кўрган, эл кезган, паст-баланд гапларни қўнглига олишдан безган, барча бирдай бўлганда — бу дунёнинг қизиғи ҳам бўлмаслигини неча бор қўнглидан ўтказган дoston-саро эмасми, ўзи сўзласа сўзлайдиган, бўзласа бўзлайдиган отамерос, бобомерос созини қўлга олиб,

аввал ўтган-кетгандин, ниятига етиб-етмаётгандин, зонгдин-замондин, жаҳонгирдин, жаҳондин, дорус-салхдин¹, салтанатдин, сиёсатдин сўйлаб, даврабоп бир терма айтишни ўйлаб, жунбушга келиб, ҳўйлашдан куйлашга ўтибди:

*Бу даврадай даврани кам кўргандин кам кўрдим,
Тўйхонада бир умр ўчмайдиган шаъм кўрдим,
Тўқсон тўққиз бовли эл — барин бирдай жаъм кўрдим.
Лек биргина безотни беор, бекарам кўрдим.*

*Эл кезиб қай бирларнинг хотинин талоқ кўрдим,
Бирларни умр бўйи тирноққа зор-тоқ кўрдим.
Кимларни эл-улусдин йироқдин йироқ кўрдим.
Кимни тилсиз ҳайвондин минг бор батарроқ кўрдим.*

*Кимки ҳамнафас бўлса
Нокас, нафси ғор билан,
Насаб-насли тайинсиз, беномус, беор билан,
Эл назаридин қолган — қисмати душвор билан,
Баъдфеъл, бадкор, беҳаё — қўш аёқли мор билан;*

*Ситам чекиб дамба-дам, кўнгли хуфтон, ғаш бўлгай,
Жигар-бағри хун бўлиб, кулфатга тутош бўлгай,
Беоқибат, бетайин, меҳри қаттиқ — тош бўлгай,
Оқибат элдин айри — кўзларида ёш бўлгай.*

*Ёмондин қочиб қутил ё ундин тониб қутил,
У қирда бўлса магар, сен пастга эниб қутил,
Тақдири-толеингга иложсиз кўниб қутил,
Қочиб қутулолмасанг ўртаниб, ёниб қутил.*

*Сор қўнган ерга зоғнинг қўнганини ким кўрган?
Элбозор каснинг униб-ўсганини ким кўрган?
Карвон йўлини калхат тўсганини ким кўрган?
Шер зотини лайчанинг енгганини ким кўрган?*

*Не бўлса ҳам шминан¹ ҳамтовоқ бўла кўрма,
Шеригинг миршаб бўлса беяроқ бўла кўрма,
Кўргансизнинг уйига ҳеч қўноқ бўла кўрма,
Яхшиларга ёндашиб юр — йироқ бўла кўрма,*

---

¹ Кушхона.

¹ Ит билан.

*Ичиб тўйни бузгоннинг ичгани ароқ бўлсин,
Пушти куйиб тамоми насли тумтароқ бўлсин.
Оҳлар уриб армонли, қўли қалтироқ бўлсин.
Ичгани ароқ бўлсин, ичгани ароқ бўлсин...*

*Оллоҳга илтижо қиб энди сўзни бас қилсам,
Бир ўзига сивиниб ибодат, ихлос қилсам.
Тўйхонага ҳасадамас, чин дилдан ҳавас қилсам,
Униб-ўсишин тилаб, бир яхши нафас қилсам.*

Оқин тўлиб-тошиб, сал қизишиб айтгани ўзига ярашиб созини ёнбошига қўйиши билан меҳмонхонадаги ёшу кекса қўлларини кўксига қўйиб, Эргаш бобога таъзим-тавозе қилибдилар.

Ўттиз тишдан чиққан гап ўттиз уруққа тарқалар, деганларидай, юрган, ўтирган ерида қўланса ҳид чиқазиб юрадиган қора қўнғизнинг бир гап билан бахшинг дилини оғритгани, Эргаш бобонинг ҳам унга айтар гапини топиб айтгани ҳадемай Сангзор — Сойбўйига тарқалиб, тилдан-тилга ўтибди.

— Минг қарғага бир кесак, минг қўнғизга бир тезак. Бундайчақа садақафурушларнинг¹ мингтаси шоийринг бир мўйига арзимайди.

— Кўрасан, энди бунинг косаси оқармайди. Ё бетидан бузилади, ё кетидан!

Карвон-карвон зардан қолсанг қол, маҳалла-гузардан қолма. Бозордан қолсанг қол, дилёзардан қолма. Лўкча билан нордан қолсанг қол, гулзордан қолма. Етиб бўлмас, чиқиб бўлмас тоғларни нима қиласан, оби-ҳаволаридан баҳраманд бўлиб турган тоғинг — Моргузардан қолма. Ҳаммасидан қолсанг қол, назардан қолма, деганларидай, шу-шу Мамадиёрип кўпнинг назаридан қолиб, элга қўшила олмай — тарки жамоа бўлиб қолган экан.

Омонкелди оқсоқолнинг армони

Сўзини ҳам, бўзини ҳам ўзгаларга бера келмаган, ориятли-орли, ўрни тўрларда борли, ўз отадош-овулдошлари тугул, бутун бир Қўшработ туманида иззат-эътиборли Омонкелди оқсоқолнинг тўнғич ўғли тўнғиз

¹ Солиқ йиғувчиларнинг демоқчи.

қавми қилмаган ишларни — қиморбозлик, шароббозлик, каззоблик, шунга ўхшаган борлиқ боз-бозликларни қилишда, хотин олиб, хотин қўйишда ном чиқазиб отасини толиқтирибди. Ҳаромзадалиги билан ном чиқазиб, отасининг етти номусини ерга киритибди. На пандга қулоқ солибди, на насиҳатга. Бундан куйган, жонидан тўйган оқсоқолнинг қадди дол, аҳволи афтодаҳол, эгилмаган бошлари хам, таъби-табиати шом бўла борибди. Бу гап Эргаш бобонинг ҳам қулоғига етиб бориб, оқин ўзлик-ўзича:

— Нобакор ўғил ёвдан-да, довдон-да, оловдан-да, таловдан-да ёмон. Бундай фарзанд худонинг юборган бир балоси. Ундан ўлиб ҳам, тутдай тўкилиб ҳам қутулишнинг иложи йўқ. Ота-онага лаънат келтиргани келтирган. Оқсоқол билан салом-алигимиз бор эди. Чатоқ бўлибди, — деб шу термаларни битибди:

*Мени енганда ёв эрмас ўз лукча, ўз норим енгди.
Ит, итолғи, қузғун эрмас ўз лочин, ўз сорим енгди.
Қорли, қировли қиш эрмас ўз боғим, баҳорим енгди.
Бозор қайтиш қилмай туриб¹ серсавдо бозорим енгди.*

*Не майдонлар кўриб елкам ерга теккан эмас эрди,
Овулдош, отадошларим менсиз тўй тўйламас эрди,
Менингсиз мингбоши, қози машварат айламас эрди.
Мени енганда мендин сўнг карвонни тортарим енгди.*

*Мен бор ерга йўломасди элга эш бўлган зотлар,
Учса қайтиб қўнолмасди тилдан тушмас паризодлар.
Қаҳримга дош беролмасди не дилозор, не безотлар,
Мени енганда ёғиймас ўз ўғлим, ахтарим енгди.*

*Уй айланиб... еб юрганлар² ўзин итмас шер чоғлайдир,
Кўз ўнгимда мендин ўзин чандон устивор чоғлайдир,
Ялоқхўрлар ўзлик-ўзин хонга жиловдор чоғлайдир,
Мени енганда ёт эрмас ўрни тўрда борим енгди.*

*Не кўргулик: кундин-кунга ошиб борар оҳим менинг.
Эл қарғишин олмагандим, билмам, не гуноҳим менинг?
Ўзинг тавфиқ бер бу итга ё раб, ё Илоҳим менинг.
Мени енганда ёв эрмас ўз тахти тождорим енгди.*

¹ Қазойи қадарим етмай туриб.

² Итдан ит пайдо бўлади, уй айланиб тезак ер, бўридан бўри пайдо бўлади, овул айланиб бўри ер, мақоли эсланмоқда.

Сўнг оқсоқолни айтиб келгани бир отлиқ юборибди. Оқсоқол ҳам офтоб оғар-оғмас пайтда етиб келибди. Пешин номозини бирга ўқишиб, майиб-мажруҳларга сабру қаноат, беморларга шифо, сафардагиларга оқ йўл, етим-есирлар ризқига баракот, қизларга ҳаё, йигитларга баҳодирлик, савдо-сотиқ аҳлига инсоф, фарзандлари шаънига меҳру оқибат, эл-улуста рўшнолик, мамлакатга осойишталик, аркони давлатга диёнат тилашибди.

Ҳол-аҳвол сўрашиб бўлганларидан сўнг донгдор суҳандон оқсоқолни гапга солибди. У киши эса юзида, кўзида мунг аломати бўлса ҳам оқинга дард ёра бермабди. Ота-да.

— Ҳамма гапдан хабарим бор, — дебди Эргаш бобо. — От етмаган ерга гап етади. Нима бўлганда ҳам болани қарғаш ота учун ножоиз. Ота-онанинг қарғишини олган фарзанднинг косаси оқармайди. Биргина шу эмас, икки дунёси куйиб кетади. Пайғамбаримизнинг саҳобаларидан бири — Олқама ҳақидаги ҳикоятни эшитганингиз бордир. Бунингсиз ҳам:

Илоҳим, бермадинг тавфиқ азалдин қақшаган қулман.

Отам берган насиҳатни қулоққа олмаган қулман,

деган байту банднинг ўзиёқ ҳар бир қобил, ноқобил фарзанд учун ибрат бўлмоғи керак. Яратгандин ўзга нажот йўқ. Инсоф бериб қолар, тавфиқ бериб қолар.

Эргаш бобонинг бу таскин-тасаллиларидан оқсоқолнинг боши етти қат кўкка етиб, кўнгли кўтарилиб дебди:

— Илоҳим, айтганингиз келсин! Бироқ яқин-яқинларгача олдимни биров кесиб, бирон кимса гапимни икки қилмаган эди. Эндиги кунда қайнаса қони қўшилмас етти ётлар тугул, ўз туғишганларим ҳам гапимни қайтариб, ҳар бир ишимдан қусур топишга, таъналар қилишга ўтиб олди. Яхши фарзанд ота-онани тўрга, бебарор, беномус зурёд гўрга бошлар деганлари шу бўлса керак. Тўнғичим — тўғнағичим, деганлар. Менинг ишимни эса тўнғичим қилди. У турган жойда менга аёғимдан олишга чоғланиб турган ашаддий душманнинг кераги йўқ. Иш шу кетишда кетадиган бўлса ҳадемай элдан чиқишим аниқ. Давон ошишимга ҳам...

Оқсоқолнинг аҳволига ич-ичидан ачиниб ўтирган оташ нафасли достоннавоз дебди:

— Худо хоҳласа, ҳаммаси яхши бўлиб кетади. Оққан дарё тўхтаб қолмайди. Дарёни тўхтатиб ҳам бўлмайди. Бу — бандасининг қўлидан ҳам келмайди. Сиз энди мана бундай қиласиз: дарди-ҳасратларингиз битилган шу қоғозни пешайвонингизга кирганда ҳам, чиққанда ҳам кўзга ташланиб турадиган ерига ёпиштириб кўясиз. Натижасини кейин кўрарсиз. Биз эшитармиз.

Оқсоқол оқин нима деган бўлса шуни қилибди. Орадан ойлар ўтибди.

Тўнғич ўғли кунба-кун мулло минган эшақдай бўла борибди.

Сўзнинг сеҳри йигитнинг орини келтирибди. Жисми-жони қийнала бориб, набоп-ножўя ҳаракатларининг нима билан тугаши кўнглига ғулғула солибди. Баҳодир қонсираган қиличини қайта қўнига солган мисоли босар-тусарини билмай юрган ўғлон хайрли ишларга бир-бир қўл уриб, ишбилармон, тилбилармон тенгқурларининг қаторига қайта бошдин қўшилган экан.

I.VII. 90.

Сен-га ғариб, бўйингдан, мен-га ғариб

Эргаш бобо Нурота туманининг қозиси билан суҳангузарлик қилиб ўтирган эканлар. Қай бир жиҳатдандир гаплари қовушиб, қурашиб, ўтар-кетар бу беш кунлик дунёнинг не савдолари, не ғавғолари, бола-чақа, бозор-ўчар ташвишлари, тугамас-битмас ишлари билан бўлиб кетиб, кўп кишилар тароват, тариқатни, тоат-ибодатни унутиб ўзларини ўзлари осий қилишлари хусусида гап энди қизигандан қизиган бир пайтда бир келинчак билан куёви жиғиллашиб келиб қолибди. Куёв йигит отдан туша бермас, келин бола ҳам бўш кела бермас экан. Попукдай бир қизчалари билан бир ўғилчалари қай бири гап сўқса шунинг оғзига анграйиб қараб, қози боларидан нажот кутар эканлар. Аслида, эр билан хотиннинг орасига ким тушади?.. Унингсиз ҳам, у вақтлари эр-хотиннинг сену менга боришиб, қозилашиб-қарталлашиб юриши элда айб саналиб, кўйди-чиқди деган гапни одамлар йиллаб эшитмас эканлар. Қози, жаҳл — душман, ақл — дўст, қолаберса,

ҳали келинчакнинг қитиги босилмаганга ўхшайди, бунга панд-насихат бердинг нимаю этагини кўтардинг нима, деган гапларни хаёлидан ўтказиб Эргаш бобога қарабди. Суханворликда тимсолсиз оқин ҳам қозининг нима демоқчи бўлганини унинг юзидан кўзидан сезиб сал шаддодроқ, шармсизроқ келинчакка куёв боланинг тилидан, сал бўшангроқ, баёвроқ куёвга эса келинчакнинг тилидан мана шу термаларни тўқиган эканлар:

— Ёнган ўтда қайтадан ёнар бўлсам,
Сен дўзаху мен эса канор бўлсам,
Ё бошдин-оёқ сендин тонар бўлсам,
Сен-га ғариб, бўйингдан, мен-га ғариб.

— Қия-қия қирлардан қийиб учсам,
Бир ўртаниб, бирларда куйиб учсам,
Ҳаволаниб жонимдан тўйиб учсам,
Сиз-га ғариб, султоним, мен-га ғариб.

— Рўйхуш берар бўлар ёғ деганлари,
Пулга сотилмайдир ор деганлари,
Менга насиб қилса дор деганлари,
Мен-га ғариб, бўйингдан, сен-га ғариб.

— Дор дегани бўлсин муғлар¹ билан-а,
Бахтиқаро, гули доғлар билан-а,
Яшамасам сиздай соғлар билан-а,
Мен-га ғариб, султоним, сиз-га ғариб.

— Зулфи Зарафшоним, осмонда ойим,
Кўзлари чўлпоним, қошлари ёйим.
Шафоат қилмаса бизни худойим,
Сен-га ғариб, бўйингдан, мен-га ғариб.

— Йигитнинг нафаси жонлар оларлиқ,
Бирларда жон олиб, жонлар соларлиқ,
Сизчалик зор қилса бўйин толарлиқ,
Мен-га ғариб, султоним, сиз-га ғариб.

— Кўнглимиз мудом бирдай хуш бўлмаса,
Орзумиз шайтоний бир туш бўлмаса,
Ўртада юз қоралик иш бўлмаса,
Энди ғариб бўлмасмиз, энди ғариб,
Сиз оғзимиз сену ё менга бориб.

---

¹ Муғ — оташпараст.

Назаркарда суханвор шу ерга келганида бу даргоҳга без бўла келган келинчакнинг юзи қирмизи тусга кириб, ўз айбига иқрор бўлгандай бўлибди. Инсофга келибди. Қадди-қомати дол бўла келган йигит ўзини ўнглаб олибди. Ўз айбига иқрор бўлиш — гуноҳдан фориф бўлиш, деганларидай ҳар иккаласи ҳам оқин олдида бош эгибдилар. Бундан буён элни кулдириб, эшакни хангратиб кўча-кўйларда бундай шармисор бўлиб юрмасликка сўз беришибди. Шоир эса уларга шарму ҳаё бирла инсоф, чиноқлик ўрнига иноқлик, қабоҳат ўрнига қувноқлик тилабди. Йиғлаб, дод-фарёд кўтариб келган келиннинг қош-қовоғи очилиб, куёв эса шикордан ўлжали бўлиб қайтган овчидай оғзи қулоғига етиб кулбаи хоналарига қайтишибди.

Улар қозихонадан чиқар-чиқмас қози Эргаш бобога дебди:

— Мен қози бўлсам, сиз қози калон экансиз. Сизнинг нафасингиз муфти фатвосидан, қози ҳукмидан, подшо фармойишидан устивор экан. Бунга шак келтирган кишининг ўзи кофир, хотини...

18.X.90.

Тумор

Одам бўлиб оғзидан бепарда гап чиқмаган, мўмин-қобил бир йигитнинг бадфеъл, бадкор, беҳаё, қўйингчи, беэтак хотини бор экан. Боз устига:

*Эл қочса бировдин эл ёмони бил они,
Ахволида иғбор нишони бил они*

деганларидай, бу аёлни худо ногирон — маймоқ қилиб яратган экан. Ўша йигит Эргаш Жуманбулбул ўғлига:

— Шоир бобо, Сиз кўпнинг устида юрган, Ҳизр кўрган одамсиз. Мен шундай бир балога йўлиққанман, унга худо бас келмаса, бандаси бас келолмайди. Ҳозирнинг ўзида учоворадан чиқдим. Элга қўшилолмай қолдим. Ундан ўлиб ҳам қутилолмайман, шекилли. Нима қилай, айтнинг? — деб арз қилибди.

Оқин йигитнинг юз-кўзига қараб раҳми келибди. Сўнг:

— Ёмондин ё қоч-да қутил, ё тон-да қутил!

Сабаби:

*Ёмон хотин кўп қилади тақални,
Қирққа кирмай оқартирар соқолни,*

деганлар. Мен сизга бир тумор ёзиб берай. Кейин бу туморни келинга беринг. Туморнинг ичидаги байтларни ёдлаб олсин. Ҳадемай одам сонига қўшилиб кетади, — деб мана бу «оятлар» битилган «тумор»ни ёзиб берган эканлар:

*Айланайин, маймоғим,
Ачиган сут, қаймоғим.
Сени олгандан кўра
Яхшийдиги сўйилмоғим.*

*Фикри саёз, чўлтоғим,
Единг йигитлик чоғим.
Сенинг билан қийинга
Ўхшайдиги яшамоғим.*

*Сийин билмас сўйлоғим,
Беҳаё, бебалоғим.
Бу кунларимдан кўра
Афзалдир отилмоғим.*

*Хом-хатала қуймоғим,
Учмас, тўқсон талоғим.
Бошқа йўли қолмади
Шу — сендан қутилмоғим.*

Йигит «тумор»га қандай оятлар битилганига қизиқиб, уни бир ўқимишли кишига кўрсатиб маънисини билиб олибди. Сўнг отаси бозордан тўлиб-тошиб келган боладай қувониб, бека деса бекасига, эрка деса эркасига олиб бориб:

— Нима бўлганда ҳам кўз очиб кўрган эрингман, иши кўпам ўнгидан кела бермаган бир пешона шўрингман. Оқшомлари тушингда сўйланиб чиқасан, ўнгингда эса ўйланиб юрасан. Шунга бир афсунгарга бориб тумор қилдириб келдим. Туморда битилган дуоларни ёд олиб кечалари ўқиб ётсанг ҳалиги касалдан, сен кўр, мен кўр демасдан қутилиб кетар экансан. Мен ҳам сендан бир варакайига қутилиб қўя қолар эканман. Гап ана шундай, жонингнинг жон аямас хотиним, — дебди.

Хотин эрдан миннатдор бўлиб, мен ўқишни билмасам не қиламан, деб сўрабди. Сўнг отасининг «Ҳафтияк»ни тушириб, ундан нари ўталмагани эсига тушиб, «чиққан қиз — чийдан ташқари»га — уйларига бориб бироз мақтангандай, бу дунёда эридан яхши одам йўқлигини телба-тескари гаплари билан айтгандай бўлибди. Отаси «тумор»ни очиб кўз югуртирса...

Қуш тилини қуш билади, ит феълени — эгаси. Ўз қизларининг феъл-атворини билган, борган еридан бахт топа билмаслигига кўзи етган шўрлик ота-она саросимага тушиб қолибди. Эр-хотин фижиллашиб ҳам олибди.

— Бир йигитнинг умрига завол бўлмайлик, хотин. Унингсиз ҳам, жинс-бажинс, кабутар-бакабутар, деганлар. Қизингнинг кимлиги мендан кўра сенга беш бармоқдай аён.

— Ота бўлиб сиз шу гапларни айтиб тургандан кейин етги ёт кимсалар нима дейди?

— Ҳали ҳам не дерини деб бўлди. Қишлоқда бош кўтариб юролмай қолди. Мачитга ҳам ернинг ости билан бориб, ернинг теги билан келаман. Шундай қиз ўстирган сендай хотинни ҳам...

— Ит тумшуғи теккан ерга сув ичгани шер келмас. Ит теккан қизингизни қайта сотиб...

— Ор-номусни ўртага қўйиб айтганда, қизингга ит эмас, шер теккан эди. Ит энди тегади. Тенг тенги билан дегандай.

Қизнинг отаси ҳалол, ростгўй, чапани табиатли киши экан. Онасининг ақли эса ҳамин қадар экан. Бўпти тўполон. Бўпти қиёмати қойим.

Қирғич қозонга, қапқоқ қора ерга, обдаста обрезага, туфдон тузликқа урилибди. Охир-оқибат эри:

— Менинг-ку умрим шамолга совурилди-кетди. Энди қўй овзидан чўп олмаган бир йигитни ҳам бу дунёдан куйдириб ўтказмоқчимисан? Ким нима экса шуни ўради. Энди ўзинг пиширган ошингни ўзинг ич, — деб қишлоқ қарияларини чақириб, бор гапни айтиб, тўрт оёқли қизини ашғол-дашғоли билан қайтариб олиб келиб, бир бечора йигитнинг озодликка чиқишига сабабчи бўлиб, хайрли ишга қўл ургангани ўзи ҳам билиб-билмай қолган экан.

Хайр энди Алдашмон деб

Атоқли оқин Сангзор — Сойбўйи қишлоқларининг қайси бирида ё таниш-билишлари, ё ота қадрдонлари бўлса, шу уйларга бир кеча қўниб, бирларига ҳадди сифса, бирларидан сал-пал ийманиб, дала-даштларда ўзича ўлан тўқиб, ўлан айтиб юргувчи йилқичи, қўйчи-бонларга устоз тутиниб ҳафтани ойларга улаб, йўқсилларга қаноат, бой-бадавлатларга тавфиқ тилаб қўлмақўл бўлиб юриб, йўли Алдашмон қишлоғига тушиб қолибди. Қишлоқ аҳли аёққа туриб, шоирнинг иззат-икромини жойига қўйиб, шоирнинг ўз аёғи билан келишини яхшиликка йўйиб, қўш қўллаб кутиб олибди. Қишлоқнинг қўли очиқликда донг қозонган ўтоғаси Қўзибой тоға таъзим-тавозе билан қутлуғ хонадонига гўяндани таклиф қилибди. Оқинни орқаваротдан эшитиб бир кўришга орзуманд бўлиб юрган кишиларга одам қўйилиб, кўча-қўй, ҳовлиларга сувар сепилиб, ширбозлар сўйилиб, этлар осилиб, дастурхонлар тортилиб, ўткинчи ғамлар унутилиб аёз ёзга айлангандай бўлибди. Тун бўйи ўтмишдан, кетмишдан, қилмишдан, қидирмишдан, ниҳоят, Даллидан, сўзлари боллидан, оти овозали, олтин дарвозали Чамбилдан, беқдан, ултондан, Гўрўғли Султондан гап кетибди.

Ўша кун, ўша ҳафта, ўша ойлари ГПУнинг одамлари қишлоқнинг Номоз чапани, Оқмурод кўнчи, Усмон энчи, Сулаймон сўфи исмли ўз излик, бир сўзлик, манаман деган кишиларини териб-териб, танлаб-танлаб ёв босгандай бирдан олиб кетаётган кезлари экан.

Эркак зоти борки, энди эрта-индин бизни ҳам олиб кетсалар керак, деб қўрқиб-пусиб, қалтираб-қақшаб яшаётган бир давр экан. Колхоз дегани шу бўладиган бўлса, шўро дегани шундай бўладиган бўлса... деб бир хил қорувли йигитлар бекларга қўшилиб кетибди. Қишлоқдан файз-барака кўтарилиб, ёшу кекса саросимага тушиб қолибди. Итдан ит туғилиб, уй айланиб бўқ ейди, бўридан бўри туғилиб овул айланиб қўй ейди, деганларидай, одамлар кейин билса уйма-уй айланиб ҳалигини еб, бир неча хонадонни қон қақшатган ўз овулдошлари, отадошлари — Шайвали билан Шодмонам деган бадкор, беномус экан.

Овул оқсоқоллари ҳангома орасида бу гапни Эргаш бобога айтиб, бунинг чорасини сўрабди. Шунда шоир:

— Шу икки итни эрталабки нонуштага чақириб келингизлар. Мен ўшаларга айтар гапимни кўпнинг олдида айтай, — дебди. Эрталаб ўша икки жонсизни айтиб келишибди. Гап гапга уланиб, шоир жунбушга киргандан сўнг ҳалиги айғоқ деса айғоққа, тайғоқ деса тайғоққа қараб шу термани тўқиган экан:

*Йўлинг элдан айри бўлса йиғла, ёлғиз бошман, деб.
Аёқ остида топталган кераксиз бир тошман, деб.
Гала-тўлидан айрилиб домга тушган қушман, деб.
Хор-зор бўлиб сўқир бўлган кўздан оққан ёшман, деб.*

*Энди йиғла, ёвлар тутул ўзлимга ётман, деб
На учиб, на қўнолмасман — беҳол, беқанотман, деб.
Тарки жамоат кимсаман — беномус, безотман, деб.
Иссиғи йўқ, совуғи йўқ, ўчиб бўлган ўтман, деб.*

*Йиғла-йиғла, топганда ўз қилмишимдан топдим, деб.
Шукрона нелигин билмай нолишимдан топдим, деб.
Ҳаром йўлга юриб қадам олишимдан топдим, деб.
Илонни ўз тўшагимдан, болишимдан топдим, деб.*

*Йиғла оломон олдида, мен биродаркушман, деб.
Қўнган ерим харобатдир итолғи, бойқушман, деб.
Пагаркушдан ҳеч фарқим йўқ кўзи қонталошман, деб.
Энди инсон қавми эрмас, итга қабрдошман, деб.*

*Йиғлангиз, бу қилмишимдан нелар қидирмишман, деб.
То ўла-ўлгунча қора ерга қайғудошман, деб.
Тўнғиз мисол ҳаром қўпган жирканарлик лошма, деб.
Бош олиб кетмасам бўлмас, хайр энди, Алдашмон, деб.*

Бирда-бирда шоирнинг фатвоси шоҳнинг ҳукми-дан улуғ, деган гапда жон бор экан. Ўша икки элбузар шу гурунгниг ўзидаёқ:

— Меҳмон отангдан улуғ, деган гап бор. Бизни отамиз оқ қилди нима-ю меҳмон оқ қилди нима? Энди бизга бу тупроқ, бу тоғларда юриш ҳаром. Бу қишлоқ аҳли билан қиладиган борди-келдимиз тамом. Қилмиш-қидирмиш деганлари шу бўлса керак, — деб қишлоқдан бош олиб чиқиб кетган экан.

Фахрия

Шарҳ сўрайми, олов ранг — Ўзбекистон тонги бу.
Курант саси жаранглар — қутлуф Тошкент бонги бу.
Ўз пойтахти, ўз туғи, ўз туғроси мангу бу,
Тунлари тонгдан тиниқ ЎЗБЕКИСТОНИМ МЕНИНГ.

Чиройда ТОНГ ЮЛДУЗИ билан ёнма-ён ўлка,
Ҳар бир тамал тошининг ўзи бир дoston ўлка,
Кечмиши, кечирмиши дунёга аён ўлка,
Жон фидо қилса арзир ЖАННАТ МАКОНИМ
МЕНИНГ.

Боболаримиз хоки-поки шу тупроқ-тошда,
Орзу, умид, руҳлари акс этади Қуёшда,
Насибамиз, наслимиз билинар бир қарашда,
Бир ушалиб, ушалмай КЕЛГАН АРМОНИМ МЕНИНГ.

Сен муқаддас бешигим, онам, она тилимсан,
Ўз айтар қўшиғимсан, эртам, эзгулигимсан.
Мен сенингсиз яшолмам, кўкдай мангулигимсан,
Боладай кўзга яқин Сир, ЗАРАФШОНИМ МЕНИНГ.

Тупроғи олтинга тенг бу элда нон ўртада,
Елкадошлари билан катта хирмон ўртада,
Тўй-томоша, жамият, орзу, армон ўртада,
Қаторда ўз ўрни бор АЛП ПАҲЛАВОНИМ МЕНИНГ.

Дарёлар сувга сероб — тоғларинг қорли бўлсин,
Эрта кунинг яна ҳам боғли, баҳорли бўлсин,
Умринг безавол, боқий, ишинг барорли бўлсин,
Яшариб, яшнаётган ЎЗБЕКИСТОНИМ МЕНИНГ.

«Лочин»

14—16.VII.90

Достонлар

Ёвқочди

Таёқ зарби бошни ёрса,
Сўз қудрати тошни ёрар.
Эл-улуснинг юрак кўри
Қирқ қулоқли дошни ёрар.

Шундай қилиб, биродарлар, доруломон, дўстга-дўст, душманга беомон, тинч-тотув яшаётган Қорабоғ юртини ёв босибди. Гуллаб турган боғу чорбоғларини бевақт қиров босибди. Ёвуз ёв қадами етган ерни топтаб-талабди. Не бир қишлоқ — шаҳарларини вайрон айлабди. Уруш нелигини, хуруж нелигини билмаган бу эл одамлари бошда саросимага тушиб қолибди. Фанимнинг бу шаштишиддатини кўрган мамлакат подшоси, энди таслим бўлишдан ўзга чора йўқ, деган қарорга келибди. Биргина ўз жонини, ўз рўзгорини ўйлаган худбинлар, қорни тўйган ерни тўй биладиган гўсхўрлар, териси қалин тўқимтабиатли молфаҳмлар ҳариф томонга бирма-бир қўл кўтариб ўта бошлабди. Қайси томоннинг қўли баланд бўлса, шу томоннинг жирини жирловчи мунофиқ зотлар сотқинлик йўлига ўтиб бир ўзига эмас, ўз туққан-туғишганларини ҳам сота бошлабди.

Шунда подшонинг донишманд ўнг қўл вазири мамлакатнинг борлиқ фуқаро, борлиқ қария, борлиқ жорияларини бир ерга тўплаб кенгаш чақирибди:

— Бу ёвнинг на ўқ билан, на дўқ билан қайтадиган жўни-жағдайи йўқ. Қизларимизнинг бадном, келинларимизнинг ғорат, қарияларимизнинг ҳақорат қилинмаслиги, лашкарларимизнинг талофатга йўлиқмаслиги, эл-улусимизнинг кулфат, мамлакатимизнинг қирғинқиёмат кунни кўрмаслиги учун ишни нимадан бошлашимиз керак, халойиқ?

Кўп эмасми, биров у дебди, биров бу дебди. Ҳеч кимдан бирон бир жўялик гап чиқа бермабди. Кенгаш кенгашлигича, кўнгил ғашлигича қолиб оломон энди тарқай деганда узоқ бир овулдан келган бир оқсоқол сўз олибди:

— Ўланминан¹ ўлган танага қайта жон киритиш, қўшиқминан қўшинни сақлаб қолиб, ёв бошига қиёмат қойим кунни солиш мумкин, деб эшитганим бор. Овулимизда Оқилбек исмли оқин бор. Берилиб куйласа душманни дўста, қўрқоқни ботирга, ботирни баҳодирга, қушни қарчиғайга, сополни ойга айлантира билганини неча марта кўрганим бор. Энди шу санновчини ишга солишдан ўзга чорамиз йўққа ўхшайди, ҳазратим.

Гўяндага чопар юборилибди. Ҳадемай дostonсаро ҳам етиб келибди. Гапнинг нима ҳақида кетаётганлигини тўпланиб турган халойиқнинг қош-қовоғидан, саҳти-сиёғидан уқиб олган Оқилбек бахши, эл бошига оғир кун тушганга ўхшайди, элпараст йигитларимиз ҳам эсанкираб тана-томирларида қони уюшганга ўхшайди, доруссалтанат султонимизнинг ақли-ҳуши бошидан учганга ўхшайди, кўплаб хонадонларимизнинг чироғи ўчганга ўхшайди, элимиздан қут-барака кўтарилиб, кўчганга ўхшайди, деб оломонни олдинга бошлаб, борлиқ ботир-баҳодирларни олқишлаб, кекса-ёшнинг жонига тўзим тилаб, термани жангнома-ларда айтиладиган қўшиққа улаб, қани азаматлар, ототинга мин энди, ёвнинг оғзи-бурнидан тирқираб қон келиб, қон қусиши тайин энди, дея бир муддат тин олиб созини созлаб, отамерос дўмбирасининг пўпал-попукларини пардозлаб, дарёдай мавж уриб тошиб, овози неча боғ, неча тоғлардан ошиб оломонни жанг-гоҳга бошлаб кетаётган жойи экан:

*Ёв босдиё, ёв босди,
Мамлакатни дов босди.
Куз келмай, қиш кирмай не
Боғларни қиров босди.*

*Кексаман, ёшман гемай,
Қиз, эгма қошман гемай,
Мен подшо, мен вазирга
Сал қарингошман гемай.*

*Ор-номуси бор киши,
Ёвга беиқрор киши,
Танда жони, имони
Шу элга пайдор киши.*

---

¹ Ўлан билан.

*От сурсин олға томон,
Рангимиз бўлмай сомон.
Ёв қўлига таслим бўп,
Тириклай ўлган ёмон.*

*Муқаддас бу юрт ҳоки,
Табаррук ҳоки-поки.
Аёқ ости бўлмасдан,
Тупроқ, тошимиз токи.*

*Ол деганда ола туш!
Денгиздай чайқала туш!
Ёвуз ваним бошига
Қора кунни сола туш!*

*Ур-ҳа, ур-ҳа, ур, урон!
Ёвга келтириб қирон!
Кимки кейинга қайтса,
Урсин китоб, урсин нон!*

*Қувиб ўлган — менгулик,
Қочиб ўлган — кўмгулик.
Кенг майдонда синалган
Суюнгулик, суйгулик.*

*Йўлинг бўлса оқ бўлсин,
Қаро йўл — қайрилгулик.
Кимки тарки жамоат —
Эл-юртдан айрилгулик.*

*Ялинчоқ, ёлтоқ кимса —
Эзгилик, эзилгулик.
Қалби қуроқ ғариб зот —
Қавм ичра беюргулик.*

*Худбин, риё, мунофиқ —
Хоинга айлангулик.
Ор-номусли эр-йигит
Тўдага шайлангулик.*

*Танги эл — таянгулик.
Боғли эл — боғлангулик.
Ёвга ён босган — ҳасрат
Ўтида доғлангулик.*

*Жўмардларни улусдан
Қилмасин айрилгулик.
Етдим деганда покка
Қаноти қайрилгулик.*

*Соябон, сарварсиз юрт —
Аро йўлда тўзгулик.
Аёқ — бош, бошлар — аёқ,
Эшак отдан ўзгулик.*

*Қувиб ўлган — мангулик,
Қочиб ўлган — кўмгулик.
На у ён, на бу ёнлик —
Тириклай кўмилгулик.*

*Ур-ҳа, ур-ҳа, ур, урон!
Келтириб ёвга қирон!
Кимки кейинга қайтса,
Урсин китоб, урсин нон!*

Ҳай, биродарлар-ов, шундан сўнг кўз кўриб, қулоқ эшитмаган ҳодиса деса ҳодиса, мўъжиза деса мўъжиза рўй берибди. Қўшиқнинг қудрати билан, сознинг сеҳри билан оломон деганимиз, назарқарда шоир Абдулла Ориф ўғли айтгандай, бутун бир халққа айланиб, дарёдай мавж уриб тошиб, «Урҳо-ур!»и етти қат кўкка туташиб, тўрт мучали соғлар тугул ё бир қўли, ё бир аёғи йўқ ногиронлар, ҳали кичик чилласи чиқиб улгурмаган суқсур сифатли келинчақлар, сўйил тутишга қурби келадиган ёш-яланглар, сапқон отишга уқуви бор қари-қартанглар майдон талаб шакамонлар сафига қўшилиб, бир елкасида бир элни кўтариб кетгулик сатта паҳлавонларнинг орзу-армонлари ушалиб — борлиқ қорабоғликлар бир ёқадан бош чиқариб, бирлашиб, ўлган — шаҳид, ўлдирган — розий, деб ҳай-ҳайлашиб ёв устига бостириб бора берибди. Еру-кўкни қоплаб келаётган лак-лак, туман-туман лашкар — қўшинни кўриб қизиғар фотатгарлар қурол-аслаҳасини ташлаб, ҳайратдан ёқа ушлаб, ит теккандай тўза бошлабди, илгари енгилмаса ҳам, энди енгилганини кўнгил-кўкайдан ўтказа бошлабди. Хунхорларга сичқон ини минг танга бўлиб, офтоб тегмаган алафдай сўлиб, тавба-тазарру қилиб қорабоғликларга таслим бўлибди.

Шундан сўнг подшолик Оқилбек оқинга бошдан-оёқ соруло берибди. Белига олтин камар боғлаб, араби арғумоқ мингазибди. Оқин эса мен она табиат берган созимни, овозимни инъом-эҳсонларга алишмайман, деб подшоликнинг борлиқ совға-саломларини олишни ўзи учун ор деб билибди. Эл орасида обрўйи ошгандан ошиб кетибди.

Кейин Қорабоғ эли Ёвқочди номи билан аталадиган бўлибди, илми толиб иниларим-ов.

Қўшиқнинг қудрати шундай кучли бўлар экан: ўз қўшиғи туриб ўзгалар қўшиғига сажда қилувчи, на йигит, на қизлигини билиб бўлмайдиган маймун башара бандалар-ов.

Қилич билан олиб бўлмас қалъа-қўрғонларни қўшиқ билан олиш мумкин, деган гап шундан қолган экан, менинг жон аямас жигарларим-ов.

Оқинли элнинг тоши ўрга, бошлиғи бошсиз элнинг тоши гўрға юмалар, деган нақл ҳам шундан қолган экан, суйсам суйгулик, суянсам суянгулик дўстларим-ов.

Алалхусус, нафсиғорликда, беорликда, элбузарликда, дилбузарликда Мағриб бирла Машрикда, Тушлик бирла Қутда ном чиқазган, эли бой, ери бой мамлакатларнинг ҳисобига яшовчи Қорашақшоқ элининг Қўшқулоқ исмли очкўз, очназар подшоси бир оқиннинг ўз элига бўлган меҳри туфайли, бир қўшиқнинг сири-сеҳри туфайли борлиқ шаъни-шавкатидан, тожитахтидан, бахтидан айрилиб қолган экан, ўқий-ўқий ўз юртининг улуғига айланган менинг бағри бутун, биродарларим-ов!

Мангулик

Белбоғи бўлгани билан ҳар ким ҳам эркак бўла-
вермайди.

Бошда рўмоли бўлгани билан анов-манов йигитлар-
дан устивор аёллар ҳам йўқ эмас.

Бир жилғаси чашма, ирмоқли, бир дараси сойли,
булоқли моргузар тоғининг беткай томонинда, бағри
боғли, баҳорли, чўққилари йил бўйи қорли Ойқор
тоғининг терскай томонинда, Бахмал воҳасининг,
Сангзор даҳасининг Ўсмаат туманинда, қўшҳокими-
ятчилик-қўшмозорчилик йилларинда Турсун қўрбо-
шининг эшагини иш, пишагини пиш дейишга ҳеч
кимнинг ҳадди сифмас эди. Суксурдай сулув қизлар-
ни кўрса ё дарагини эшитса то унинг дийдорига
етмагунича дину имон билан диёнатни, инсофу тав-
фиқ тугул, тариқатни оёқости қиладиган одам
ҳам шу қўрбоши эди. Чаманда гулдай келинчақларга
кўзи тушгудай бўлса тасбеҳидан адашган ҳам, кўка-
йига шайтоний ўйлар қалашган ҳам, қатикдай
уюб турган рўзғорга тумшугини тикқан ҳам, охир-
оқибат бу итлиги ўз бошига етиб Норчучук Бозор-
бой қизининг тиғи фарронига йўлиққан ҳам, шарি-
ат урган соқолли, саллали ҳам шу Турсун қўрбоши
эди.

Алҳосил, бу қутурган қашқирнинг қонли қадами,
нопок нафаси Норчучук Бозорбой қизининг қутлуғ
хонадонига ҳам етиб келади. Момо бошда телба
ҳолига тушиб қўрқади, қалтирайди, қон ютиб қон
қусади. Навнихол жигарбандининг бир ит қўйнида
топталашини кўз ўнгига келтириб, эс-ҳушини йи-
ғиштириб ўзини қўлга олади. Бу қари қашқирни
қопқонга тушириш йўлида қишлоқ аҳли, қавми-
қариндошлари билан кенгашади. Момонинг ниятига
бирлар қўшилса, бирлар қўрқоқлик қилиб қўшил-
майди. Ўзинг учун ўл етим, деганларидай, момо ор,
номусни ўртага қўйиб:

— Кўпга келган балога ё даъф бўларман,
Ё қонсираган қиличга ғилоф бўларман,
Бир туғилмоқ бир ўлмоқ.

Алқасосул миналҳақ. Эл-улуснинг юзига оёқ кўйиб, тузлуғига туфурган бу ҳаромининг кўйнига қиз солиб яшагандан кўра, тўнғиз қавмида кўпган яхши, — деган қарорга келади. Номуснинг ўлимдан кучли, ўлимдан устивор эканлигига, орсиз, ориятсиз яшашнинг душвордин душвор эканлигига момо имон келтириб ишга тушади. Эндиги навбат ишнинг қандай бошланиб, қандай олқишланиш, қандай тус олиб, қандай якунланиш, ҳам кўли, ҳам йўли калта юқайўқсилларнинг ёруғ кунларга яқинлашиш ҳикоятига:

*Сой бўйида бир қишлоқ бузруги бор, нори бор,
Сайр этсанг чорбоғи, ов қилсанг олқори бор.
Қишлоқ аҳли яралмиш бир ота — бир онагин,
Тирикчилик қиларкан нолишиб замонадин.
Илтижо қилган билан азал котибларига,
Дунёдаги авлиё, анбиёнинг барига,
Икки бўлмабди бири, бой — бойлигича қолиб,
Йўқсил — йўқсиллигича, сой — сойлигича қолиб,
Отадан мерос тегмай, тўнғич ҳам кенжасига,
Чудаш бериб келаркан ҳоким исканжасига...*

* * *

*Бир тун босмиш қишлоқни қароқчилар ғаласи,
Камар мисол ўралмиш овулнинг айланаси,
Воқиф бўлгунча бўлмай қариялар бу сирдан,
Ор-номус кушандаси — бу падали қусурдан,
Қайси уйда эр зоти бўлса боғлаб кўлини,
Қутулмоқчи бўлганнинг зимдан тўсиб йўлини,
Майдон кўрган шерларнинг шартта олиб бошини,
Уй бекаси, қизларнинг оқизиб кўзёшини...
Овул оқсоқолига ҳукмини баён этмиш,*

Дебдики, мўйсафиднинг юрак-бағрин қон этмиш:

— Қулон қочиб қутулмас
Кўлда қуролимиздан.
Қушлар ҳам омон топмас
Шарпа, шамолимиздан.

Биз келгаймиз ҳар оқшом
Меҳмонхона шай бўлсин.
Бизни кутиб олгани
«Ўн тўрт кунлик ой» бўлсин.
Ошкор этса ким сирни
Жудо бўлмай бошидан.
Ер бетига қолмагай,
Қовму қариндошидан...

Оқсоқол афтодоҳол, етмас ўйлаб ўйига,
Кўнгли вайрон, қадди дол, қараб бўлмас рўйига.
Дейди:

— Кенгашмоқликдан
Ўзга бирон чора йўқ,
Қани, барча келдими,
Қайси бахтиқаро йўқ?
«Қиз солиғи», — қандоқ гап,
Чидар ким бу хўрликка.
Бундай кезда ким ўзин
Солади беорликка?..»

Сукут сақлайди барча, алаmidан тил тишлаб,
Бир қария сўз олар, тавба деб, ёқа ушлаб:

— Ҳаром бўлди бизларга
Бу ернинг тупроқ, тоши.
Кўчмоқ керак қишлоқдан
Шу бўлсин ишнинг боши.

Бу гап кўпнинг кўнглига ботмайди совуқ ошдай,
Орияти борларга туюлади қарғишдай.
Алҳол, маъюс ўтирган бир момо сўз сўраниб,
Аламзадалигидан куйиб—ёниб ўртаниб,
Дейди: — «Меҳмонхонани
Шай қилмоқ биз тан бўлса,
Пойтеша, ойболтани
Чоқ қилмоқ сиз тан бўлса,
Қиз солиб кун кўрганган
Бу ишларнинг қўйнига,
Сиртмоқ солгани яхши
Ҳар кимса ўз бўйнига.
Тўпчи деган пайғамбар
Чикқанмиш, шу — рост бўлса,

Тутган йўли Николай
Пошшодан дуруст бўлса,
Нома битсак номига:
Зўрникими замон деб,
Токайгача биз шўрлик
Яшаймиз беомон деб.
Бева-бечораларни
Олсин ҳимоятига,
Қирон келсин қўрбоши
Деган итнинг зотига.
Қани, қараб туриш йўқ
Хабар кетсин саллотга,
Тез жўнасин хабарчи
Миниб хачир ё отга.
Чўпонман деб танитсин,
Киши кўрса ўзини,
Ҳанимларга билдириб
Ўйдирибмасин кўзини...»

Бу гап бирларга маъқул, бирларга малол келиб,
Гўё кўпга бу оқшом бемаҳал ажал келиб,
Кайвонини ранжитиб, қайтарганлар ҳам бўлди,
«Бўлмайдиганга, ҳарқалай, чиқазганлар кам бўлди.

* * *

Кеч кириб қайтди қирдан қўй-қўзилар маърашиб,
Гўё эгаларидан ҳол сўраб, бағримлашиб...
Той тинчимай талпинар, гуриллаб кишнар отлар —
Дунёнинг не кўргулик, ғурбатидан озодлар.
Ҳар кимнинг ўз ташивиши — қишлоқ қий-чув ичига.
Қий-чув ичига эмас, бу оқшом сув ичига.
Кун ботди қон талашиб, кошки кўкда ой бўлса,
Шу чоқ қишлоқ қизларин аҳволи қалай бўлса?
Сўфи ҳам ўз гардини қўшиб айтди азонга,
Кошки олам бўялса ушбу дам қора қонга...

* * *

Момо уч-тўрт ўғлонга қиз либосин кийдириб,
Лаблари, манглайига ясама хол қўйдириб,
Кўзларига индирмиш сурмайи Сулаймондин,
Кўрган дейди: — «Бу қизлар Боғи Эрам томони-
дин...»

Момо айтар:

— «Ҳагемай
Келар «күёв»ларингиз,
Күёви эмас, «қизларим»,
Хатарли ёвларингиз,
Сергак туриб Олқоргай,
Шўх бўлингиз каптаргай,
Юз-қўлларингиз бўлсин
Тутилмаган дафтаргай.
Сув деса шароб тутинг,
Итгай ичиб маст бўлсин.
Токи эндиги умри
Ўлимга пайваст бўлсин...»

Момо шу йўсин кўчаларга сув сепдираб, Турони чилим билан бир тортар нашанинг ноёбидан топтириб, ўн бир боларли меҳмонхонасини чаманда гулдай этиб безаб, кўрпа-кўрпачаларни шоҳона қилиб тузаб, қизсираб, қимизсираб келадиган ўзи келган «меҳмон-атойи худо»ларини эшонни қутгандай кутиб олиб хизматларига тутинмоққа бошлайди...

Хуфтон кези қишлоққа қўнғи калхат галаси,
Тўлган бўлса бу оқшом кимларнинг паймонаси.
Пешвоз чиқар қошига момо минг таъзим айлаб,
Ҳар бирининг башара, турқига разм айлаб.
Меҳмонхона лиқ тўлғи, ўттиз чоқли қораси,
Бари жаллод, одамхўр, йўқ бирон бечораси.
Базми жамшиг бошланиб, қозон қайнар галада,
Гулгун шароб сузилар қирмизи пиёлага.

Бериб қўяр кўриниш
Ҳар замонда бўй қизлар.
Момо дейди: — «Бек айна,
Яхши ўтирингизлар.

Қизларим ёш, қизларни
Асло чўчитмангизлар,
Қошлари қундузларни
Қийнаб, қўрқитмангизлар.

Толим-толим сочлари
Белга тушганича йўқ,
Қордан оплоқ тўшлари
Қўлга тушганича йўқ...»

Авжга чиқар қийқириқ, ўртада қимор, қарта,
Қуламиш қайбирлари бўзадан торта-торта,
Чилим чеккани қайси, кўзлари қон талашиб,
Тўрти ташлар тўрт ошиқ ўртада жон талашиб,
Том айланиб буларни қўриқлар айғоқчиси.
Неча хавфу хатардан сақлай келган соқчиси.
Соқчига ҳам жон керак, кўнди қозон бошига,
«Тавсану таҳаюлдан» қўйилди ёнбошига.
Ишга тушди гош қозон, офарин ошпазига,
Ошпаз маҳлиё буткул момонинг алфозиға,
Ошмисан ошга бари ташланди оч бўригай,
Момо хурсанд: иш кетар худди кўнгиладаригай.
Айғоқчию ошпази бағмастдан баттар бўлиб,
Ақду ҳушдан айрилмиши бежавф, бехатар бўлиб.

Терила тушди бари сорга ем бўлган бошдай.
Момо қизлари билан чоқ бўлиб сангтарошдай.
Сўйлар:

— «Сулув қизларим,
мен ёзиқлик онангиз
Қилмаганда бу ишни
тўлганди паймонангиз.
Зиғир ёғи аралаш
наша солгандим ошга.
Тушганини кўрармиз
дея бу ёриб бошга.
Ўйлаб топа билмадим,
бундан ўзга қорани,
Эл Ясумон деса-га
мендай юзи қорани.
Қасд қилганлар паст бўлди,
паст бўлгани рост бўлди.
Қишлоғимиз, қизларим,
балодан халос бўлди.
Ойболтани келтиринг
майдалай ўдоғасин.
Нариги дунёда қилсин
эндиги дағдағасин.
Барчасининг қўлини
чоғланингиз боғлашга,
Яна ногонлик қилиб
тушмангиз савалашга...»

Ҳақ қошида момонинг бўлиб юзи қорадай,
Бўлса ҳамки гули хит, кўкайи сағпорадай,
Бу оқшомни улайди саҳар, субҳи содиққа,
Таралади хушхабар ҳадемай халойиққа.
Етиб келар саллоплар неча дара тоғ ошиб,
Момо хомуш сўйлайди мажнун толдай энгашиб:
— Сабр этмай бирон кун
хиёл шошдик шекилли,
Саллот болажонларим,
ё адашдик шекилли?..

Саллотлар гер:
— Юз кулуқ
Сиздай ўктам момога,
Журъатингиз, онажон,
сиғмас еру самога.
Ажаб эмас номингиз
етиб борса Тўпчига,
Тўпчининг чин издоши —
оқсоқол «Хўп-хўпчига».
Қайта келгандай эди
дунёга момо шу дам,
Наҳот мени билса деб
Тўпчигай улуғ одам.

* * *

Бу ҳикоя этганим
Яқин кечмиш лавҳаси
Айта берса бир бошдан
Тугамас ниҳояси.

Норчучук момо иши
Боғли эди ор билан
Жисму жонидан кечиб
Беллашмиш хунхор билан.

Номус, ор деб ўлимни
Бўйнига олмиш момо,
Ўзлигини кўрсатиб
Қайта яралмиш момо.

Ўлмай туриб ўзига
Ҳайкал ярата олмиш.
Муборак номи элнинг
Қалбига мангу қолмиш.

*Силсилали тоғларнинг
Салтанати қор билан,
Оғамзоднинг имони
Белгиланур ор билан.*

*Қаҳрамонлар сиймоси
Ўлчанур само билан
Ер тургунча мангулик
Норчучук момо билан.*

Дунёда беқдай яшаб охир-оқибатда Турсун қўрбо-
ши мисоли бойтеватдай хор бўлиб ўлган ёмон, чор-
ночор қаро тупроққа қориштирилиб кўмилган ёмон.

Она Ер бағрига қўйилгандин сўнг ўлмас номи дав-
раларда қайта тилга олиниш, қайта тирилиб, қайта
яралиш бахти эса ҳар кимга ҳам nasib эта бермас.

* * *

Негайким, бемаврид олдинг жонимни.
Қон қақшатиб қутлуғ хонадонимни.
Эндиги тилагим: ўзинг тарбият
Айлагил энг яхши, энг ёмонимни.

(Қабр тошидаги битик)

ГУЛЖАҲОН

КЎЛАНКА

Мағрибдамас Машрикда,
Ойботган деган ёқда,
Ўтган экан жоҳил шоҳ,
Ўта бадном, бахил шоҳ.

Элнинг номи — ҚОРАТОШ.
Тўрт ёғи тоққа тутош,
Бу юртга келганларнинг,
Шоҳни билмаганларнинг
Моли бўлиб хомталаш
Бўлар экан кўнгли ғаш.
Бу эл фуқаролари
Чор-ночор яшар бари,
Шоҳнинг феъли-бадидан,
Таънали имдодидан,
Биргина ўзин ўйлаб
Азада ҳам тўй-тўйлаб,
Ҳаддидан ошганидан —
Тўкилиб, тошганидан,
Барча норози экан —
Бу ҳали ози экан.
Қирқ хотинга қирқ ўтов,
Тикилмишдир пайваста,
Бир бошидан куёвлаб
Чиқаркан аста-аста...
Ҳар хотин хизматида
Қирқ канизак, қирқ маҳрам.
Сўзсиз, тантиқ тўқали
Баридан ҳам муҳтарам.
Шоҳнинг ўнг қўл вазири.

Амрига мунтазири
Унинг ҳар бир ишига,
Иши, фармойишига
Қуллуқ қилиб, эгиб бош
Юрак-бағри бўлиб тош.
Ижросига шошаркан,
Қадамда адашаркан.
Жон-жонидан безмишдир
Борлиқ раиятлари.
Юпун бир ҳолга келмиш
Қишлоқ, вилоятлари.
Борлиқ аркони давлат,
Элни қилмай ҳимоят
Фақат ўйлар ўзларин,
Назиру ниёзларин.
Шоҳ фатвоси-фатводир,
Рад этмоқ нораводир.
Қушбеги — имтиёзли,
Қаҳри келса аёзли.

Парвоначи — риёдир,
Тунқатор — беziёдир.
Ўз кунин ўйлар бари,
Халқ тўзса ундан нари...
Не бир афсунсозларнинг,
Чўпон, ёйандозларнинг,
Йилқичи, боғбонларнинг,
Не моҳи тобонларнинг,
Дехқон бирла чархчининг,
Эшкакчи, балиқчининг
Кўкка ўрлаб носаси,
Қулаб кўнгил қалъаси,
Норози бўлиб шоҳдан
Фойда йўқ, деб оҳ-воҳдан,
Ошкора сўйлар бари,
Шундай бўлар гаплари:
— Жаъфар шоҳ, шоҳ бўлмади,
Эдан огоҳ бўлмади,
Тирик бўлиб тирикмас,
Ўлиб арвоҳ бўлмади.

— Қўли тегмас шикордан,
Мудом кўнгил ёзардан...
Қутулар кун бормикин
Бу шайтон, нафсиғордан.

— Кўзи тўймасга ўхшар,
Ўзи тўймасга ўхшар.
Айшини-ишратини
Сира қўймасга ўхшар.

— Шоҳ саройи ғафлатда,
Бадномлар ҳимоятда.
Бундай шоҳни кўрмадик
Бирон бир китобатда.

— Жонга тегди тамоми
Ўлпон, ушр, ғорати,
Дехқон шўрликнинг бирон
Йўқ ҳузр-ҳаловати.

— Кўзлари қонга тўлган
Қозига жазо пули.
Бирон кимсаси ўлган
Шўрликка — қазо пули.
Мулла халқидан ортмас
Кафан, жаноза пули.

— Балиқ сасир бошидан,
Мохов маълум — қошидан.
Ер титрар, осмон титрар
Эл-юртнинг нолишидан.

— Авом зоти хор бўлди,
Буткул беназар бўлди.
Бу замон қандай замон,
Кун кундан баттар бўлди.

— Иш битмас нолиш билан
Ҳиргойи, хониш билан.
Осий бўласан бирда
Тақдирдан тониш билан...

— Бу — шоҳ эмас кўланка,
Жонсиз, қонсиз бир тўнка.
Йўқ қилмоқ керак буни
Туриб яккама-якка!

Шу тарзда эл нолаши
Кун сайин оша бормиш.
Фарёди, таваллоси
Кўкка тугоша бормиш.

ОЙНУСХА

Ойнусха — шоҳнинг қизи,
Кўрар кўзи, ёлғизи.
Валиаҳди ҳам шу қиз,
Борлиқ, бахти ҳам шу қиз.
Ой чиқса — Ойнусхага,
Кун чиқса — шу нусхага.
Ўзи талтув — тантиқроқ,
Лаблари ҳам тиртиқроқ.
Оғизлари ялоқдай,
Ангори қирқ ямоқдай.
Сангров башара ўзи,
Гапларининг йўқ тузи,
Ҳар бети тол товоқдай,
Қабоғи нос қовоқдай.
Кўзлари ола-кула,
Сочлари ҳам тўкила
Қолгандай пахмоқлашиб,
Ёши ўттиздан ошиб,
Борар қаримсиқлашиб...
Бир шошмай, бирда шошиб
Шунда ҳам онасининг —
Шамдай парвонасининг
Кўз қорачиқ, эркаси,
Саройнинг маликаси.
Борлиқ тақинчоқлари,
Тиллақош, мунчоқлари
Бир эшакка юк бўлур,

Юк бўлур, куюк бўлур,
Шоҳ қизини ўйласа
Бир ўйлаб, бир сўйласа,
Хуноби ошиб-тошиб,
Гам лашкари қалашиб
Ўйлаб ўйига етмас,
Бўйлаб бўйига етмас:
— Наҳотки, шу қизимнинг,
Бу ёруғ юлдузимнинг
Тенги топилмаса ҳеч,
Топила қолмаса ҳеч.
Ойнусхам, офтобнусхам,
Бекзодага боп нусхам,
Табиати нозигим,
Бегуноҳ, беёзлигим,
Озиб борар кун сайин,
Тўзиб борар кун сайин.

Қўйган шартлари офир,
Қон бўлди жигар-бағир:
Ойнусхани олар эр,
Элга доврўғ солар эр,
Қирқ минг бияли бўлсин,
Ўн минг туяли бўлсин.
Сўзи жўяли бўлсин,
Ўзи зиёли бўлсин.
Қўлида муҳри бўлсин,
Дилида меҳри бўлсин.
Боз устига, шоҳзода,
Ё султон, ё бекзода
Ё улкан мулк эгаси,
Чўнг бўлса мартабаси,
Насаби аслзода —
Фариштадан озода.
Бироқ бебахт қизимнинг,
Ёлғиз кўрар кўзимнинг,
Бахти боғланмиш чоғи,
Боши айланмиш чоғи.

Дарак йўқ хушторидан,
На ёшдан, на қаридан.
Эл-юртдан садо чиқмас,
Бек тугул, гадо чиқмас.

Бирда шоҳ ўз-ўзига,
Тавба қилиб сўзига,
Берар таскин-тасалли,
Ҳар ишнинг бордир гали:
— Сабабмикин шоҳлигим,
Ё олампаноҳлигим?
Кўнгли бор шаҳзодалар,
Бек ё султонзодалар
Остонамга келгали,
Ё совчи юборгали
Юргандир одоб сақлаб,
Сукут сақлаб, йироқлаб.

Шу йўсин шоҳ ўйланиб,
Бир сўкиниб, сўйланиб,
Йил, ой эмас, кун сайин,
Ҳар келар кун, тун сайин
Пажмурда тусга кириб
Руҳи сўниб боради.
Соч, соқол, мўйловига
Қиров кўниб боради.

ТУҒБЕГИ

Элназар шоҳ тахтини
Сақлаб келган туғбеги.
Ота юрти тузини
Оқлаб келган туғбеги.

Қоратоша келган не
Балоларни даф этган.
Бостириб кирган ёвни
Қириб, бартараф этган.

Қорли, қора кунларда
Йўлидан адашмаган.
Қўли баланд чоғларда
Ҳовлиқмаган, шошмаган...

Ногоҳ йигитнинг ишқи
Бир қора кўзга тушмиш,
Оппоқ тонг даракчиси
Ёруғ юлдузга тушмиш.

Ичи чиқмайди қизни
Кўрмаса кунда бир бор.
Бу қора қош олдида
Пари ҳам безътибор.

Қиз эса оҳу мисол
Тўпидан айрилмайди.
Сир бой бермаслик учун
Энтикиб қайрилмайди.

Ошиқ таъқиби эса
Кун сайин ошиб борар.
Бири ой, бири офтоб —
Йўли тутошиб борар.

Қиз бир кўриниш бериб,
Кўриниш бермас бирда.
Бирда ўйлар:
— Ойнусха
Билиб қолган тақдирда,
Бу кунлар ҳам кўп бўлиб
Келар қатор кўргулик.
Сўнг бу қонли қалъада
Сира қолмас юргулик.

Канизакка кўз ола
Қилган эр омон қолмас.
Бадкор шоҳ топтамаган
Бирон-бир чаман қолмас.

Лек йигитга билдирмас
Қиз ўртаниб-ёнса-да.
Тунлари туғбегининг
Ишқида ўртанса-да.

Шу йўсин бир-бирига
Шайдо бўлиб борадир.
Сирлаша олмай сира
Ойларни ўтқарадир.
Туғбеги борлиқ гапин,
Ахири хатга битиб,
Қўқда худо, ерда шоҳ
Борлиғини унутиб,
Сарой маҳрамларидан
Қўлга олиб бирини,
Хатни киритар қизга
Айтиб бутун сирини:

— Сенсиз менга бу жаҳон
Нечундир тор кўринур.
Тоғларда унган лола
Ўрнида қор кўринур.
Бир оғиз сўзинга жон
Ташнаи зор кўринур.
Сенингсиз бу қалъа, бу
Сарой мурдор кўринур...

Ўқиб кўриб хатни қиз
Суртади кўзларига,
Поёндоз этиб жонин
Туғбеги изларига.

Шу-шу икки ўртада
Уланар дил риштаси.
Элназар — кўрғон фахри,
Гулжаҳон — фариштаси.

Хат олиб, хат беришар,
Хат — кўнгилинг кўзгуси.
Хат орқали ушалар
Ошиқ-маъшуқ орзуси.

Бора-бора пайт олиб
Учрашар тун-оқшомлар.
Бир маҳрам қиз буларга
Кўрсатар эҳтиромлар.

Бирда билар буларни
Хизматкорлар, гуломлар.
Бирда сезиб, сезмаслар
Саройдаги санамлар.

Бу гап шоҳ қулоғига
Бир кун бориб етади.
Ғазаби келиб шоҳнинг
Дунёни унутади.

Ич-ичидан зил кетиб
Ўртаниб, ўкинади.
Оғзига нима келса
Қайтармай сўкинади:

Бу дунёнинг ишлари
Бир баланд, бир паст экан.
Билгимча, яратганнинг
Ўзи ҳам нокас экан.

Йўқса, шоҳ қизи туриб
Ўзгани севармиди?
Бир канизак ишқида
Кунни ўтказармиди?

Кўрсатиб қўяй энди
Шоҳлик тартиботини,
Бир зарб билан қайирай
Туғбеги қанотини.
Ит кунини солмасам
Бўлмас энди бошига.
Бир ўзини фарқ қилай
Кўзларининг ёшига.

Пойлоқчи қўймишдир шоҳ,
Танлабди бир тунқатор,
Пайт топиб тутмоқликни
Тайинлабди неча бор.

Тунқатор баттол эди,
Қонғалошган кўзлари...
Мурдакуш каби эди
Башараси, юзлари.

Чанқаса сув ўрнига
Қон ичишдан қайтмасди.
Қонхўрликдан ўзга бир
Юмушга ярамасди.

Тутдилар туғбегини
Айни ой ботган чоғда.
Бир-бирига тутош жон
Қола бердилар доғда.

Туғбегини ҳибсга
Олдилар шу соатдан.
Шоҳ фармойиш бермишдир:
— Бу нонкўр касофатдан
Кутмагандик бу ишни.
Назарини паст қилиб,
Тунда изғиб юришни.

Сарой салтанатини,
Бутун арк ҳайъатини
Туғбеги ерга урмиш,
Ерга уриб, тупурмиш.
Қилмиши бадарға боп
Қонсираган дорга боп.

Шу йўсинда айрилди
Ошиқ маъшуқасидан.
Гулжаҳон қайтиб келди.
Нақд ўлим ёқасидан.

Элназарни саройдан
Етмиш тошлик нарига
Бадарға қилмишдир шоҳ,
Бир бек ихтиёрига.

Офтоб ойдан айрилмиш,
Қундуз сойдан айрилмиш.
Айрилмиш киприк қошдан,
Тоғ эса тамал тошдан.

Гулжаҳоннинг ранг-рўйи
Қола берди ситилиб.
Тили ҳам калимага
Келмас эди тутилиб.
Наҳот, тўлдим деганда
Қола берса тўкилиб?

Элназарсиз ўтган кун
Ўлимдан хатарлироқ.
Таъби тупроқ бирла тенг,
Дили — хун, кўнгли — қуроқ.

Тугбеги кетиб шоҳнинг
Шохи сингандай бўлди.
Бахти қайтиб, тожию
Тахти сингандай бўлди.

Соя-салтанатининг
Кўриниб қолди теги.
Битмас пешонасига
Элназардай тугбеги.

Ноилож, қўшин бошсиз,
Лашкар сарбонсиз қолди.
Тахт остига сув кетиб,
Сор, соябонсиз қолди.

Қоратошдай мамлакат
Боғсиз, баҳорсиз қолди.
Чўнг тоғлари бургутсиз,
Қоясиз, қорсиз қолди.
Семруғ қушлари ҳам
Улкан чинорсиз қолди.

ГУЛЖАҲОН

Ойнусаханинг қирқ қизи —
Қирқ канизи бор эди.
Ҳар бири тонг юлдузи,
Чалинмаган тор эди.
Юзлари олма қизлар,
Беллари толма қизлар,
Тиниқлик, танҳоликда,
Баркамол, барноликда
Бири сулув биридан,
Гулжаҳон қиз баридан.
Гулжаҳон оққина қиз,
Хипча бел, чоққина қиз,
Кам гап, кам сўзгина қиз,
Зап қора кўзгина қиз,
Гап, сўзи нақлли қиз,
Тили ширин, болли қиз,
Такалуф, тадбирли қиз,
Суханвор, сабрли қиз.
Шоҳнинг салтанатидан,
Хатарли ҳаётидан,
Сарой дабдабасидан,
Базмидан, бодасидан,
Гулҳовуз бўйларидан
Ваҳима, ҳайбатидан,
Жон жонидан безган қиз,
Буни бошдан сезган қиз,
Шоҳнинг эрта кунидан
Умидини узган қиз.
Кун кетидан кунини
Амаллаб ўтказган қиз.
Ўйини поёнига
Ахири етказган қиз...
Гулжаҳон бекасининг
Энг яқин канизаги.
Ақлу хушда, ҳар ишда
Саройнинг кўрк, безаги.

Ойнухани Ойнухса
Қилиб юрган шу қиздир.
Бу қиз бир кун бўлмаса
Ойнухса ёлмағиздир:

На гап уқдириб бўлар,
Нап бир сўзга кирдириб,
На кўзига сурмай
Сулаймондан сурдириб,
Овутолмас ўзгаси
На ўйнаб, на кулдириб.

Гулжаҳон бекасига,
Сарой маликасига
Ачиган бўлиб жони,
Ушалгандай армони,
Яқин тутиб ўзини
Ўйлаб айтар сўзини,
Айни нонушта чоғи
Ял-ял ёниб ёноғи,

Ёлғиз кириб борадир,
Уйқудан уйғотадир.
Сўнг сўз бошлайди аста:
— Кўп бўлманг дили хаста,
Бахт қуши бошингизга
Қўниш олдида, бекам.
Ўчган ўтингиз қайта
Ёниш олдида, бекам.
Бу тонг бир туш кўрибман
Тушимда қуш кўрибман.
Бир маҳал осмон бўйлаб
Учиб кўқда сайр айлаб,
Бошингизга қўнмишдир,
Қўниб, шундай демишдир:
— Ўзга эл шаҳзодаси
Бўлмишдир ошиқ сенга.
Дабдаба, ваҳимаси
Роса ярашиқ сенга.

Ишқингда кўпдан бери
Куйиб-ёниб юрибди.
Қоврилиб юрак-бағри
Ҳам ўртаниб юрибди.

Тез кунда йўлга тушар
Ҳозирлигинг кўриб тур.
Тақдирларинг қўшилур
Сочларингни ўриб тур.

Олатоғ деган тоғда
Олтин шохли олқор бор.
Тоғ ортида, бир боғда
Одам билмас бир ғор бор.
Ғор ичинда бир тилло
Бешик қалқиб турадир.
Тилло бешик тагида
Шарбат оқиб турадир.

Олтин шохли олқорни
Тутиб келмаса отанг,
Бориб кўрмаса ғорни
Аҳволларинг бўлар танг.

Бешик сенга аталмиш —
Қандай бир бахтли қизсан.
Тилларда кўп мақталмиш
Тоғу ҳам тахтли қизсан.

Сўнг машриқ томон қараб
Парвоз айлади кўкка.
Келдим суюнчи сўраб
Етгайсиз деб тилакка.

Ойнусха қиз анграйиб,
Бурунлари танграйиб,
Оғзи қулоққа етиб,
Ўзлик ўзин унутиб,
Гулжаҳонга тиз чўкиб,
Бир чўккандан юз чўкиб,
Тавозе, таъзим қилар
Шаънига базм қилар.
Тайёр тургандайин эр,
Қирқ қизни чақириб дер:
— Қирқ кун озодлик бердим,
Бир эмас барингизга.
Имтиёз — шодлик бердим,
Санам, сардорингизга.

Бугун отамга бориб
Хушxabарни айтгайман.
Ғам-андухдан қутқариб
Шодмон бўлиб қайтгайман.

Хушxabарни эшитиб
Шоҳ сифмас терисига,
Гўё ниятга етиб
Дейди Ойнухасига:
— Бу ОЛАТОҒ дегани
Олти ойлик йўл, қизим.
Биз тайёр отлангани
Яхши қолгин, ёлғизим.
Насиб қилса, тулкимас
Бўри бўлиб қайтармиз.
Карвонинг соясимас,
Зўри бўлиб қайтармиз.

ҚОРА ЙЎЛ

Саройни қилиб огоҳ,
Кенгаш чақирмишдир шоҳ.
Тонг азонда баногоҳ,
Тилидан тушмай Оллоҳ,
Борлиқ амалдорлари,
Ҳам фармонбард орлари:
Ясовул, нозирлари,
Ўнг, сўнг қўл вазирлари,
Бўлар зум ўтмай ҳозир
Шоҳ амрига мунтазир.
Бари ҳайрон, бари лол,
Шоҳ сўзлайди бемалол:
— Бўлармиш Олатоғда
Кофдин ҳам нарироқда,
Олтин мўгузли олқор,
Билмадим, не сири бор?
Ундан нари бир боғда,
Сир-асрорли чорбоғда
Одам билмас гор бормиш,
Форга кирмоқ даркормиш.
Гор ичинда бир тилло,
Ё раб, астоғфируллоҳ,
Бешик қалқиб турармиш,

Насиб қилган кўрармиш.
Тилло бешик тагида,
Форнинг нақд этагида
Шарбат оқиб ётармиш,
Қалқиб, чалқиб ётармиш.
Ҳамма бугундан бошлаб,
Бу ниятни олқишлаб,
Сафар тадорикини
Кўриб, улов, юкини
Тамом шай қилиб қўйсин.
Гап шундай — билиб қўйсин.
Шоҳ отланмиш сафарга,
Сафар эмас — хатарга.
Юк ортиб қирқ туяга,
Қирқ хачир, қирқ бияга,
Қирқ суворий, қирқ сарбон,
Олдинда соҳибқирон
Кетиб борар қут¹ томон
Йўл азоби — беомон.
Йўл-йўлакай ов қилиб,
Бир суруниб, қоқилиб,
Чўлларни чўллаб кезар,
Ночор лорсилаб кезар.
Гар дучор келса уммон
Ўтишлари даргумон.
Дуч келса қорли тоғлар,
Оху, олқорли тоғлар
Бир оқшом қўниб ўтар,
Суюб, суюниб ўтар.
Йўл азобини тортиб,
Бирда борар бетартиб.
Ўз олдиға ҳар қайси,
Сар қайси, сарбон қайси?
Билиб бўлмас бир киши,
Ортиб борар ташвиши...
Шоҳнинг кушойиши йўқ,
Одам билан иши йўқ.
Йўл таноби тортилмас,
Бу қуср — карвонга мос.
Шоҳнинг руҳи оғирдай,
Зоҳиран тошбағирдай.

---

¹ Шимол.

Йўл босилар тинимсиз,
Бир қўнимли, қўнимсиз,
Ўтган сари ҳафта, ой
Толиқмишдир, ҳойнаҳой.
Арғумоқлар озмишдир,
Тўзгани сезилмишдир.
Бу — энди мушкул ишдир.
Ҳозир — куз, олди қишдир.

ЙИЛҚИЧИ

Чиқмиш карвон олдидан,
Иш келиб сал ўнгидан,
Бир тўп йилқи, йилқичи —
Ёз, куз шунда юргувчи.
Уловсиз йўловчининг
Ишини ўнглаувчи.
Шу яйловда қиш эмас,
Ёз бўйи тунаувчи.
Ҳар қандай от зотини
Бир кўриб синаувчи.
Ёмонмас, яхши гапга
Тез кўниб, унаувчи.
Йилқичи ҳайрон ҳам лол,
Бу қандай гап, қандай ҳол:
Тушлиқдан¹ келар туман,
Бир қўшин булутсимон.
Ёв бўлиб ёв эмасдир,
Дов бўлиб дов эмасдир.
Тумандай босиб келар,
Шамолдай эсиб келар,
Олдинда бири қошин,
Қовоғин осиб келар.
Келиб бунда қўндилар.
Қўниб, сал ўнгладилар.
Ўзларин ўнглаб олгач,
Чўпонга сўйландилар:
— Биз келамиз узоқдан,
Беҳад йироқ-йироқдан.
Бизга бериб турсангиз
Ёби эмас, буроқдан².

---

¹ Жануб.

² Тулпор.

Шоҳимиз оти толиб,
Ҳам ороми йўқолиб,
Кетиб борамиз аранг,
Аҳволимиз ғоят танг.
Қайтишда шоҳ отини,
Учганда қанотини
Қайта олиб, буроқни
Яқин қилиб йироқни
Бергаймиз ўзингизга,
Инонинг сўзимизга.

Йилқичи ҳам мард эди,
Валломат, жўмард эди.
Меҳмондан жон аямас,
Сийнаси бегард эди.

Бу қўшинни қўндириб
Гап деганни дўндириб
Меҳмон қилди бир кеча,
Эт, қази истаганча.
Сўнг таъзим қилиб шоҳга,
Шоҳ эмас, бир суллоҳга
Деди:

— Олингиз танлаб
У ердаги отлардан,
Анови кишнаб турган
Асил хоназотлардан.

Шоҳ деди:
— Балли, сенга!
Танти йигит экансан.
Раҳмат ота-онангта.
Насли бургут экансан.
Насиб қилса қайтишда
Яна қўниб ўтармиз.
Ўшанда бу кунларни
Тамоми унугармиз.

Шоҳ отини алмашиб
Шод бўлиб кетди бундан,
Кўнгли ўсиб, ёришиб —
Фарқ қила борди тундан.
Остидаги буроқи
Йўл танобин тортадир.

Бу буроқи дарвоқе
Бир елиб, бир йўртадир.
Лек шоҳнинг ният-ўйи
Бузила бошлар бир оз.
Бўзариб ранги-рўйи
Қила бошлар эътироз:
— Нечун бу йилқичида
Бўлган буроқ менда йўқ?
Қўл синса — енг ичинда,
Кўнглим бўлар шунда тўқ.

Қайтишда бир буроқмас,
Бешин олиб қайтарман,
Магар бўлмаса бермас
Шўрини қайнатарман.
Кетиб борар шу йўсин.
Карвон аҳли ирғалиб.
Кимса демас:
— Йўл бўлсин?
Тайғоқ келса сирғалиб,
Ўр келса ўрмаланиб,
Қир келса қияланиб.
Жарлик келса айланиб,
Зов келса авайланиб.
Шу таҳдидда йўл юрмиш,
Йўл юрса ҳам мўл юрмиш.
Шоҳ борар эди беун,
Юрак-бағри бўлиб хун.
Кун кетидан кун ўтар,
Баъзи кун дуркун ўтар.
Борар манзил қайдадир?
Ўн минг тошлик¹ жойдадир.
Карвон толиқиб борар,
Қай бирлар қалқиб борар.
Гиёҳсиз таптақирга
На сайҳонга, на қирга
Етганида йироқда —
Бир тошдан нарироқда,
Бир боғ кўзга чалинди,
Шу мўлжалга олинди.
Бостириб бориб боққа
Тўхтаб қолдилар таққа.

---

¹ Бир тош — 8 километр.

БОҒБОН

Боғ-боғмисан боғ эрди,
Таърифи андоғ эрди:
Олмалар пишиб ётир,
Тагига тушиб ётир.
Боғ атрофи терак, тол
Вақтинг бўлса шунда қол.
Анжирлар ҳил-ҳил пишган,
Нок, беҳилар етишган.
Анорнинг ҳар донаси,
Қадоқ келар чамаси.
Ана, ҳусайни, чарос!
Таърифи лоф эмас, рост.
Шоҳ шунда қўнар бўлди,
Бир оқшом тунар бўлди.
Боғни эмас, боғбоннинг
Ҳимматин синар бўлди.

Дастурхон ёзмиш боғбон,
Ўрта тўкин, фаровон.
Чалпак, чапати, банан,
Сен е, мен е — ширмой нон.
Тилло кўзаси билан,
Кўза бўзаси билан
Қўйилмишдир ўртага
Ол пиёласи билан.

Бир анордан чиқмишдир
Бир коса шарбат — суви.
Шоҳни ҳайратга солди
Ташналикни босуви.
Зап базми жамшид бўлди,
Базм баравж, бут бўлди.
Сал сархуш бўлган шоҳнинг
Кўнгли ҳижил, хит бўлди:
— Не учун бу боғбонда
Бор анорлар менда йўқ?
Қолмай бўлмас армонда
Қоратош элинда йўқ?
Қайтишда бу боғбоннинг
Ўзин олиб қайтарман.
Кўнмаса, беимоннинг
Шўрини қуритарман.

Йўлга чиқмиш шу йўсин
Қош-қовоғин осиб шоҳ,
Ҳеч ким демас:
— Йўл бўлсин?
Қайда ўзи манзилгоҳ?

Карвон кетиб боради
Неча довон, тоғ ошиб.
Текис, нотекис йўлда
Бир шошмай, бирда шошиб.

Борар манзил кўп йироқ —
Олти тоғдан нарироқ,
Қўшин борар қўнимсиз,
Кеча-кундуз тинимсиз.
Чўлларда чўллаб борар,
Лабини ҳўллаб борар.
Қудуқ чиқса тамшаниб —
Бир ишонмай, ишониб,
Чиқса кўзлари ёниб,
Чиқмаса каловланиб,
Тоғ келса топингандай —
Чашмага талпингандай.
Ботқоқ келса ботинмай,
Тўқай келса тортинмай,
Сахро келса сор мисол,
Бирда дардисар мисол
Тунлаб кетиб боради,
Кунлаб кетиб боради.
Бир қорли тоғдан ошиб,
Бир дўнгликка ёндошиб
Карвон шошгандай бўлди
Ё адашгандай бўлди.
Йўлбошловчининг кўзи
Ё қамашгандай бўлди.
Карвон аҳли бир маҳал
Топгандай бўлиб тамал,
Эшитиб бир нолани,
«Нолаи вовайло»ни¹,
Келган йўлига қайтиб
Ҳайрон бўлиб, тутоқиб,
Бир бормас, борар бўлиб,

---

¹ Пушаймонлик билдирувчи нола.

Аҳди беқарор бўлиб,
Ўйланиб туриб қолди.
Ўй-хаёл суриб қолди.
Алҳол, куй чиққан томон
Юрдилар тулкисимон.
Беткай бўзда бир чўпон,
Касбига асир чўпон,

Чалмоқдайди «Чорнаво»¹
Ажаб ер, ажаб ҳаво!
Соз ноласи соз эди,
Ҳар дилга ҳамроз эди.
Шоҳнинг кўнгли бу создан
Хуш оҳанг, хуш овоздан
Сал ёришгандай бўлди.

Бахт илашгандай бўлди.
Тун нарига сурилиб
Тонг ёришгандай бўлди.
Алҳол, қарвон бу бўзга,
Жони кўринмай кўзга.
Бир бошдан қўна бошлар,
Толиққани ёнбошлар.
Дурбинин олиб қўлга,
Кўз тутиб келар йўлга,
Ёт юртга назар ташлар:
Ўзга тоғ, ўзга тошлар...
Бир баланд бўз дўнгликка,
Ҳилваттоҳ, терскайликка,
Кўтарилиб ялови
Тикилмиш шоҳ ўтови,
Сарбоз, қўриқчилари,
Навкар, айғоқчилари,
Йўлбошчи, сарварлари
Тикишиб чодир бари,
Бир оқшом қўнар бўлди,
Тонгда уйғонар бўлди.

---

¹ Бир куйи кулдирадиган, бир оҳанги ўйнатадиган, бир ноласи ухлатадиган, бир ноласи йиғлатадиган (афсонага кўра ҳазрати До-вуд замонидан қолган) кавказ халқларининг кўҳна чолғу асбоби.

ҚҰЙЧИБОН

Чўпон бир тўқли сўйиб,
Қайтадан ўчоқ ўйиб,
Қўноқларни шод қилди,
Даврани обод қилди.
Лек тушунмас бир-бирин
Сўзига, забонига.
Бермоқ бўлиб таъзирин
Шоҳ дер забондонига:¹

— Нима дейди бу чўпон
Бу кимларнинг қўйлари?
Қайси подшоҳга қарар
Бу дарёнинг бўйлари?
Кўнса олиб кетайлик,
Ажаб созанда экан.
Донгини таратайлик
Сўраб кўр, нима деркан?

Кўп уринди забондон
Лек, сўйлаша олмади.
Юрак-бағри бўлиб қон,
Тил топиша олмади.
Ахир, гапини чўпон
Созга солиб сўйлади.
Чертган тори бегумон,
Сўзни, сўзга улади:
— Азал бошдан қўйчиман,
Тўйларда тўйловчиман.
Кенг яйловда элимнинг
Бахтини куйловчиман.

Ўзга шоҳнинг тахтини
Олмасман тошларимга;
Ўзгаларнинг бахтини
Қалам тарошларимга.
Киндик қоним тўкилган
Тупроққа сифингайман.
Айрилар бўлсам ундан
Ўртангайман, ёнгайман.
Ўз қишлоғимни ҳафта

---

¹ Тил билувчи.

Кўрмасам софингайман.
Қайда бўлмай бағрига
Боладай талпингайман, —
Дея созини созлаб
Олдида черта кетди.
«Чорнаво»ни пардозлаб
Шоҳни эрита кетди¹.
Ҳали кун ботмай туриб
Терлари қотмай туриб
Ой чиқиб — ойдин бўлмай,
Тонг шамоли таралмай,
Меҳмонлар бирин-кетин,
Тугамай гулхан, ўтин,
Уйқуга кетар бўлди,
Шам мисол қотар бўлди.
Шу йўсин саҳар бўлиб,
Ошпоқ тонг отар бўлди.
Чўпон меҳмонларини
Энди уйғотар бўлди.
Карвон ҳордиқ, дам олиб,
Мириқиб ором олиб,
Йўлга отланар чоғи,
Шодон бўлиб димоғи
Сўрамишдир йўл-йўриқ:
— Қачон тугар бу кўриқ?
Қайдан келиб, қайларга
Қоф аталмиш жойларга
Боргаймиз қачон етиб,
Бу кунларни унутиб?
Қўйчибон тори билан,
Имо-ишора билан
Уриниб, қийналади,
Шундай деган бўлади:
— Бу кўриқ, бу ботқоқлик
Ҳали ҳолва демақдир,
Ҳали олда сурфоқлик²,
Нуқул ғалва демақдир.
Юз тошдан сал нарида,
Нарида, юқорида
Ҳазар³ деган денгиз бор,

---

¹ Чўпон ухлатадиган куйни чалмоқда эди.

² Мутгасил ёғингарчилик.

³ Каспий.

Об-ҳавоси беқарор.
Қофга ҳали қайдадир,
Олти тоғ наридадир.
Кўп узоқ манзилингиз,
Хавф-хатарга йўлиқмай,
Кўп ўйланиб толиқмай
Омон етиб борингиз.
Сал хавфли сафарингиз...

Чўпондан йироқлашгач,
Дарё кечиб, қир ошгач,
Шоҳнинг нияти-ўйи
Бузила бошлар бир оз.
Бўзариб ранги-рўйи
Қила бошлар эътироз:
— Не учун бу қўйчидай,
Қўйчи эмас, куйчидай,
Чўпон зоти менда йўқ?
Қоратош элинда йўқ?

Қайтишда бу чўпонни
Сўзсиз, олиб қайтарман.
Бормас бўлса магарда
Шўрини қайнатарман...

Шоҳ юргандан мўл юриб,
Қанча тоғ-тош, чўл юриб
Кетиб борар тинимсиз,
Бир йўлидан қолмасдан,
Бир толиб, бир толмасдан
Юра турсин, эндиги
Тура турсин, эндиги
Қоратошга гап гали.
Деманг, яна лоф гали.
Ҳангома кўпдир ҳали —
Интиқом, хавф-хатарли.

КЕНГАШ

Товлари қоя, қорли,
Қоплон, оҳу, олқорли.
Саҳролари сайғоқли,
Товушқон, қарқуноқли;
Самовоти турнали,
Кўллари роз, сўнали;
Яйлови тўрт куликли¹,
Қиялари какликли,
Кўча-кўйи чинорли,
Улуси номус-орли,
Йигитлари билакли,
Мудом эзгу тилакли,
Баҳори бойчечакли,
Ҳар уйи келинчакли,
Жилғалари чашмали,
Қизлари карашмали,
Қоратош эли йилдан
Йилга тўза бошлайди.
Отдан хачир, хачирдан
Эшак ўза бошлайди.
Одамлари чор-ночор
Кун ўтказа бошлайди.
Шоҳнинг зулми туфайли
Жондан беза бошлайди.
Бу ҳолни бора-бора
Барча сеза бошлайди...

Буни билган Гулжаҳон
Дили сиёҳ, бағри қон,
Қирқ каниз — қирқ қиз билан,
Қошлари қундуз билан,
Эр йигитдай шошмасдан,
Шошмасдан, адашмасдан
Қутилиш чун бу шоҳдан,
Борлиқ иши гуноҳдан,
Бир ерга жаъм бўлишиб,
Хўп кенгашиб, келишиб,
Режа туза бошлайди.
Шоҳнинг салтанатидан
Умид уза бошлайди:

---

¹ Қўй-эчки, қорамол, йилқи, туя.

— Токайгача саройда,
Бу ғўристон — бу жойда,
Яшаймиз тутқинликда,
Жигар-бағри хунликда,
Биз тугил халқнинг сабр
Косаси тўлиб бўлди.
Тинка-мадори қуриб,
Тамоми ўлиб бўлди.
Ойнусхага қолган кун,
Кун эмас — кўргуликдир.
Ўйлаб турсак эртамик
Буткул беюргиликдир...
Шоҳ қўлидан бирма-бир
Ўтказар баримизни.
Мол мисоли топтагай
Номусу оримизни.
Шоҳнинг қўлига тушсанг
Чиқазадир ётқингни.
Кейин бошинга ургин
Пушаймон, тутоқингни.
Бир туғилмоқ, бир ўлмоқ —
Бундан ўлган яхшидир.
Шоҳ қўйнида ётгандан
Хазон бўлган яхшидир.
Қирқимизга Ойнусха
Қирқ кун озодлик бермиш.
Ҳар куни йилга татир —
Қирқ йилик шодлик бермиш.
Шу қирқ куннинг ичида
Не қилсак қилиб қолдик.
Гар қадрига етмасак
Билинг — қирилиб қолдик...
Гулжаҳоннинг бу гапи
Қирқ қизга маъқул келиб,
Маъқул келиш ҳам гапми,
Тамоми қойил келиб
Дедилар:
— Не десангиз
Биз шунга унагаймиз.
Бахтимизни барчамиз
Сиз билан синагаймиз.
Шоҳ қўйнида қон қусиб,
Ётганимиздан кўра,
Бадбуруш дийдорига

Етганимиздан кўра,
Бир йигитнинг қўлида
Қул бўлганимиз афзал.
Қулмас, кўкка соврилиб
Кул бўлганимиз афзал.
Эр кўриб эрсиз қолиб,
Тул бўлганимиз афзал.
Йўл кўрсатинг, йўлимиз
Маили, хатарли бўлсин.
Қўлларимиз узатган
Ерга етарли бўлсин.

Қирқ канизак — қирқ қизнинг
Бири-биридан гўзал,
Бенуқсон, дуркун қизнинг,
Барининг армони бир,
Ўй-кўнгли яқин қизнинг,
Тўлишган ой юзлари,
Чўлпондай ёрқин қизнинг
Гапларидан Гулжаҳон
Қоникади, қонади.
Боши осмонга етиб
Беадад қувонади.

ШОДМОН КАЛ

Ол-ол бўлсин, ол бўлсин,
Сўзлар сўзинг бол бўлсин.
Гулжаҳоннинг йўлдоши
Бахт бўлсин, иқбол бўлсин,
Оқ юзига ярашган
Кулгичи ҳам хол бўлсин.
Юрган йўли бехатар,
Умри безавол бўлсин.
Рақиблари шармисор,
Беҳол, беиқбол бўлсин.
Тили курмовга келмай
Ўсал бўлсин, лол бўлсин.

Гулжаҳоннинг тадбири
Амалга ошар бўлди.
У қай йўлга бошласа,
Қирқ қиз эргашар бўлди.

Қилар ишни кейинга
Сурмасдан шошар бўлди.
Шоҳнинг Шодмон кал деган
Йилқичиси бор эди.
Қирқ ёшгача уйланмай
Умр ўтказар эди.
Ёлғиз ётиб — туришдан
Озорда, безор эди.
Зерикканда ов қилиб
Кўнглини ёзар эди.
Якка бошидан бўлак
На моли, на ҳоли бор.
На-да рўзгор ташвиши,
На шарпа, шамоли бор.
Уйланмоққа шўрликнинг
Чоғи йўқ, чамаси йўқ,
Суйканиб, суягудек
Аймоғи, оғаси йўқ,
Дунёга қандай келса,
Шундай ўтиб боради.
Ўкинмоқлик кундан-кун
Томир отиб боради...
Қомати ҳам дол бўлиб,
Ёши кетиб боради.
Боши ёстиққа тегса,
Дард ёрар дардкаши йўқ,
Жонига аро кирар
Бирор эмикдоши йўқ,
Бирон кимсага қолар
Меров, меросхўри йўқ,
Қаро кунда қайғудош,
Ғамкаши, ғамхўри йўқ,
Сайхон — унинг Ватани,
Йилқилар — ҳамнафаси.
Бир боши икки бўлмай,
Ҳеч оқармас косаси.
Қиз бўлмаса ҳам майли
Уйланарди есирга.
Лекин есир унаса,
Туширгай қай «қаср»га?
Тирикчилик қилгудай
Бошпана — кулбаси йўқ,
Кулбада яшамоқнинг
Йўли йўқ, чораси йўқ.

Шодмон калнинг аҳволин,
Ҳолин билар Гулжаҳон.
Қирқ қиз билан сайр этиб
Бунда келар Гулжаҳон.

Қизлар келиб сайҳонга
Олов тушгандай бўлди.
Шодмон калнинг жонига
Ўт тутошгандай бўлди.

Ўру қирни бойчечак,
Гул қоплагандай бўлди.
Йилқичи ўз созини
Садафлагандай бўлди.
Ҳар бирининг қилиғи
Жон олиб жон берадир.
Кекса бўйдоқ кўз тикиб
Энтикиб, тебранадир.

Ҳар бирининг бўй-басти
Сарвимиدير, раънодир?
Шўринг қурғур йилқичи
Ўзича сўзланадир:

— Кўрмоқ бору емоқ йўқ
Ҳури филмонлар булар.
Ўз тенгига тушгудай
Бўлса комрондир булар.
Йигит жонига битган
Ўқдир, камондир булар.
Бу оламнинг ҳоқони —
Жондир, жаҳондир булар.
На боғбонли, на боғли
Бесулаймондир булар.
Кўз қамашар бастига
Офати жондир булар.
Дийдорига етмоқ йўқ
Ермас, осмондир булар.
Менга ўхшаганларга
Орзу-армондир булар.
Шоҳ қўлида ҳозирча
Ранги сомондир булар.
Йилқичини Гулжаҳон
Гапга тутган бўлади.

Сирин айтиб, сирлашиб,
Синаётган бўлади:
— Биз палаҳмон тошимиз,
Тошдан қаттиқ бошимиз.
Дарё қурир, қуримас
Бизларнинг кўзёшимиз.
Оға десам оғамсиз,
Тоға десам тоғамсиз.
Бўлармикин бизнинг ҳам
Кунларимиз аламсиз?
Бу кунимиз кунмидир?
Ё тонги йўқ тунмидир?
Бизлар шоҳга тўланган
Товонмидир, хунмидир?
Бир туғилмоқ, бир ўлмоқ,
Ё тупроққа қорилмоқ.
Тириклайин ўлиш ё
Номус-ордин айрилмоқ!
Ноилож, ночор тоқмиз,
Ҳозирча сутдан оқмиз.
Қирқ кун ичида бизлар
Бахтимизни синаймиз.
Саройда эмас энди
Тоғ-тошларда тунаймиз.
Шартимизга кўнганнинг
Айтганига унаймиз!
Қирқимизга қирқ ёби
Эмас йўрға бергайсиз.
Омад бизга ёр бўлса
Роҳатини кўргайсиз.
Ойнусхага куёв бўп
Даврингизни сургайсиз.

Гулжаҳоннинг бу гапи
Йилқичига ёқадир.
Қўрғошин мисол эриб
Симоб бўлиб оқадир.
Қандай яхши қартайган
Чоғида куёв бўлса.
Ойнусха олов бўлиб,
Шодмон кал қалов бўлса.
Аввал эмас охири
Шунчалик обод бўлса.
Гўрўғли Султон қўллаб,

Қирқ қиздан имдод бўлса.
Бир бош — бало бош, бу гап
Энди унга ёт бўлса.
Шу пайт қайлиқ қошига
Учгани қанот бўлса!
Ҳозирча бу гап элда
Сиру синоат бўлса.
Фақат куёв бўлмишда
Сабру қаноат бўлса...

Бор иши фармон билан,
Йўқ иши армон билан.
Гулжаҳон тил топишди
Йилқичи Шодмон билан.
Иккиси қиёматлик
Оға-сингил тутинмиш.
Сир сақлашни тобад
Бир-биридан ўгинмиш.

Шу кундан эътиборан
Бўлса ҳам қирғин-боран,
Тандаги жон ўртада,
Жону имон ўртада,
Тиф тақалса томоққа —
Гал келса сўйилмоққа
Қилиш йўқдир тайғоқлик,
Ё қўрқоқлик, айғоқлик.

ШАҲСУВОР

Синчиликда Шодмон кал
Тенг-тимсоли кам эди.
Нокаста беомон кал
Мардликда Ҳотам эди.

Тавсанни, арғумоқни,
Йўртоқ, оби, ётоқни
Биларди бир қарашдан,
Ёлларини тарашдан.

Тўланни тунда билар,
Ё бир минганда билар.
Йўрға, чўбир, харишни
Бир кўринганда билар.

Тимса, паланг, пирокни,
Ғўнан, дўнан, бурокни
Бир дамда танлай билар,
Танлаб, тизгинлай билар.

Танлаб қирқ арғумокни —
Яқин қилар йирокни.
Кўкка сапчир асовни
Сувдай оқар бедовни —
Қувса етар отларни,
Асл хоназотларни
Кун бўйи қурқда¹ тутиб,
Ғам, аламни унутиб
Совутади бирма-бир,
Кезиб сайҳон, ўру қир.
Ҳориб, толиб, тутоқиб,
Тунни тонга улайди,
Ишини тўғрилайди.
Беллик, эгарин шайлаб,
Устидан давр тайлаб,
Жуганлай бошлар шошмай,
Табгиридан адашмай.

Гулжаҳон бошлиқ қирққиз,
Қўрқоқликдан йироқ қиз,
Бари чоқ, жам бўлишиб,
Ҳамкор, ҳамдам бўлишиб,
Саллотдай саф чекишиб,
Хўп кенгашиб, келишиб,
Бирма-бир отланишар,
От мингани ярашар.
Йилқичи оқ йўл тилар:
— Бошга тушмайди нелар.
Юрганда йўлларингиз.
Ойдин бўлсин, оқ бўлсин.
Сизларни қувган ёвнинг
Мингани йўртоқ бўлсин.
Кўнгилларингиз доим
Эл-юртга пайванд бўлсин.
Изларингизга ғаним
Тушса йўли банд бўлсин.

---

¹ Асов отларни тутадиған сиртмоқ.

Сизларга яратган ёр,
Пирлар мададкор бўлсин.
Ҳизр йўлдош бўлиб, қирқ
Чилтон жиловдор бўлсин.
Қизлар ҳам йилқичидан,
Суюниб ич-ичидан,
Бари бирдай шод бўлиб,
Мажнунтолдай эгилиб
Хайрлашар:
— Кўргунча,
Қайта юз кўришгунча
Омон бўлинг, бор бўлинг,
Баланд учган сор бўлинг.
Ойнухани олиб, сўнг
Унга «дардисар» бўлинг...
Сизнинг ҳам эл ичинда
Буюк бўлсин бошингиз.
Қайда бўлмайлик мудом
Бизлар тилақдошингиз.
Бизлар кетиб борамиз
Хуш қолинг, оға, энди.
Билмаймиз кимга бўлар
Бу жон садақа энди...
Ҳали тонг отмай туриб,
Тўлин ой ботмай туриб,
Кеча тушган келинчак
Ёрин уйғотмай туриб,
Қирқ қиз — қирқ аргумоқли,
Буткул Барчин сиёқли,
Қўшин мисол қўзғалар,
Тушлик томон йўл олар.
Ҳадемай кетда қолар
Қанча дала, даралар.
Асовлар терга тушиб
Бир йўртиб, бир йўрғалар.
Бир сувланиб, тин олиб,
Бир булутдай қўзғалар.
Шарпа сезгидай бўлса
Бир-бирини қўрғалар.

Неча ўрлик қир ошиб,
Бирда кўкка туташиб,
Қизларнинг бу юриши
Эриш эмас, ярашиб,

Қия-қия ерлардан
Қийиб ўтиб боради.
Неча ўн тош ерга бир
Кунда етиб боради.
Сахро келса солланиб,
Бўзликда ҳаволаниб,
Қўниб ўтган жойларда
Сипоҳлардай силаниб,
Фанимат билиб дамни,
Ҳар нафас, ҳар қадамни,
Тинимсиз илгарилаб
Ҳай-ҳайлашиб, зувиллаб
Дуч келиб бир булоққа
Тўхтар бўлдилар таққа.
Булоқ бўйи дам олса
Олгулик бир жой эди.
Бир ёғи тоққа туташ,
Бир томони сой эди.
Отларни ўтга қўйиб
Ҳордиқ олар қирқ сулув
Кеч кириб, тун ҳам тушиб
Шунда қолар қирқ сулув.
Тонг отиб, кун чиқмасдан
Сафарга чоғланади.
Йўлга чиқиш олдидан
Гулжаҳон ўйланади:
— Қайдан келиб, қайларга
Билмам, кетиб борамиз.
Иш ўнгидан келмаса,
Қандай юзи қорамиз!
Барчамиз ҳали юзи
Очилмаган қиз бўлсак.
Бунинг устига, яна
Бирдай қуролсиз бўлсак.
Барчасини бу йўлга
Бошлаган бир мен бўлсам.
Иш ўнгидан келмасдан
Тупроқ билан тенг бўлсам...
Магар, қолсам не бўлар
Барининг уволига.
Доғ туширсам — кўргулик
Бахтига, иқболига.
Фурсатни қўлдан бермай
Қайта сўзлашиб олай.

Мақсад, ниятларимни
Айта кенгашиб олай.
Дея, Гулжаҳон барин
Тўплаб олиб ёнига
Сўзлар гулдай қизларнинг
Тўзим тилаб жонига:
— Йўлга чиқдик, қайтиш йўқ,
Ўзгага сир айтиш йўқ,
Қаршимиздан ким чиқса,
Қул чиқса, ҳоким чиқса:
Тўғрими ё ўғрими —
Оғзи қон бир бўрими,
Сир бермай, сир олиши
Шер мисол чоғланиши!

ҚИРҚ ДАРВЕШ

Мактаб кўрган боладай,
Очилмаган лоладай,
От чопиб, от суришдан,
Тўғри келса урушдан,
Оёқ остида ётган
Кимсани қутқаришдан
Бир оз хабардор қизлар.
Бўлимли, бўйдор қизлар
Гулжаҳоннинг сўзини
Сўз эмас, дил розини
Қўллаб, қувватлашади,
Диллари туташади.
«Сўзингиз-сўз, опа» деб
Бари қўл олишади.
Шу йўсинда қир ошиб,
Саф тортгани ярашиб,
Бир дара, бир сой бўйлаб,
Айиқ чиқса «ҳой-ҳой»лаб
Кетиб бормоқда эди.
Жарликлардан бирма-бир
Ўтиб бормоқда эди.

Қирқ дарвеш-қирқ художўй,
Уй-жойидан жудожўй
«Ё дўст, ёраб, ё олло,
Ҳақ дўст, пирим, иллолло»...

Деб келарди қаршидан,
Гўё Арши аълодан.
Кўриб қирқин қизларни,
Таърифи тенгсизларни
Қалтираб соқоллари,
Бўлиниб хаёллари,
Унутиб саломни ҳам
«Йўл бўлсин, болам?»ни ҳам
Ҳангу манг бўлиб қолмиш,
Ҳоли танг бўлиб қолмиш.
Бироз тутиб ўзларин,
Жавдиратиб кўзларин,
Сукланиб қараб, қақшаб
Фирт художўйга ўхшаб,
Бири гапни бошлайди,
Қизларга сўз ташлайди:
— Йўл бўлсин, ойм қизлар?
Мушфиқ, мулойим қизлар?
Сизларни кам қилмасин,
Сира худойим, қизлар.
Бу гўшада бахт излаб
Юрганга ўхшайсизлар?
Биздан дуо олсангиз,
Кам бўлмай яшайсизлар...

Қизлар қиқирлаб кулиб,
Бир кулиб, бир бурилиб
Гапга сал чечанроғи,
Ойгилос, тўғрироғи,
Эр излаб чиққан бўлиб,
Излаб чиққан эрига
Гўё йўлиққан бўлиб,
Гапига гап қайтармай,
Шўрликларни мойтармай,
Мойил бўлгандай бўлиб
Қирқ қиз бу қирқ дарвешга
Қойил бўлгандай бўлиб,
Излагани олдидан
Гўё чиққандай бўлиб,
Бири эмас, барига
Бари ёққандай бўлиб,
Сўзлайди қойим-қойим
Бўлиб хушхулқ, мулойим:
— Ўз бахтини эл кезиб

Излаб юрган қизлармиз.
Эр деб элидан безиб,
Бўзлаб юрган қизлармиз.
Тулки эмас, бўрига
Йўликдик, шундан шодмиз.
Шаргимизга ким кўнса,
Шунга бахти кушодмиз.
Шаргимиз шу: эътиқод,
Имондан кечгайсизлар.
Шундагина бахт, омад
Эшигин очгайсизлар.
Даврон суриб, муҳаббат
Шаробин ичгайсизлар.

Ойгилоснинг оғзидан
Бу гап чиқар-чиқмасдан
Қай бир дарвеш шод бўлиб,
Бирлари қоникмасдан
Сўнгра бари бирлашиб
Келишиб, кенгашдилар.
Қизлар қошига келиб
Эгилиб, энгашдилар.
Деги:
— Бизлар эътиқод,
Имондан кечар бўлдик.
Сизлар билан муҳаббат
Шаробин ичар бўлдик.

Дарвешларнинг аҳволин
Кўриб турган Ойгилос,
Қўрқувдан юраги сал
Уриб турган Ойгилос
Сўзлади ёниб-ёниб,
Дарвешларнинг устига
От солишга шайланиб:
— Эътиқоди, имони
Йўқ кишидан тош афзал.
Тош надир, тупроқ надир,
Тўрт мучасиз бош афзал.
Эътиқодсиз, имонсиз
Одам одам эмасдир.
Бундай кимсани киши
Ҳеч вақт одам демасдир.
Қани, йўлдан қолмангиз,

Синаб бўлдик сизларни,
Қонга бўяса арзир
Сизлардай тенгсизларни.

Бу гапларни эшитиб
Дарвешлар тамом бўлди.
Тамом бўлмай не қилсин,
Ишлари ҳаром бўлди...

ҚИРҚ ҚАЛАНДАР

От қўйиб кетди қизлар
Тоғ, дарани чангитиб,
Лол бўлиб қолган шўрлик
Қирқ дарвешни гангитиб.
Шу йўсин йўл танобин
Тотиб борар тинимсиз,
Гоҳ толиқиб, толиқмай,
Бир қўниб, бир қўнимсиз.
Тун тушса тунаб шунда,
Ўзлигин синаб шунда.
Шу тақлид кетмоқдайди
Бир сойдан ўтмоқдайди.
Сардор¹ минган қамбарбўз,
Юлдуз кўзлар ёлдор бўз,
Бошин қилиб сарсарак
Берди фанимдан дарак.

Бир қиядан қирқ чоғли
Қирқ отли, бели боғли
Қаландар тушиб келар,
Яқин-ёндoshiб келар.
Барининг бошларида
Қаландарлик қулоҳи,
Гўё булар Оллоҳнинг
Кўк эмас, ердаги бир
Бандаи бегуноҳи.
Барчасининг қўлида
Қаландарлик кашкули.
Кашкулига кўнгилдан
Садақа ташлаганнинг
Осон бўлар мушкули...

---

¹ Гулжаҳон.

Қирқ қиз отлар жilовин
Тортиб сал сергакланар.
Соқ бўлган — соқланар деб
Сочлари турмакланар.
Қирқ қаландарнинг тури,
Турқи бежодай эди.
Зимдан назар солганга
Худди дажжолдай эди.
Лекин ҳар бири ўзин
Солиб келар гўлликка.
Лек даҳли йўқдай эди
Бирон бир эзгуликка.
Булар беткай бўлгунча
Қизлар келишиб олар,
Ким нима иш қилади —
Шуни билишиб олар¹.
Магар айвоқчи бўлса
Сўз гали Энақизга,
Симиёдан² хабардор.
Сергак, мардона қизга,
Ўғри, босқинчи бўлса
Қайтмасмиз изимизга!
Қирқ қаландар қирқ қизга
Салом бергандай бўлиб,
Салом эмас, гўёки
Инъом бергандай бўлиб,
Бедаво, бечорадай
Тутган бўлиб ўзларин,
Йўлдан адашган мисол
Шундай бошлар сўзларин:
— Узоқлардан келамиз
Йўл чивиндек сарғайиб.
Манзилимизга етиш,
Етмаслик илми ройиб.

---

¹ Қирқ канизакнинг ҳар бири қирқ хунарни: саз чалиш, рақса тушиш, эркаклар билан қандай гаплашиб, қандай мулоқотда бўлиш, от устида барча аскарий машқларни бажариш, жанг қуролларидан қандай фойдаланиш, тиранбозлик, нард, соҳирлик сингари барча хунар ҳамда илмларни билганлари ҳолда, ҳар бири ўз бекаларига — шоҳ қизига биттадан хунар ўргатиб боради. Шунда шоҳ қизи ҳам қирқ хунарни ўрганиб, ўзлаштириб олган бўлади.

² Дуохонлик, кўзбойлоғчилик илми.

Эл кезиб, элат кезиб
Юрган қаландарлармиз.
Амаллаб кун ўтказиб
Юрган дарбадарлармиз.

Қандай эл, қандай юрт бу
Шоҳи ким, султони ким?
Халқининг касби-кори,

Соҳибқирони ким?
Кун ўтказмоқ кундан-кун
Қийин бўлиб борадир,
Ўзимиз, майли, отлар
Мойтаралиб борадир.

Энақиз билди булар —
Ўзга шоҳ жосуслари.
Айғоқлигин билдириб
Турар турқи-туслари.
Бўлмас элга букри ул¹
Пайдо бўлгани мисол,
Бир нопокка бир нопок
Шайдо бўлгани мисол,

Ўзи топталган элни
Булар ҳам топтамоқчи.
Жаъфар шоҳнинг сирини
Билиб хўп бошламоқчи.

Бу қирқ қаландар элга
Қирқ бало бўлиб борар.
Бири банди, бири ёв —
Ҳар бало бўлиб борар.

Буларни ўз изига
Даъф қила билмоқ керак.
Тиф уриб илдизига
Тезда қутилмоқ керак.

Бу гапларни ўтказиб
Энақиз ўз дилидан,
Қирқ қаландарга дейди,
Асал томиб тилидан:

---

¹ Ўғил.

— Сизлар элма-эл юрган
Табаррук кишиларсиз.
Юрт бойўғлихонага
Ўхшаб қолар сизларсиз.

Қадамларингиз етган
Ерга, сўзсиз файз кирар.
Қарғишингизни олган
Юртга бевақт куз кирар.

Хизматингизни қилган
Киши кам бўлмагай ҳеч.
Дилингизни оғритган
Муҳтарам бўлмагай ҳеч.

Бораётган элингиз
Шу кунларда хатарли.
Вабо тарқалиб тирик
Жон қолмади айтарли.

Бош олиб чиқдик бизлар
Тўғри келган томонга.
Йўлиқмасак бўлди деб
Яхши қолиб, ёмонга.

Асло бора кўрмангиз
Бало дориган элга.
Куни битмай тупроққа
Қони қорилган элга.
Бу эл бўлмаса, бошқа
Элар сизга мунтазир.
Қалаңдар қавми қайда
Бўлса ҳам кун ўтказар.

Сизлар — эр киши, бизлар —
Мунглиғ, муштипарлармиз.
Мусофирлик кўрмаган,
Чертилмаган торлармиз.
Қайга бориб, қайларга
Қўнишимиз аниқмас.
Шу сабабдан, оғалар,
Таъбимиз ҳам тиниқмас,

Энди бирон маслаҳат
Берингизлар бизларга.
Юрар йўлин сизлардан
Сўраб турган қизларга.

Бу гап қирқ қаландарга
Ёқиб тушадир мойдай.
Кўзларига ҳар бири
Кўриниб тўлин ойдаи.

Бир дам не дейишларин
Билмай қолар довдираб,
Сўз-ла надир сўнг бири
Бир мандираб, сандираб:

— Бизлар ҳам қўлидан бир
Иш келмас бандалармиз.
Шу сабаб эл-юрт кезиб
Юрган қаландарлармиз.

Уй нима, рўзғор нима,
Билмай ўтиб борамиз.
Тенгимиз билан ўйнаб,
Кулмай ўтиб борамиз.

Эллар кезиб кўрмадик
Сизлардайин қизларни.
Маъқул кўрсаларингиз
Тарикчалик бизларни...

Булардан шу гапларни
Кутиб турган Энақиз
Бор дардини ичига
Ютиб турган Энақиз,

Ишга солади энди
Афсунгарлик ҳунарин,
Отларига тескари
Миндира бошлар барин.

Бир-бирига тинтириб
Олдилар ашёларин —
Заҳарланган дудама,
Таряқ, чакидаларин.

Ҳар хил тутотқи, ҳар хил
Қурол, дориворларин.
Сўнг арғумоқлар бошин
Ўз элига бурдириб,

Бирини-бирига ёв —
Бир-бирига урдириб.
Қай йўлдан келган бўлса,
Шу йўлга ҳайдаб солар!
Бундан қирқ қиз қувониб
Йўлларини чоп солар...

ҚИРҚ ШАҲСУВОР

Гулжаҳон бошлиқ қирқ қиз —
Бири ой, бири юлдуз,
Кеча ҳам демай кундуз,
Кетиб борар изма-из.

Қирқ армуғоқнинг ўни
Тўриқ, ўни жийрондир.
Ўн саман, ўн қашқани,
Ким минса беармондир.
Бири афзал биридан,
Эгари эгаридан.
Даврлари барқутдай,
Елпўшлари ёқутдай.
Қайишдан қанжифаси,
Кулранг жездан тақаси.
Сувлиқлари кумушдан,
Мухтасар айил, пуштон.
Қизлар отин ўйнатиб,
Бирларда йўрғалатиб,
Шу юргандан юради,
Жарлик келса ирғитиб,
Бирда сайғоқ, чил овлаб,
Ҳоз, ҳайдаркокил овлаб,
Кабоб қилиб гулханда.
Мизғишиб онда-сонда
Тонгни улаб тунларга,

Тунни узун кунларга
Ойлаб кетиб боради.
Йўлбошловчи йўлларни
Сайлаб кетиб боради.
Чўпонларнинг тўйида
Тўйлаб кетиб боради.
Гулжаҳон қиз неларни
Ўйлаб кетиб боради...

Қирқ азамат қиядан
Тушиб келиб сойликка,
Лочин мисоли бир-бир
Қўндилар сояликка.
Соқчилари соқ туриб,
Хиёл йироқроқ туриб,
Эшитиб борлик гапни,
Кузатарди атрофни.,
Бир маҳал қия-қирдан
Нуқул тошлик-чақирдан,
Қирқ отлиқ кела берди,
Шу томон ела берди.
Бари зумда чоқ бўлиб,
Қирғин-қирқ пичоқ бўлиб,
Жамулжам бўлиб бари,
Қонга тўлиб кўзлари,
Тўпланишди қуюндай,
Лошга қўнган қузғундай,
Қараса, қирқ сувори —
Қизларнинг шаҳсувори
Гўё қирдан қирқ қизмас,
Қирқ ой тушиб келадир.
Ҳар бири Чўлпон билан
Тус таллашиб келадир.
Гўё қирдан қирқ қизмас,
Қирқ юдуз кўчиб келар.
Сергакликда туйғундай,
Оҳудай чўчиб келар.
Гўё қирдан қирқ қизмас,
Қирқ қундуз сузиб келар.
Дарёларнинг, сойларнинг
Тинчлигин бузиб келар.

Гўё қирдан қирқ қизмас,
Қирқ суқсур молтиб келар.
Сайёдларни тамоми
Маҳлиё этиб келар...
Эр йигитлар қайтадан,
Туша бошлар отидан.
Қирқ қизга пешвоз чиқиб,
Дўстдай бегараз чиқиб,
Кутиб ола бошлайди,
Қай бири сўз ташлайди:
— Қизларнинг қоши-қоши,
Жон олади қароши.
Бирингиз ой, бирингиз
Ер юзининг қуёши.
Шамми, ё шамдон, дейми,
Равза ё Ризвон дейми,
Жон чиқар вақти сизлар
Танга кирар жон, дейми?

Чаманзор, чаман дейми,
Жон дейми, жаҳон дейми,
Ҳар бирингизни ёқут,
Марварид, маржон, дейми?
Қорлидир тоғлар боши,
Тамалдир ҳар бир тоши.
Ҳар бир йигитнинг бўлсин
Ёнида тиллақоши¹.

Тоғларнинг тоши-тоши,
Бу гўша — Булоқбоши.
Қани энди йўл бўлсин,
Сизларга қизларбоши?

Йигитларнинг бошлиғи,
Қалби ўт, оташлиғи,
Ғашига тегар бўлсанг
Юрак-бағри тошлиғи:

---

¹ Ёри бўлсин демоқчи.

Элназар бир кўргандан
Танийди Гулжаҳонни.
Қайтиб бермиш табиат
Бу тандин чиққан жонни.

Танитмайди ўзини
Тўда ичига уриб,
Кўз-кўзларга тушмаслик
Учун юзини буриб.

Синалган бу санамни
Қайта синамоқ бўлар.
Синаб, барча шартига
Жондан унамоқ бўлар.

Гулжаҳон гулдай бўлиб,
Очиқ кўнгилдай бўлиб,
Шаҳсуворларга жавоб
Берар булбулдай бўлиб:

— Бизларни ойдан олиб,
Ойга солган йигитлар,
Отларин майдон эмас,
Лойга солган йигитлар.

Бизларни кўп мақтаманг
Таппа-тайёр тормасмиз.
Беҳуда мақтов, мадҳу
Саноларга зормасмиз.

Лочин турган ерда ҳеч
Зоғ бўлмас, зоғон бўлмас.
Йўлбарс юрган ўрда ҳеч
Ўйлайсиз, қирон бўлмас?

Касб-кори ўғри эрлар
Ҳеч соҳибқирон бўлмас.
Қароқчиларда, дерлар,
Инсофу имон бўлмас.

Эл олқишин олганнинг
Ранг-рўйи сомон бўлмас.
Эл қарғишин олганнинг
Ангорида қон бўлмас.

Кўзи оч-кўргансизда
Тавфиқ бўлмас, жон бўлмас.
Эътиқод, имонсизда
Шодон бир замон бўлмас.
Мардлар боши эгилар
Ва лекин туман бўлмас.
Эр йигити бор элнинг
Мол-мулки талон бўлмас.
Шерлари бисёр элнинг
Ранги заъфарон бўлмас.

Гулжаҳондан бу сўзни
Эшитган йўловчилар.
Бахтини, омадини
Йўлларда синовчилар,
Кўриниши хатарли
Лекин кўнгли очиклар,
Бўлусларни, бойларни
Аямай таловчилар,
Ҳадемай шоҳ гўрига
Гишт ё чим қаловчилар
Не дейишин билмасдан
Ўсал бўлиб, лол бўлиб,
Боши ерга етгудай
Афтода бир ҳол бўлиб,
Қизлар олдида энди
Туриши малол бўлиб,
Тан олиб айбларини
Тишлаб тил, лабларини,
Очиб ташлар қизларга
Бор сир, бор дардларини:

— Замон кимнинг замони
Жаъфар шоҳнинг замони.
Ноҳақлар туриб, ҳақлар
Бўлди тож-тахт қурбони.

Фуқаронинг топгани
Етмайди эртасига.
Вафолик қилмади ҳеч
Ўз моли эгасига.

Бу замонда ит боши
Бўлди олтин товоқда.
Тўғрисўзли одамнинг
Жойи зиндон, қамоқда.

Турли солиқ қуритди
Элнинг тинка-мадорин.
Бирон амлоқдор халқнинг
Эшитмас оҳу-зорин.

Бўлган бўлиб ётибди
Тўлган тўлиб ётибди.
Бой иши бор биландир,
Ўлган ўлиб ётибди.

Қирқимиз қирқ аймақнинг
Алпон йигитларимиз.
Бирлаштирди бизларни
Орзу-ниятларимиз.

Дехқончилик қилгани
Қатра сув-қон мисоли.
Чорвачилик қилгани
Яйлов-армон мисоли.

Шоҳдан қасос олишга
Отланганмиз баримиз,
Туғамаса унғача
Тинкамиз, мадоримиз.

Замон кимнинг замони —
Бек, ҳокимнинг замони.
Бева-бечораларнинг
Ушалмади армони.

Буларнинг бу гаплари
Қизларни ўйлатадир.
Гулжаҳонни қайтадан
Чин дилдан сўзлатадир:

— Тўқмоқди тўғри гапни
Айтмоқ марднинг ишидир.
Бизларни ҳам шу кўйга
Солган эл ташвишидир.

Бизлар ҳам қирқ қишлоқнинг
Бебахт бир қизларимиз.
Ўз ота-онасининг
Баҳори, ёзларимиз.

Оқибат ёз келмасдан
Бошланди кузларимиз.
Шоҳ қизи Ойнуханинг
Маҳрам, канизларимиз.

Биз ҳам бош олиб чиқдик
Тўғри келган томонга.
Олтин қафас ичинда
Бағримиз тўлиб қонга.

Сизларга бир маслаҳат
Солмоқ бўламиз энди.
Эр йигитлик сўзингиз
Олмоқ бўламиз энди.

Чашма, булоқ бирлашиб
Дарё бўлгани мисол,
Дарё суви чўлларга
Даво бўлгани мисол,

Тошқин сойлар тутшиб
Денгиз бўлгани янглиф,
Денгизнинг куч-қудрати,
Тенгсиз бўлгани янглиф,

Ҳар бирингиз қирқтадан
Йигит тўплар бўлсангиз,
Ҳар бирига биттадан
Тўриқ топар бўлсангиз!

Ҳар бири эга бўлса
Ўз қуроли, садоққа,
Ҳар бири даъф бўлолса
Ҳар қандай тўғаноққа.
Биз ҳам қараб турмасдан
Туриб хаёл сурмасдан,
Ҳар биримиз қирқтадан

Қизларни бошлаб келсак,
Эгнимизга йигитлик
Либосин ташлаб келсак.
Ҳар бири ўз қуроли,
Қиличи билан келса,
Минган арғумоқлари
Шамол, довулдай елса.
Сўнг баримиз бирлашиб
Қалъа томон қўзғолсак,
Биримизни бош қилиб,
Ўшанга қулоқ солсак.
Қарағай мисол қўрғон
Атрофин қуршаб олсак.
Сўнг ичган онтимизга
Содиқ бўлиб қололсак.
Шоҳ кўнглига аёвсиз
Фулғулалар сололсак.
Гар қаршилиқ кўрсатса,
Ҳеч шафқатсиз солишсак.
Гўрўғли султон мисол
Тиним билмай олишсак.
Ё шоҳга берар худо,
Ё бизга берар худо.
Ҳеч замонда кўрқоқлар
Бўла билмас кадхудо.¹
Қирқ кун муҳлат, қирқ кунда
Бир ерга тўпланиши,
Тоғларни талқон қилар
Қўшиндай шайланиши.

Қирқ йигитнинг саркори,
Эл дардкаши, юрт нори,
Кўп назари тушган эр,
Жон чиқар пайтида ҳам
Ор-номус талашган эр,

Энди танитиб ўзин
Хўп синаб сарвинозин
Тикилиб бўй, қаддига,
Сарвидай қоматига,

---

¹ Хукмрон.

Маҳдиё бўлиб буткул
Сахтига, сумбатига,
Сўйлар дарёдай тошиб,
Бироз довдираб, шошиб:
— Бу кунгача ҳеч кимдан
Ситам емаган эдик.
Учраган бирон зотни
Кимсан демаган эдик.
Учраса магар бало
Биз балогардон эдик.
Каззоблар чиқса қазо,
Шам чиқса — шамдон эдик.
Бу дам баҳодир мисол
Уялтирдингиз бизни.
Излай-излай бизлар ҳам
Тополмадик тонгимизни.
Тўғри гапга тан бермоқ,
Эр йигитнинг ишидир.
Ҳақ гапга тан бермаслик
Эрмас, итнинг ишидир.
Айб иш қилиб тоғма-тоғ
Қочиб юргандан кўра,
Нафс йўлида бу жоңдин
Кечиб юргандин кўра,
Бирда сув ўрнига қон
Ичиб юргандин кўра
Сиз айтгандай майдонда
Мард бўлиб ўлган маъқул.
Юз нопокни ўлдириб,
Ўлиб, кўмилган маъқул.

Қароқчи деб бизларни
Ерга урдингиз бироз.
Бу сўзингизга, жоним,
Билдиргайман эътироз.
Биз мол-дунё ишқида
Кезиб юрганимиз йўқ,
Бир нафс йўлида элдан
Безиб юрганимиз йўқ.

Дов юракли эрларни,
Баҳодир шунқорларни,
Аймоқма-аймоқ юриб,
Бирда тумтароқ юриб,
Йиғмоқдамиз бирма-бир.
Кун кечириб бесабр,
Жаъфар шоҳнинг бошига,
Қузғун солиб лошига,
Не кунларни солишни,
Солиб, савалашишни
Кўнгилга туғиб бошдан,
Қонли қасос олишдан.
Қайтмай ўлим-қазодан —
Бемаврид жанозадан,
Қўрғонни қилич билан
Бир зарб — тикилинч билан
Олиш учун чоғланиб,

Қўшин тўплаб, қўр тўплаб,
Тўпласак ҳам мўл тўплаб,
Юрмоқдамиз шу йўсин,
Олиб аркнинг чамасин.
Сизлар билан бу кунги
Учрашув қуллуқ бўлсин!
Кўриб, кўришганимиз
Бу — ният холислиги.
Айрилиқнинг бир умр
Сиз-биздан олислиги.

Гулжаҳон Элназарни
Таниб отдан тушади.
Ой ила офтоб йўли
Қайтадан тутошади.

Маъшуқа ошиғининг
Бағрига отилади.
Висол чоғининг ширин
Шароби тортилади.

Қирқ қиз шаънига ажаб
Базм ҳам бошланади.
Гулжаҳоннинг кўзлари
Қувончдан ёшланади.
Ошиқ-маъшуқ суҳбати
Уланади тонггача.

«Етти қароқчи» кўқда
Эгилиб айланади.
Тонг отиб, тонг юлдузи
Самода порлаганда
Қий-чув қилиб хўрозлар
Наҳорга чорлаганда

Шартга кўра қирқ йигит
Қирқ ёққа тарқалади.
Бари борган ерида
Сир бермай, сир олади.
Насиб қилса, ҳадемай
Майдонда синашади.

Шартга кўра қирқ қиз ҳам
Тарқалар қирқ томонга.
Ишониб қирқ азамат —
Паймони бегумонга.

ҚИРҚ ҚУЛЛИ БОЙ

Келган йўлига қайтиб,
Зерикса қўшиқ айтиб
Борар энди Гулжаҳон,
Қувончлари бир жаҳон.
Ўйлаб борар ўзича,
Сўйлаб борар ўзича:
— Бу ҳали ишимизнинг
Боши, бошламасидир.
Бошлаган ишни энди
Асло ташламасидир.
Ушалар бўлса магар,
Элнинг орзу-ҳаваси,
Эрам боғидай обод
Бўлса макон, маъвоси.
Кунпаякун қилинса
Шоҳнинг тахти ҳам тожи.
‘Етсайди ўз бошига
Божи билан хирожи.
Жонидан тўйган элнинг
Ўз раҳнамоси бўлса,
Ўзининг тахти, бахти
Ўз йилномаси бўлса...

Шу йўсин эл бахтини
Ўйлаб кетиб боради.
Қилар ишин бирма-бир
Дилга битиб боради.
Ўркач-ўркач тоғлардан
Ошиб кетиб боради.
Сўқмоқлардан сурунмай,
Шошиб кетиб боради.
Илон изи йўллардан
Илдам кетиб боради.
Ёвни енган ботирдай
Бардам кетиб боради.
Тоғдан тушиб сойликка
Энди тугашганида,
Ойлар деган булоққа
Хиёл ёндошганида,
Хоназот Қамбарбўзи
Мисли учар юлдузи,
Бошин қилиб сарсарак,

Берди фанимдан дарак:
Бир отлик, қирқ пиёда
Чиқмиш рўпарасидан.
Одам қўрқар отлиқнинг
Афти-башарасидан,
Қорин деган қанордай,
Қадди чирик чинордай.
Лаби-лунжи осилган,
Ўзи ҳам беназардай.
Тулки тумоқ бошида,
Тўқмоғи ёнбошида,
Қамчисидан қон томар
Зуғум бор қарашада.
Тегидаги тароқи¹
Хуржун тўла лаш-лушга,
Икки кўза осиглиқ
Чилвир-тасма қайишга.
Уни ким солган бўлса
Бу азоб, бу ташвишга?
Уч-тўрт ямоқ тушгандай
Мирзайи мўкисига,
Одамзод қараб бўлмас
Кўйлакнинг ёқасига.
Қараб бўлсайди кошки
Лаб-лунж, бақбақасига,
Ўзи отлик, олдиға
Солиб келар қирқ қулни,
Сал гидирса савалар
Касалманд Эгамқулни.
Бири эмас, барининг
Қўллари боғлиқ эди.

Гулжаҳон шитоб билан
От солди бой устига,
Бой ҳам ўқталиб қолди
Қамчи тутиб дастига.
Лек Гулжаҳон ҳадемай
Отдан қулатиб кетди.
Ер билан битта қилиб
Дангал сулайтиб кетди.
Бойга ечдириб қўйди
Кексароқ қул қўлини.
Ўсал қилгандан қилиб,

---

¹ Тароқи хуржун — қулфланадиган хуржун.

Қурумсоқ, доғулини,
Қирқта қулга бош қилиб
Қуларнинг норғулини,
Қолган шўрликларнинг ҳам
Ечдириб қўларини,
Бойни қолдириб доғда
Озод қилди барини.
Бой отин Бердиқулга
Бериб деди Гулжаҳон:
— Қуллик қандай бўлишин
Билиб қўйсин бу нодон.
Хуржунида неки бор,
Талон қилинг барини.
Барингиз бирдай бўлиб
Олингиз ҳамёнини.
Бу қирқ қул бу дунёга
Қайта келган мисоли,
Ё ўша қил кўприқдан
Ўта келган мисоли.
Уй-уйига тарқалди,
Бари бирдай шод бўлиб,
Қола берди бунда бой.
Дили хун, ношод бўлиб.

Қирқ қул ўйлар: бу не ҳол
Ўнгимидир, тушмидир?
Бу қандай париваш ё
Анқо деган қушмидир?
Одам боласи бўлса
Оёғига бош урсак.
Қўлдан келса бошига
Бахт қушини қўндирсак.
Билмас Гулжаҳоннинг ҳам
Канизак, маҳрамлигин,
Бўйқизларга хос орзу,
Ҳавасдан маҳрумлигин.

ТОҒЛАРБЕГИ

Не қорли тоғлар ошиб,
Не болли боғлар ошиб,
Кечиб не дарёларни,
Сойларни, анҳорларни,

Олатоққа Жаъфар шоҳ,
Сафари бесамар шоҳ,
Етиб бориб қўнмишдир.
Бир кеча тунамишдир.
Бир неча тоғларбеги
Тоғни қўриқлар эди.
Ҳар тошини бегона
Кўзлардан сақлар эди.
Кимса шикаст етказса
Сайроқи, арчасига
Сўйлашарди у билан
Тамом йигитчасига,
Жаъфар шоҳ, ўз тоғидай
Кўриб бу чўнг тоғларни
Отмоққа тутинганди
Чил каклик, оҳуларни.
Шу ондаёқ йўлиқди
Тоғларбеги қаҳрига,
Ана-мана дегунча
Гишт қаланди гўрига:
— Бу қандай шоҳ, қандай зот,
Қай элдан келган безот?
Олатоғнинг тупроғи,
Тошларини босган ким?
Елкасига ажалнинг
Милтиғини осан ким?

Жаъфар шоҳ сал тутилиб
Сўзга кирган бўлади.
Ташвиш, ғамдан қутилиб
Бунда юрган бўлади:
— Мен Қоратош элининг
Шоҳиман, султониман,
Ўз юртининг ҳукмдор,
Туғдор, Сулаймониман.

Тоғлар беги, ўзингни
Бос, армонда қолмагин
Ўз бошинга кетмас бир
Бало сотиб олмагин.
Олтин шоҳли олқорни
Тутмай бундан кетмасман.
Унингсиз бу дунёнинг
Ғамларин унутмасман.

Олтин мўгузли олқор —
Шоҳ қизига муносиб.
Беодоблик қиласан
Нега йўлимни тўсиб?

Тоғлар беги чидолмай
Шоҳнинг сиёсатига,
Гапига қулоқ солмай
Қамчи босиб отига,
Бурғу чалиб чорлайди
Абил, Дабиёлларини,¹
Тоғ айланиб юрувчи
Шоҳ ясовуларини,
Тоғ-дарада яшовчи
Овул одамларини.
Фурсат ўтмай йиғилди
Ҳар жилғанинг тоғбеги.
Шоҳдан тап тортмай деди
Бир овул дуганбеги:
— Бу тоғда санқиб юрган
Қандай элнинг шоҳи бу?
Ўз юртининг арзанда
Қандай бегуноҳи бу?
Сенда бор қиз бу элнинг
Султонида йўқмидир?
Ё сенинг қизинг ўзга
Қизлардан ортиқмидир?
Султонимиз эшитса,
Терингга сомон тиқар,
Сенинг ўйлаганларинг
Ё бошқа тоғ, эл чиқар?
Туш кўрсанг, тушингни айт,
Йўйиб қўяй қотириб.
Бу етмаса тўшингга
Испихонни ботириб,
Етим қолган бўтадай
Барингни бўзлатармиз
Сомон тиқиб терингга
Этингни тузлатармиз.
Ё тутиб берайликми,
Олтин ёлли отлардан?
Айтайми бошқа яна
Сиру синоатлардан?

---

¹ Ҳамкасблари.

Қани тезроқ жўнаб қол
Қайтиб келган изингта.
Бу ернинг йигитлари
Зарил эмас қизингта...

Бу ҳақорат шоҳнинг эт,
Суягидан ўтади,
Қаерда туриб, қайда
Юрганин унутади.

Жанг-жадал қилмоқликдан
Қолмайди ўзга чора.
Ҳадемай билинади
Ким голиб, ким бечора.

Қилич, қалқон қарсиллаб,
Урҳо, ур бошланади.
Бир-бирига оч бўри,
Йўлбарсдай ташланади.

Олатоғликлар ҳаддин
Чапараста, жангари,
Урушқоқ, эпчиликда
Тоғ сиртлони сингари.
Тоғбеглари топтагай
Анов-манов ганимни.
Дер:
— Бир «меҳмон» қилайлик
Бу дайди султонимни!

Ҳар йили бир келиб, бир
Кетадиган бўп турсин.
Бизларни қизи билан
Умрбод эслаб юрсин.

Орадан фурсат ўтмай
Шоҳнинг шохи қайрилар.
Қўшинининг учдан бир
Бўлагидан айрилар.

Шоҳ тушиб ўз шаштидан
Хам бўлади бошлари.
Насиб қилмай бу тоғнинг
Олқор тугил тошлари.

Қай йўлдан борган бўлса,
Шу йўлдан қайтар бўлди,
Қайта бошқатдан йўлнинг
Азобин тортар бўлди.

Ови ўнгидан келмай —
Ўлгандин баттар бўлиб,
Ўзга элда йўлдоши
Хавф бўлиб, хатар бўлиб,
Элназардай эр қадри
Ҳар нафасда билиниб,
Ўкиниб, юрак-бағри
Нимта-нимта тилиниб,
Дуркун бориб, бедуркин
Чор-ночор қайтиб келар.
Туғбегининг қадрини
Уялмай айтиб келар:

— Энди билдим қўшиннинг
Қўрғонсиз қолганини.
Турна қатор карвоннинг
Сарбониз қолганини.

Элназар турган ерда
Юз қарғага бир кесак.
Юз қузғунга бир ҳамла!
Аждарҳо — калтакесак!

Уни қўрғонга қайта
Келтирмасам бўлмас-ов,
Етти иқлимда ундай
Азамат топилмас-ов.

Шу тақлидда йўл юриб
Бирларда бейўл юриб,
Таниш қир, таниш ерга —
Йўли айланиш ерга
Етгач қулоқларига
Ажиб бир куй чалинар.
Қўйчибон бир қирликда,
Бир қиё, бир ўрликда
Қўлдаги чолғусини
Берилиб чалар эди.
Бу жонни олғусини

Чунон сўйлатар эди.
Карвон ҳам келар етиб
Қанча қирлардан ўтиб.
Тошганини ўртага
Тўкиб солар қўйчибон,
Чолғусини қўлига
Қайта олиб қўйчибон.

Кетишда шод, келишда
Шоҳнинг таъби хирадай,
Юзи мотамсаролик,
Юрак-бағри ярадай.

Қайта созлаб созини
«Кулдиргич» куйин бошлар.
Бисотида борини
Ўртага тўкиб ташлар.
Саноч тўла қўлбола
Қимиздан тортилади.
Саноч ҳадемай тугаб
Савага¹ ўтилади.
Ўртада таңдир кабоб,
Ана меҳмоннавозлик.
Қимизхўрлик турганда
Не керак шароббозлик.

Меҳмонларнинг бирма-бир
Кўзи сузилиб борар,
Қимиз элитганлиги
Буткул сезилиб борар.

«Қайтишда бу чўпонни
Сўзсиз, олиб қайтарман,
Бормас бўлса мабодо
Шўрини қайнатарман».

Шоҳнинг бу гапи тушар
Ёдига сархушлиқда.
Қўйчибон унар бўлса
Номи чиқар тушлиқда.²

---

¹ Меш.

² Қоратош эли кўзда тутиляпти.

Бадназар шоҳнинг феъли
Бадлигича қолмишдир.
Қўйчибоннинг ёдига
Ўша гапни солмшидир.
Қўйчибон дер:
— Бунга бир
Кўрсатай кимлигимни,
Чўпон бўлганим билан
Шоҳдан бекамлигимни.
Келиши — дўст, кетиши —
Душман экан бу зотнинг,
Назари гадодан паст
Шоҳ эмас, бир безотнинг.
Тузни тотиб тузлуққа
Тупургандан ўгир юз.
Қўйчибоннинг кимлигин
Билиб қўйсин бу беюз!

Сатқай шоҳлик кетсин
Надир бунинг жазоси?
Шундай бир куй чалайки
Бошлансин жанозаси?

Бу гапларни кўнглидан
Тасбеҳ мисол ўтказиб
«Чорнаво»син созлайди
Маромига етказиб.

Ўнглаб олиб ўзини
Чалар йиғлатиш куйин
Мунгли куй қўноқларнинг
Ўртаб борар кўкайин.

Бора-бора йиғлашга
Туша бошлар бир бошдан.
Шоҳ, қўшиннинг ҳолати
Фарқ қилмасди бойқушдан.

Шундан сўнг гал келади
«Ухлатиш» ноласига,
Энди томоша қилинг
Шоҳнинг паймонасига.

Пайт — шу пайт, деб қўйчибон
Бошқа юртга¹ йўл олар.
Қўзилари, қўйлари
Булут мисол қўзгалар.

Қилганга-қил, деб шоҳнинг
Миниб олар отини,
Тириклайин ўлдириб
Қайириб қанотини.

Уч кечаю уч кундуз
Булар буңда ухларар.
Бунгача чўпон неча
Дара ошар, тоғ ошар.
Тўртинчи кун деганда
Бўзариб тонг ҳам отар.
Соқчилари ўлдик, деб
Бир-бирини уйғотар.
Шоҳнинг кўзи қонталаш,

Чақирар жаллодини:
— Соқчиларнинг бирма-бир
Бериб қўйгин додини.
Қайдадир Ойсар полвон?
Қай гўрда Қайсар полвон?
Куйга ҳушидан кетмиш
Икки дардисар полвон?

Ухлашни ким қўйибди,
Турғовутлар, сизларга?
Ўлгудайин гўл, анқов,
Сиздайин тенгсизларга?

Шоҳ шу йўсин олдиар
Соқчиларнинг бошини,
Омадсизликка йўйиб
Бу ерда қўнишини.

Ойсар, Қайсар полвонлар
Дарада жазоланар.
Очликдан шоҳнинг кўзи
Тиниб, боши айланар.

---

¹ Яйловга.

Дастурхон ёзиб энди
Қилмоқ бўлар тамадди.
Шоҳ кўнглини олмоққа
Сифмас ҳеч кимнинг ҳадди.

Таъзиядан қайтгандай
Бари мунгли бу дамда.
Иши юришмай келар
Ҳар нафас, ҳар қадамда.

Иши ўнганмай шашти,
Бахти қайтиб боради,
Ойлаб юриб боғбонга,
Боққа етиб боради.

Бу гал шоҳни боғбонмас,
Қутиб олар аёли.
Аёлни кўриб шоҳнинг
Бўлинади хаёли:

— Шундай бўлса киройи,
Эр йигитнинг хотини,
Кўзни олар чиройи,
Сахтини, сумбатини...

Бу хотин боғбонга ҳайф,
Ҳайф сочининг толаси.
Бу қандай тоғ оҳуси,
Қандай қирнинг лоласи?

Оҳ, эсиз ўтди умр,
Тўймай қора кўзларга.
Қайда энди етмоқдик
Бундай ғамгузорларга.

Сарой маликалиги
Муносиб бу малакка.
Майи антахур ичсанг
Бўлиб яккама-якка...
Алафни гулга қўшмиш,
Ҳайронман бу фалакка.

Хотин ҳам сезиб дарҳол
Шоҳ феълин озганлигин,
Бу жин чалган кексани
Шайтон озғирганлигин.

Гуногун ноз-неъматга
Тўлдириб дастурхонни,
Бошлаб меҳмон қилишга
Чоғланмиш беимонни.
Қўйнига солиб қўймоқ,
Учун ҳури филмонни...
Ош қилиб, ош тагига
Ташлаб қўймишдир наша.
Ўз турқин ўзларига
Қилдирмоқ чун томоша.
Ширин бўлган эди ош
Тилдан кетмас таъмлари.
Бу келган меҳмонларнинг
Шу эди бир камлари:
Бошда кула бошлар шоҳ,
Ишшяя бошлар бари.
Турай деса туролмас,
Учиб ақду ҳушлари.
Кўриниб кўзларига
Еру осмон тескари.

Бирлари уввос тортиб,
Йиғлай бошлар телбадай.
Қолиб кетгандай бўлиб
Беватан, бекулбадай.

Ҳадемай келиб қолар
Бозор кетган боғбон ҳам.
Хаёлида ҳеч гап йўқ,
Кўнгли оқ чароғбон ҳам.

Бекасининг бу иши
Унга туюлар эриш.
Салмоқ билан сўзланар:
— Бу ишинг — номаъқул иш.

Меҳмон — атойи худо,
Қутлуғ пойқадамлари.
Қутиб олган меҳмонинг —
Ўзга эл одамлари.

Хуши жойига келиб,
Кулиб кетмасми биздан.
Наинки биздан, бутун
Меҳмондўст элимиздан.

Шоҳнинг бузуқ ниятин
Айтмас лекин бекаси.
Тушмасин деб қўнглига
Зинҳор рашк кўланкаси.

Бўлар иш бўлгандан сўнг
Кенгашади эр-хотин.
Қора қилмоқлик учун
Шоҳнинг турқ-тароватин.

Отларига миндириб
Ҳайдаб солади бундан.
Пешонасидан кўрсин
Не чиқса деб олдидан.

Хуржунларига солмиш
Олма, анжир, анордан,
Қутилганидан хурсанд
Бўлиб кекса беордан.

Шоҳ сархуш, қўшин сархуш,
Кетиб борар тенгсалиб.
Бири ҳуш, бири беҳуш
Тумшуқлари осилиб.

Кун ўтиб кун кетидан
Тугаб борар ем, емиш.
Ойда еган — тўқ, кунда —
Еган бўлар — суқ, демиш.

Шоҳ қадами етган ер
Файзу қутдан бенасиб.
Не тиласа тилаги
Бўла билмас ҳеч насиб.

Қайда эди йилқичи,
Қайда унинг яйлови?
Кошки насиб қилолса
Қайта унинг сийлови.

Шоҳ кўзига чалинди
Йилқичининг чайласи.
Бироқ кўзга кўринмас
От уюри, галаси.

Йилқичининг ўрнида
Давангидай бир йигит.
Қарашига ҳар қандай
Одам ҳам асир йигит.

Бу йигит йилқи эмас,
Бу не ҳол: хачир боқар.
Буни кўрган шоҳ, шўрлик
Эс-ҳушини йўқотар.

Шоҳ дер:
— Йилқичи қайда,
Бизга айтолмайсизми?
Қай кўриқ, қайси сойда
Ё кўрсатолмайсизми?

Йигит дер:
— У йилқичи
Бошқа яйловда ҳозир.
Қиш тушгунча кунини
Ўша ерда ўтказир.

Бияларининг ҳозир
Айни қулунлаш пайти.
Хоназот той, ғунонни
Саралаш, танлаш пайти.

Маън этилган олдига
Ёт кимсанинг бориши.
Мен сизга айтсам, бу гап
Дарғачи¹ фармойиши.

Шоҳнинг дами ичига
Тушгандан тушиб кетар,
Безгак тутган мисоли
Эти увишиб кетар.

---

¹ Подшонинг чорва бўйича раҳбарлик қиладиган амалдори.

Йигит айтар:
— Менинглик
Хизмат бўлса айтингиз,
Юккаш бу хачирлардан
Бирин миниб қайтингиз.

Бошқа хизматингизни
Бажармоққа човим йўқ.
Шоҳона қозон осай
Десам гўштим, ёғим йўқ.

Шоҳга йигитнинг гапи
Туюлар ҳақоратдай.
Сизнинг тенгингиз — хачир,
Дегани бир фораатдай.

Жазолай деса ночор:
Ўзга эл фуқароси.
Ҳали-бери элининг
Кўринмайди қораси.

Жўнаб қолишдан ўзга
Чораси йўқ бу ердан.
Қолмасдан бир балога
Яна у бетаъсирдан.

Боришида оқ йўлли,
Обрўйи бўлиб эди.
Қайга қўнса шу ердан
Кўнгли ҳам тўлиб эди.

Қайтишда қайга қўнса,
Шу ердан панд еб қайтар.
Кошкийди Қоратошга
Етиб олса беҳатар.

Шу йўсин от-отига
Миниб йўлга тушадир.
Ойлар ўтиб, йўллари
Элига тутошадир.

Ўз уй-ўлан тўшагим,
Деб келтирар шукрона.
Сувларидан ичади
Бари ҳам қона-қона.

Баланд бир қирга қўниб,
Тиқилар йиғма чодир.
Шоҳ ўз қароргоҳида
Оҳ уриб, энтикадир.

Ўз этини ўзи еб,
Ёнига қовриладир.
Ўзи ёниб, ўз кули
Кўкларга совриладир.

Олтин шоҳли олқорни
Ололмасдан қайтгани,
Ўз отини тўдага
Сололмасдан қайтгани.

Борарда оти йўрғалаб,
Қайтарда қони шўркалаб,
Тоғбеклари билан тенг
Бўлолмасдан қайтгани

Суяк-суяқларини
Сирқиратиб борадир,
Вужудини тер босиб
Қалтиратиб борадир,
Бўри бўлиб боришда,
Тулки бўлиб қайтгани,
Дўст, душмани олдида
Кулки бўлиб қайтгани
Бахтининг қайтганидан
Белги — нишонамикин?
Бебахт қизи Ойнусха
Ё шўр пешонамикин?

Шоҳ кўнглига тасалли
Берар мулозимлари.
Лекин сохтадай эди
Тавозе таъзимлари.

Бири дастурхон ёзиб
Бири келтирар гулоб.
Бири тилло бешиқдан
Сўз очади атайлаб...
Ўртаниб, кулфат, ғамдан
Не кўргулик аламдан,

Ўша боғ, ўша малак
Тушиб шоҳнинг ёдига
Дард тўла сийнасини
Тутиб дер шабадага:
— Кошки бўлса шу чоғда
Анорнинг сув-шарбати.
Ўша олма-анжирнинг
Тилимда ҳамон тотти.

Шу чоғ дастурхончиси
Дарҳол келтирар анор.
Қолган маҳрамлари ҳам
Тизилиб турна қатор.

Сиқа бошлар анорни,
Лекин қатра сув чиқмас
Харчанд сиққани билан
Сув тугил, оғу чиқмас.

Айланиб қолмиш тошга
Хуржун тўла олма ҳам.
Хўрлиги келиб шоҳнинг
Кўзида мўлтирар нам.
Юзлари қизариб дер:

— Бу қандай сирли инъом,
Бу ненинг аломати?
Бу кимнинг каромати?
Ё биздан ғазабланган
Малакнинг «марҳамати»?
Тутганинг олтин бўлсин,
Деган гапнинг акси бу,
Алқасосул миналҳақ —
Оллоҳнинг қасоси бу.

Бахтим қайтганлигининг
Белги-ишораси бу.
Борлиқ қилган ишимнинг
Бадкор самараси бу.

Қайбир хушёр маҳрами
Шоҳга берар тасалли:
— Ҳали не яхши кунлар
Шоҳим, олдинда ҳали.

Ўша сиз кўрган аёл
Пайкар бўлса ажабмас,
Бир сеҳргар, бир жоду,
Бадкор бўлса ажабмас.

Бу олма, анорларин
Битталаб отмоқ керак.
Ҳийлакор аёл номин
Элга таратмоқ керак.

Нодон шоҳ таскин топар
Маҳрамнинг сўзларидан.
Тумандай тарқар тундлик
Сўлғин юз, кўзларидан.

Йўлга тушар бирма-бир
Қайта бошдан шайланиб.
Ичи чиқмай ишидан
Шоҳ боради ўйланиб.
Олиб эмас, олдириб
Сафардан қайтганидан,
Сийнаси яраланиб.
Кўзга чалина бошлар
Қоратошнинг қораси.
Кўзга кўринган билан
Ҳафталик йўл — ораси.
Ҳарқалай ўз элининг
Эпкинидир — бу еллар.
Қолиб кетди орқада
Тошқин сой, тошқин селлар.

Ҳориб, толиб, ирғалиб,
Маламоҳдай кўзғолиб
Борарди қалъа томон
Тахтидан қилмай гумон.
Шунда кўрғон томондан
Кела берди бир отлиқ.
Бу нохуш хабарчининг
Қош-қовоғи осиглиқ,
Буни кўрган шоҳ кўнгли
Эзилгандан эзилди.
Ўз элининг осуда
Эмаслиги сезилди.

Бу сувори вакилнинг¹
Шум хабар берувчиси,
Қирқ йиллик кўҳна дардни
Қайтадан кўзфовчиси.

Дарҳол шоҳ оёғига
Йиқилиб берар хабар:
— Бошимизга не кунлар
Солмишдир парвардигор.
Гулжаҳон бошлиқ қирқ қиз
Саройни тарк этмишдир.
Ғафлатда ётган элни
Уйқудан уйғотмишдир.
Йилқичингиз Шодмон кал
Қирқ қизга қирқ от бермиш
Ёлғиз бир Ойнусхага
Ўзи² қаноат бермиш.
Қирқ қиз қирқ қароқчига
Кўнгил бергандай бўлиб,
Айш-ишрат қилиб боғда
Гуллар тергандай бўлиб,
Номус-орга қўймишдир
Қоратош элимизни.
Оёқости қилдилар
Урф-одат, динимизни.
Бу кўргулик, бу ишга
Чидай олмай Ойнусха
Тўшак тортиб ётибди
Йўталиб қисқа-қисқа.

Бу хабарни эшитиб
Шоҳ кетмишдир ҳушидан,
Йиқилиб тушар отдан
Боши айланишидан.

Кўтар-кўтар қилишиб
Маҳрам, мулозимлари,
Ойсар, Қайсар полвонлар —
Балойи азимлари.

---

¹ Сарой бошқарувчиси.

² Худо демоқчи.

Солишиб шоҳларини
Тахти равон «тобут»га,
Суя-суя қилишиб
Етказур олтин тахтга.

Ўзига келгач, қайта
Минар ғазаб отига.
Олиб келинг кални, дер,
Уч-тўрт турвовутига.

Калнинг бўйнига бўғов
Қўлига сиртмоқ солиб,
Кишан уриб оёққа
Келар олдинга солиб.
Шоҳ Шодмон кални тутар
Савалатиб, сўроққа:
— Не бўлди, туз кўр қилгур,
Сен хотини талоққа?

Ўзи йўқнинг — кўзи йўқ,
Деган ҳали сенмисан?
Ит қилганин иторчи
Қилмас оғзи қонмисан?

Кана босган зиндонга
Ташланг бу бетовфиқни.
Қирқ йил тузимни тотган
Ношукур, мунофиқни.

Зиндонда чириб кетсин
Бундайнинг жазоси — шу.
Элда жорий этилган
Қонун тақозоси — шу.

ЯНА МАШВАРАТ

Қирқ қишлоқнинг қирқ қизи —
Қирқ суқсур, қирқ қундузи:
Қирқ қишлоқнинг қирқ қизи —
Қирқ ойи, қирқ юлдузи,
Қирқ кеча, қирқ қундузи,
Ҳар бири қирқта қиздан —
Таърифлари тенгсиздан

Йиға бошлаб кунба-кун
Ишни қилмишдир якун.
Қуролланиб, шай бўлиб,
Кўнгиллари жой бўлиб,
Отланиб бари бирдай
Шоҳнинг саройи томон
Йўл олар тошқин Сирдай.
Гулжаҳон бариға бош
Қизларга жони тутош.

Қирқ паҳлавон, қирқ йигит —
Бари қасоскор йигит.
Ҳар қайси қирқ йигитдан —
Яшин мисол ер-кўкка.
Учиб, қўнар бургутдан
Тўплаб бари бир бўлиб,
Ҳамдам, ҳамфикр бўлиб,
Қиладиган ишлари
Ўрталикда сир бўлиб,
Ҳай-ҳайлашиб отланиб,
Отланиб, қуролланиб,
Шоҳнинг қалъаси томон
Юришар йўлбарссимон.
Элназар буларга бош,
Оломонни оддингта
Ундаб дер:
— Дарёдай тош!
Қирқ қўл ҳам қирқ томондан,
Қолишмай оломондан,
Сўйил олишиб қўлга
Қўшилиб алҳо-олға!

Қўрғон сари қўзғолар,
Довруғ солиб йўл олар.
Бир кишига ўн киши
Қўшилиб йўл-йўлакай
Дейишиб:
— Йўқсилликда
Кун кўрамиз тобакай.
Бу қандай бир замондир,
Бўзлаган кўп, кулган оз.
Кетда қолиб бу кунлар,
Қиш ҳам ўтиб, келар ёз,
Қайда сулув қиз бўлса,

Ўрни бу қўрғондадир.
Шўрлик ота-онаси
Бир умр армондадир.
Хароб бўлди эл-улус,
Жаъфар шоҳнинг дастидан.
Зил кетгани чин бўлсин
Тож-тахтининг остидан.

Йигит, қиз — сарбозларнинг
Бошларида дубулға,
Эгнида зирҳли совут,
Йўл бошлар — «Қани, олға!»

Кўксида пўлат қалқон,
Қўлда испиҳон, найза.
Ҳадемай бу ҳол бўлмиш
Эл-улусга овоза.

Сой, дарёлар туташиб
Денгиз бўлгани мисол,
Уммоннинг куч-қудрати
Тенгсиз бўлгани мисол

Оломоннинг тўлқини
Чайқалиб тошган эди.
Тўлқин пўртаналари
Кўкка тугашган эди.

Бу қўзғолон таърифи
Тоғлардан ошган эди.
Жаъфар шоҳ таъбиридан
Тамом адашган эди.

Кўксида армонлари
Тоғдай қалашган эди.
Гулжаҳон эрдай бўлиб —
Рустам ботирдай бўлиб,
Ўлжасига мўлжаллаб
Ташланган сордай бўлиб,
Қайда қизғин жанг бўлса,
Шу ерда бордай бўлиб,
Элназарни қошига,
Чақириб ёнбошига
Сўзлайди кўпга қараб:

— Ўтирмасдан деб ёраб,
Шоҳлик салтанатини
Тугатар бир чоқ келди!
Барча кўриб турибди,
Жаъфар шоҳ олчоқ келди.
Йил, ой эмас, кун-сайин
Мамлакат хароб бўлди.
Кўрсатган йўл-йўриғи
Оқ эмас, сароб бўлди.
Эл орзуси ушалмай
Ташвиши сероб бўлди.
Таслим бўлар, бўлмаса
Жон олиб, жон бериши.
Шоҳни, амлақдорларни
Ўз қонига қориши.
Демангиз яна ҳар ким
Ўзини қутқариши
Бу жанг шундай жанг бўлар
Қўрқоқ ҳоли танг бўлар.

Бу жангда, бу майдонда
Қирғинда, кўзғолонда,
Қочиб ўлган — кўмгулик!
Қувиб ўлган — мангулик!

Гулжаҳоннинг бу гапи
Кўпни отлантиради.
Кексани ҳам, ёшни ҳам
Бирдай қувонтиради.

Гулжаҳоннинг номидан
Шоҳга нома битилар.
Нома, талабномада
Шундай шартлар айтилар:

— Туғилмаган Тиловга
Тилла бешик излаган,
Эли қолиб ҳамиша
Ўзлик-ўзин кўзлаган,

Шоҳимиз сизга айтар
Шудир сўнгги сўзимиз.
Тубандагича эрур
Шарт ҳам имтиёзимиз:

Таслим бўлсангиз, майли,
Яшангиз эл қатори.
Акс ҳолда, умрингизнинг
Бўлмагай тонготари.

Арпа емас отлар ҳам
Ажириққа зор бўлди.
Эр-азаматлар зўрға
Кунин ўтказар бўлди.
Ошиқ маъшуқасига
Интиқ, интизор бўлди.
Тутган йўригингиздан
Халойиқ безор бўлди.

Истагимиз — жангтоҳда
Тўкилмасин қатра қон.
Шаҳар вайрона бўлиб,
Бўлмасин қирғин, қирон.
Бундан буён қатлгоҳ,
Қилингуси қатағон.
Беҳуда оққан қонга
Тўлангусидир товон.

Гулжаҳон бошлиқ неча
Туман улус тўпланиб,
Шоҳдан жавоб келгунча
Суворийлар ўртаниб,
Девонхона атрофи
Қуршаб олинмоқдайди.
Жангу жадал белгиси —
Бурғу чалинмоқдайди.

Қалъа назоратчиси,
Айғоқчиси, соқчиси
Қалтирайди, қақшайдир,
Чоғланади қочмоққа,
Жон ширинга ўхшайдир...
Сарой ахборотчиси
Огоҳ қиладир шоҳни:

— Маъзур тутгайсиз, шоҳим,
Мендайин бир кўтоҳни¹.
Тамом ўраб олинмиш
Қўрғоннинг айланаси.

---

¹ Калтафаҳм.

Ҳеч иложи йўқ бундан
Чиқмоқликнинг чораси.

Дарҳол кенгашади шоҳ
Аркони давлат билан.
Вазир, саркардалари
Сўз олар навбат билан:
— Хизматингизни қилдик
Доим садоқат билан.
— Элни бошқариб бўлмас
Қурол, ҳимоят билан.

— Биринчи бор тўқнашдик
Бундай синоат билан.
— Ҳйнашиб бўлмас чоғи
Бундай талофат билан.
— Эндиги кунларимиз
Ўтмаса кулфат билан?
— Чиқиб бўлмас қалъадан
Учганда қанот билан!
— Наузан биллоҳ¹ энди
Фақат қаноат билан.
— Энди кимнинг иши бор
Биздайин бебахт билан?
— Қолган умримиз ўтар
Фақат маломат билан.
— Йўқ, бир маломат эмас,
Мудом назорат билан!..

СОЛНОМА

Сарой солномачиси
Очар янги саҳифа.
Бу «ЙИЛНОМА»га энди
Битилмагай латифа.
Ёруғ кунларни ёзар
Саҳифама-саҳифа:
Мамлакат бўйлаб бу кун
Тарқалди бир хушxabар.
Қутлашарди бир-бирин
Қон-қариндош, биродар:

---

¹ Худо сақласин.

— Иқболимиз тоғдан ҳам
Буюк бўлса не ажаб!
Элнинг орзу-ўйлари
Букун бўлди мустажоб.
Косаларни тўлдириб
Бўза қуй, Мамаражаб!..

Қоратош осмонида
Карнай, сурнай нағмаси.
Қалъанинг ич-ташида
Созчилар таронаси.
Шоирларнинг тилида
Мадҳу сано байтлари.
Қайтадан бошлангандай
Бўлиб бу ҳаётлари:
— Бу тахт бир Гулжаҳоннинг
Тахтимас, элнинг тахти.
Бу бахт бир Гулжаҳоннинг
Бахтимас, элнинг бахти.

Бор бўлсин юртимизнинг
Ботир, баҳодирлари.
Гулжаҳон, Элназардай
Сарвари, сардорлари.

Доруломон замонлар
Насиб қилди барчага.
Бу сайис, бу қул демай
Йилқичига, қўйчига.

Олтин тахтга муносиб,
Пойдор бўлсин Гулжаҳон.
Элнинг олқовин олиб
Номдор бўлсин Гулжаҳон.

Жибахона¹ калити
Берилар Элназарга,
Озор берилмасин деб
Ҳеч мўмин, беозорга.

---

¹ Жанг аслаҳалари сақланадиган омбор.

Шу куни йўқлатади
Гулжаҳон Шодмон кални.
Зиндон азобин тортган
Бечорани, беҳолни.

Шодмон калнинг шодлиги
Оламга сизмас эди.
Гулжаҳон:
— Сизга, оға,
Юртчи¹ бўлиш мос, — деди.

Никоҳ қилиб берилди
Ойнусха Шодмон калга.
Кал Шодмон етганидан
Бундай ҳайдаркокилга,
Оғиз деган қулоқда,
Куёв тўра аталиб,
Чимилдиққа киради
Куёвсиниб йўталиб...

Ноҳақликдан, тухматдан
Ҳибсга олинганлар,
Бўхтон ё маломатдан
Зиндонга солинганлар
Озод этилиб шу кун,
Бағри бўлар бус-бутун.

Гулжаҳон гулдай бўлиб,
Эли Чамбилдай бўлиб,
Элназар гулга энди
Қўнган булбулдай бўлиб.
Бошланади тўйлари,
Тўймисан тўй мисоли.
Ғанимлари ҳеч қўра
Кўрмаган қўй мисоли
Ўзларини қаерга
Уришини билмайди.
Қай юз билан бу ерда
Туришини билмайди.

---

¹ Чорвадорларнинг кўчиб юрадиган яйловларини танлаб, уларга бўлиб берадиган амалдор.

Қирқ қизми дей, қирқ лочин?
Ҳар бири тўлин ойдай.
Бири қояга энди
Учиб, қўнган хумойдай.
Қирқ йигитнинг ҳар бири
Бургутдай, қарчиғайдай,
Кўнгли ўсиб кўк бўйи
Кўкси қорли Олойдай.

Қимиз ичар, бол ичар,
Тўйларига шайланиб.
Қай бирлари сал ичар,
Уялиб ҳам ўйланиб.
Қизлик шарми-ҳаёси
Важидан авайланиб,
Кўнгли бор йигитига
Жони-дили боғланиб...
Қирқ ўтовнинг бекаси,
Қирқ йигит маликаси,
Ой шаклида қирқ ўтов —
Кураннинг¹ айланаси.

Қилиғи бошқа-бошқа,
Бошқа-бошқа рўйлари.

Қирқ йигитнинг, қирқ қизнинг
Бирдай эди ўйлари.
Беҳад муносиб эди
Бўйларига бўйлари.
Қирқ қизнинг қишлоғида,
Қирқ қишлоқ чорбоғида,
Қирқ йигит аймағида,
Қирқ аймақнинг боғида,
Қирқ кечаю қирқ кундуз
Бўлди тўкма, тўйлари.

Қирқ қулоқли қирқ қозон,
Қирқ ерга осилади.
Устига эт, тагига
Зиравор босилади.

---

¹ Доира шаклидаги қирқ ўтовнинг ўртасига Гулжаҳон учун тикилган бош ўтов.

Қирқта қулунли бия
Боғ, боғловга қўйилиб,
Қирқ ўтовнинг олдида
Қирқта қўчқор сўйилиб,
Карнай «ғати»га сурнай
Навоси уланади.
Тўй Қоратош элининг
Сайлига айланади.

Узоқ-яқиндан келган
Меҳмонлар сийланади.
Куй, ўлан кетидан шоҳ,
Достонлар сўйланади.

Қирқ қул қозон бошида
Қувонч ифодаси бор
Кўзларининг ёшида.

Тўйбоши, тўйларбоши
Ишбоши, карвонбоши
Гулжаҳон сўзлар энди,
Узоқни кўзлар энди:
— Бу элнинг бахти тугил
Тоши қаро бўлмасин.
Бир қарич ер, тупроғи
Бесамара бўлмасин.
Бу юртда бирон кимса
Мотамсаро бўлмасин,
Элнинг номи Қоратош
Эмас Оқтош бўлса-чи?
Оқтошимиз жаҳонга,
Жонга туташ бўлса-чи?

Барча бирдай дувиллаб
Ёш-яланглар чувиллаб,
Гулжаҳоннинг сўзини
Олқишлайди гувиллаб.
Ўшандан бери бу эл
Оқтош аталиб келар.
Оқтош юртининг иши,
Олдинга талпиниши
Бирдай мақталиб келар.

Сарой солномачиси,
Донишманд қомусчиси.
Тизмай гийбат, лофларни,
Бўлар-бўлмас гапларни,
Қалъа ёрлик, фармонин,
Элнинг орзу-армонин,
Ёруғ, ёрқин кунларни,
Тонгдай тиниқ тунларни
Битиб борар бирма-бир,
Аниқ, равшан бетаъбир,
Белоф ҳам белатифа
Саҳифама-саҳифа:
Қирқ қиз — қирқта қадирғоч —
Қирқ сулув, қирқ чилвир соч,
Жон мисол, жаҳон мисол —
Эътиқод, имон мисол,
Тошлари, тупроқлари
Томирдаги қон мисол.
Қоратошмас, Оқтошга
Номи дилга туташга;
Ҳар хона, ҳар қишлоққа,
Ҳазон бўлган ҳар боққа
Қайта бошдан Баҳорни —
Боладай беғуборни
Алҳол, бошлаб келдилар,
Ҳам олқишлаб келдилар.
Йўқсил, етим-есирнинг
Кўнглин хушлаб келдилар.

АЛҲОСИЛ

Кўп эшитдим, кўп кўрдим
Ажаб ҳангомаларни.
Афсонадин эп кўрдим
Бўлган гап, номаларни.

Сўзламадим бу оқшом
Маҳобатдин ё лофдин.
Боғи Эрам ёхуд Шом,
Ё тоғи Кўҳиқофдин.

Гап очмадим бу кеча
Гул турганда алафдин.
Ким ҳам сўйлар тонггача
Дур турганда садафдин.

Фанимат достон айтиб,
Достон эшитмоқлик ҳам,
Фафлатда қолган элни,
Вақтида уйғотмоқ ҳам.

Лек бўлмаса маъноси
Кимга даркор шербозлик.
«Гулжаҳон» ҳангомаси —
Ватанга ишқибозлик.

Созни созлаб чертарман
Қирқ қиздан сўйлар бўлсам.
Бирда бўзлаб чертарман
Ўтмишга бўйлар бўлсам.

Элназарга қасида
Бахш этсанг камлик қилур.
Ҳамият борасида
Шоҳдин ўктамлик қилур.

Канизак қиз — Гулжаҳон,
Ойдин кўркамлиқ қилур.
Буюк бошин қилмай ҳам
Элга КАРАМЛИК қилур.

Алҳол, қизлар қиссасин
Тугатмоққа гал келди,
Оппоқ тонг отаётир,
Бўза келди, бол келди.

МУНДАРИЖА

Айланиб 1	4
Илоҳим	5
Тушгай	6
Асрагай	8
Суянма	9
Қисмат	10
Осмон ўртасида ўртанадир ой	12
Чўлпон	14
Қайта кетмас бўлиб келдингми, баҳор	16
Армон	18
Созим	20
Тавалло	21
Алҳазар	23
Қайга қўйдилар?	25
Нола	27
Бизлар томонда	29
Сарвиноз	31
Ҳикмат	33
Гапирма	34
Булбул ноласи	36
Туркийча	38
Тополмасман	40
Истиффор	41
Қуш	43
Азозил	44
Ёлғиз	45
Бу элнинг ўғлонлари	46
Билмас	47
Қолмиш	49
Қўрдим	51
Ўзи бир мамлакат...	53
Гул бир ён, чаман бир ён	55
Айрилмас	56

ЭРГАШ ЖУМАНБУЛБУЛ ЎҒЛИ ЭЛ КЕЗАДИ

Етолмадим	58
Тангрига тавалло. Йиғлар 1	60
Йиғлар II	61
Сохтадин сохта	68
Ҳолинда I (башорат)	71
Ҳолинда II	72
Айланиб II	74

Бўлди	75
Кўрсатма	76
Сафин абзий	85
Устивор	90
Имтиҳон	94
Бири Сирдарё бўлса...	97
Тарки жамоа	102
Омонгелди оқсоқолнинг армони	110
Сен-да ғариб, бўйингдан, мен-да ғариб	113
Тумор	115
Хайр энди Алдашмон деб	118
Фахрия	120

ДОСТОНЛАР

Ёвқочди	112
Мангулик	127
Гулжаҳон	136

ТЎРА СУЛАЙМОН

САЙҲОН

Шеърлар, гостонлар

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2003

Муҳаррир *Набижон Боқий*
Бадий муҳаррир *Г. Шоабдурахимова*
Техник муҳаррир *Р. Бобохонова*
Мусахҳиҳ *А. Зокиров*

Теришга берилди 9.10.2002. Босишга рухсат этилди 23.12.2002.
Бичими 84x108^{1/32}. Балтика гарнитураси. Офсет босма. Шартли
босма табағи 11,8. Нашриёт-ҳисоб табағи 10,2. Адади 3.000 нусха.
Буюртма № 4095. Баҳоси келишилган асосида

«Шарқ» нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси босмаҳонаси,
700083 Тошкент шаҳри, Буюк Турон, 41